

บทที่ 4

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีจากจักรกวัตติสูตรในพระไตรปิฎก คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ และคัมภีร์สังคีตยวงศ์

ผลจากการศึกษาลักษณะทั่วไปของแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทั้งสี่อันประกอบไปด้วยจักรกวัตติสูตรในพระไตรปิฎก คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ และคัมภีร์สังคีตยวงศ์ ที่ได้กล่าวเอาไว้ในส่วนของบทที่ 3 แล้วนั้น พบว่าพัฒนาการของแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีได้ทำให้เกิดข้อแตกต่างกันในรายละเอียดของกระบวนการอันนำไปสู่มิดส์ญญีระหว่างคัมภีร์ต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังคงไว้ซึ่งแก่นแกนของแนวคิดที่ว่า สภาวะมิดส์ญญีเป็นปรากฏการณ์ของการข่มขู่ซึ่งกันและกันโดยไม่เห็นแก่ความเป็นมนุษย์ภายใต้สภาวะอนาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบ จึงกล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องมิดส์ญญีในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ขั้นต้นที่เกิดขึ้นก่อนเป็นแม่บทของแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีในคัมภีร์ทั้งสามที่เกิดขึ้นภายหลัง

ดังนั้นเนื้อหาในบทที่ 4 นี้จึงเป็นความพยายามในการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีอย่างครอบคลุม และรอบด้านเท่าที่ฟังจะทำได้ ทั้งในแง่ที่เป็นตัวเนื้อหาสาระของแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีเอง และในแง่ที่สัมพันธ์กับการเมือง ด้วยวิธีการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีจากคัมภีร์ทั้ง 4 ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้น ทั้งนี้โดยมีปฐมสมมติฐานว่า การทำความเข้าใจกับแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีซึ่งเป็นแนวคิดที่มีลักษณะซับซ้อนสัมพันธ์กับการเมือง ควรจะต้องคำนึงถึงลักษณะของแนวคิดนี้ทั้งในมิติแห่งความเป็นผลสำเร็จรูป (Dimension of Product) หรือสภาวะมิดส์ญญี และมิติแห่งความเป็นกระบวนการ (Dimension of Process) หรือกระบวนการเกิด และการคลี่คลายตัวของสภาวะมิดส์ญญี การวางกรอบในการศึกษาโดยคำนึงถึงลักษณะของแนวคิดเรื่องมิดส์ญญีทั้งสองมิติน่าจะทำให้ได้ภาพของแนวคิดนี้อย่างครอบคลุมรอบด้านตามสมควร เพราะลำพังแต่มิติแห่งความเป็นผลสำเร็จรูป (Dimension of Product) ที่มุ่งศึกษาเพียงเพื่อตอบข้อสงสัยที่ว่ามิดส์ญญีคืออะไร เกิดขึ้นเมื่อไร และใครเป็นผู้กระทำ คงไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ จำต้องสร้างเสริมมิติแห่งความเป็นผลสำเร็จรูป

(Dimension of Product) ด้วยมิติแห่งความเป็นกระบวนการ (Dimension of Process)¹ เพื่ออธิบายว่า ทำไมจึงเกิดมิลล์ญูขึ้น และมิลล์ญูดำเนินไปอย่างไรจึงจะทำให้มองเห็นภาพมิลล์ญูทั้งในแง่ที่เป็นตัวเนื้อหาสาระของแนวคิด และในส่วนที่สัมพันธ์กับการเมืองอย่างครบถ้วนอันจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ของการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ในที่สุด

อย่างไรก็ดี มีข้อควรกล่าวอีกประการหนึ่งก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหาของการวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมิลล์ญูจากคัมภีร์ทั้ง 4 ในบทนี้ก็คือ การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดดังกล่าวจะต้องมีการจัดแบ่งหัวข้อในการศึกษาเปรียบเทียบออกเป็น ส่วน ๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการพิจารณาเลือกหัวข้อนั้นได้ยึดประเด็นการเล่าเรื่องตามลำดับก่อนหลังในพระไตรปิฎก พร้อมกันนั้นก็ได้ตระหนักว่าหัวข้อต่าง ๆ ที่เลือกมาศึกษาเปรียบเทียบนั้นควรจะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ มุ่งตอบปัญหาที่อยากทราบใน 2 มิติ และมีคัมภีร์ที่กล่าวถึงหัวข้อนั้น ๆ อย่างน้อย 2 คัมภีร์ ซึ่งหลังจากทำการพิจารณาเลือกหัวข้อในการศึกษาเปรียบเทียบโดยใช้เกณฑ์ข้างต้นแล้ว พบว่า มีทั้งสิ้น 3 หัวข้อด้วยกัน คือ

หนึ่ง การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมิลล์ญูในคัมภีร์ทั้งสี่โดยตั้งพระไตรปิฎกซึ่งเป็นแม่บทของคัมภีร์ทั้งสามเป็นกรอบอ้างอิงในการเปรียบเทียบ

สอง ความหมายของ "การเมือง" ในบริบทที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิลล์ญู

สาม คำอธิบายเกี่ยวกับการนำไปใช้ประโยชน์ทางการเมืองของแนวคิดเรื่องมิลล์ญู

4.1 การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมิลล์ญูจากพระไตรปิฎก คัมภีร์โลก บัญญัติ คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ และคัมภีร์สังคีตยวงศ์

อัครัญญสูตรและจักกวัตติสูตรในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นแม่บทของคัมภีร์ทั้งสาม ได้ตั้งมาตรฐานของมิลล์ญูครอบคลุมในสี่ประเด็นหลัก คือ ประเด็นแรกว่าด้วย สภาวะธรรมชาติ

¹ชัยวัฒน์ สภาอนันท์, "ทำความเข้าใจการปฏิวัติ", ใน การปฏิวัติครั้งสำคัญของโลก (กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า บทนำ (17).

และธรรมชาติมนุษย์ ประเด็นที่สองว่าด้วย รัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครอง ทั้งในแง่มุมของการกำเนิดและแง่มุมของการตัดสินเชิงคุณค่าว่า อะไรดีกว่า หรือเลวกว่า ประเด็นที่สามว่าด้วยกระบวนการอันนำไปสู่มิคสัญญี และประเด็นที่สี่ว่าด้วย สภาวะมิคสัญญีและการคลี่คลายตัว

ประเด็นแรก สภาวะธรรมชาติ และธรรมชาติมนุษย์

ประเด็นเรื่องสภาวะธรรมชาติ และธรรมชาติมนุษย์เป็นประเด็นสำคัญอันหนึ่งในเบื้องต้นแรกที่ช่วยไขข้อข้องใจให้ทราบได้บ้างว่า ทำไมจึงเกิดมิคสัญญีขึ้น ทั้งนี้ก็เป็นด้วยเหตุผลที่ว่า ตัวกระทำการ (actor) ที่ทำให้เกิดสภาวะมิคสัญญีขึ้นคือมนุษย์ ฉะนั้นทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ถึงธรรมชาติมนุษย์ และสภาวะธรรมชาติที่มีส่วนหล่อหลอมให้มนุษย์มีธรรมชาติเช่นนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง

จากการศึกษาพระไตรปิฎกพบว่าสภาวะธรรมชาติ และธรรมชาติมนุษย์ตามอรรถาธิบายของอัครคัมภีร์สูตรนั้น มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก สภาวะธรรมชาติดั้งเดิมเป็นสภาวะที่สงบสุข อุดมสมบูรณ์ มนุษย์ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีความยากลำบาก และความสลับซับซ้อนในการดำรงชีพเท่าไรนัก อาศัยเพียงการเก็บกินอาหารจากพื้นดินอันสมบูรณ์ก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข สภาวะเช่นนี้จึงปราศจากความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมาย และอำนาจรัฐ

อัครคัมภีร์สูตรในพระไตรปิฎกได้กล่าวไว้ว่า สภาวะธรรมชาติเป็นสภาวะที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์เพียงพอที่จะอำนวยความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์ซึ่งในขณะนั้นยังมีสภาพความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความต้องการที่จำกัดเพียงอาหารเพื่อประทังชีวิตมือต่อมือ และยังไม่รู้จักการสะสมส่วนเกิน อาหารของมนุษย์ในสมัยนั้นประกอบด้วยจวนดิน กระบิดิน เครือดิน และข้าวสาลี โดยอาหารทั้งสี่ชนิดมิได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน หากแต่ทยอยเกิดขึ้นคราวละชนิดทดแทนอาหารชนิดเดิมที่สูญหายไป สำหรับสาเหตุที่ทำให้อาหารแต่ละชนิดหายไปนั้นมีสองสาเหตุ คือ

สาเหตุแรกเกิดจากมนุษย์คู่มินดูแคลนกันโดยยกเอาผิวพรรณที่แตกต่างกันจากการบริโภคอาหารในปริมาณและคุณภาพที่ไม่เท่ากัน เป็นข้อในการยกย่องตนเองแล้วทำการดูหมิ่นผู้อื่น พร้อมทั้งแยกพวกแยกเหล่ากัน ดังความของอัครคัมภีร์สูตรในพระไตรปิฎกที่ว่า "สัตว์เหล่า

นั่นจึงมีร่างกายแข็งแรงกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันไป สัตว์บางพวกมีผิวพรรณงาม สัตว์บางพวกมีผิวพรรณไม่งาม ในสัตว์ทั้งสองพวกนั้น สัตว์พวกที่มีผิวพรรณงามนั้นพากันดูหมิ่นสัตว์พวกที่มีผิวพรรณไม่งามว่า พวกเรามีผิวพรรณดีกว่าพวกท่าน พวกท่านมีผิวพรรณเลวกว่าพวกเรา ดังนี้ เมื่อสัตว์ทั้งสองพวกนั้นเกิดมีการไว้ตัวดูหมิ่นกันขึ้น เพราะทะนงตัวปรารถนาผิวพรรณเป็นปัจจัย (อาหาร) ก็หายไป²

ส่วนสาเหตุที่สองซึ่งทำให้ข้าวสาลีชนิดที่ไม่มีเมล็ด ไม่มีรำ ขาวสะอาด กลิ่นหอม งามได้เอง และมีเมล็ดเป็นข้าวสารกลายเป็นข้าวสาลีชนิดที่มีรำห่อเมล็ดบ้าง มีเมล็ดหุ้มเมล็ดบ้าง ต้นที่ถูกเก็บเกี่ยวแล้วไม่กลับงอกขึ้นทดแทนก็คือ มนุษย์มีความเกียจคร้านเห็นแก่ตัวกันมากขึ้นพากันพยายามสะสมข้าวสาลีเป็นส่วนเกินจนเกินขีดความสามารถของระบบธรรมชาติที่จะรองรับความต้องการได้ ดังความของอัครคัมภีร์ในพระไตรปิฎกที่ว่า "เมื่อใดสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นพยายามเก็บข้าวสาลีสะสมไว้เพื่อบริโภคกันขึ้น เมื่อนั้นแล ข้าวสาลีนั้นจึงกลายเป็นข้าวมีรำห่อเมล็ดบ้าง มีเมล็ดหุ้มเมล็ดบ้าง ต้นที่ถูกเกี่ยวแล้วก็ไม่กลับงอกแทน ปรากฏว่าขาดเป็นตอน ๆ (ตั้งแต่นั้นมา) จึงได้มีข้าวสาลีเป็นกลุ่ม ๆ"³

อย่างไรก็ดี แม้ว่าสภาวะธรรมชาติจะเป็นสภาพอุดมคติที่มีความสงบสุข อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มนุษย์สามารถเก็บกินได้โดยเสรีเป็นเวลายืดยาวช้านาน แม้เมื่อเกิดปรากฏการณ์ที่อาหารชนิดเดิมหายไปจนเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องมาประชุมเพื่อปรับทุกข์กันชั่วคราวก่อนที่จะแยกย้ายกันไปตามถิ่นที่อยู่ของตนนั้น อาหารชนิดใหม่ที่มีคุณค่าทางโภชนาการเกือบเทียบเท่าอาหารชนิดเดิมก็ปรากฏมีขึ้นทดแทนในแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์อย่างรวดเร็ว แต่กระนั้นก็ยังพบว่ามีความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้าง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในขั้นแรกนี้มีลักษณะเป็นความขัดแย้งเล็กน้อยไม่ได้มีการทำร้ายลงโทษกัน ต่อเมื่อฐานความผิดร้ายแรงขึ้น กอปรกับมีการประพฤติดูอย่างข้าๆซากๆแล้วจึงมีการจัดการลงโทษกันเอง ในอัครคัมภีร์ได้ระบุไว้ว่า ความขัดแย้งของมนุษย์ในสภาวะธรรมชาตินั้นมีอยู่ด้วยกันสองเรื่องคือ ในระยะแรกนั้นเป็นความขัดแย้งกันในเรื่องผิวพรรณ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ที่กักเอาเหตุที่มีผิวพรรณแตกต่างกันแล้วกระทำการดูหมิ่นดู

² พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2511), หน้า 77-79.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

แคลนพวกที่มีผิวพรรณทราวมกว่า จนยุติลงที่การแยกพวกแยกเหล่ากันระหว่างพวกที่มีผิวพรรณงามกับพวกที่มีผิวพรรณทราวมโดยไม่มีการใช้กำลังความรุนแรงเข้าจัดการกับปัญหา

ครั้นเมื่อความขัดแย้งในระยะแรกยุติลงก็บังเกิดความขัดแย้งในระยะที่สองตามมา ความขัดแย้งในระยะที่สองนี้เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์พวกหนึ่งเห็นอีกบางพวกเสพเมถุนธรรมกัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ยังไม่เป็นที่ยอมรับกันในสมัยนั้น จึงส่งผลให้มนุษย์พวกที่เสพเมถุนธรรมกันถูกตำว่าจนเสียหาย ถูกชุมชนประชาทัณฑ์ในสถานเบา และถูกขับไล่ออกไปจากชุมชนในที่สุด

จะเห็นได้ว่าความขัดแย้งของมนุษย์ที่ปรากฏขึ้นในสภาวะธรรมชาติทั้งสองเรื่อง แม้จะดูมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงขั้นมีการตำว่าจนเสียหาย และทำร้ายร่างกายกัน แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นทำลายล้างเอาชีวิตกันและกัน (เหมือนดังเช่นในปัจจุบัน) อีกทั้งรอบวงของความขัดแย้งก็ยังมีลักษณะจำกัดและคลี่คลายไปได้ในระยะเวลาไม่นานนัก ดังนั้นจึงไม่กระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพของความสงบสุขทั้งโดยรวมและโดยเปรียบเทียบของมนุษย์ในสภาวะธรรมชาติ ซึ่งเมื่อผนวกกับความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักที่มีศักยภาพพอที่จะผลิตอาหารเลี้ยงดูมนุษย์ทั้งในยามปกติ และในยามที่เกิดการสูญหายของอาหารชนิดเดิม (ผลิตอาหารชนิดใหม่ขึ้นทดแทน) โดยที่มนุษย์สามารถเก็บกินได้อย่างเสรี ไม่ต้องประสบความยากลำบากในการผลิตอาหารด้วยการทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เอง ก็ยังจะเป็นการตอกย้ำถึงความจริงข้อที่ว่า สภาวะธรรมชาติดั้งเดิมเป็นสภาพอุดมคติที่มีความสงบสุข อุดมสมบูรณ์ มนุษย์ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีความยากลำบากและความสลับซับซ้อนในการดำรงชีวิต อาศัยเพียงการเก็บกินอาหารจากพื้นดินอันอุดมสมบูรณ์ก็สามารถดำรงชีพได้อย่างเป็นปกติสุข สภาวะเช่นนี้จึงปราศจากความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมาย และอำนาจรัฐได้เป็นอย่างดี

ประการที่สอง สภาวะธรรมชาติดั้งเดิมเป็นสภาวะแห่งเสรีภาพสมบูรณ์โดยมนุษย์สามารถกระทำตามที่ตนเลือกภายในขอบเขตที่กฎธรรมชาติ(ธรรม)วางไว้ และยังเป็นสภาวะแห่งความเสมอภาคโดยที่คนในสภาวะธรรมชาตินั้นไม่มีผู้ใดมีสิทธิอำนาจเหนือผู้อื่น มนุษย์เกิดมาเสมอ

ในแง่ของสิทธิต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ ซึ่งไม่ได้กินความรวมไปถึงความเสมอกันในเรื่องอื่น ๆ เช่น อายุ สุขภาพ กำลังกาย ผิวพรรณ และคุณภาพความคิดอ่าน เป็นต้น⁴

จากการวิเคราะห์ที่ตีความอรรถกถาในพระไตรปิฎกซึ่งได้กล่าวถึงประเด็นเรื่อง สภาวะธรรมชาติและธรรมชาติเอาไว้ทำให้พอสรุปได้ว่า สภาวะธรรมชาติเป็นสภาวะที่มนุษย์มีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ในการกระทำใด ๆ ซึ่งหมายรวมถึงการจัดการกับสิ่งของ และผู้คนตามเจตน์เจานเสรีของตน ภายใต้กรอบของกฎธรรมชาติโดยไม่ต้องขออนุญาตใคร หรือขึ้นอยู่กับเจตน์เจานของผู้ใด ทั้งนี้ก็เพราะในสภาวะธรรมชาตินั้นมนุษย์เกิดมาเสรี เป็นนายของตนเองไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร กอปรกับยังไม่มีความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมาย และอำนาจรัฐ ดังนั้นมนุษย์จึงเสมอภาคด้วยอำนาจทั้งหมดซึ่งรวมทั้งอำนาจในการตัดสินใจและลงโทษผู้กระทำผิดด้วย นอกจากนี้มนุษย์ยังเสมอภาคกันในแง่ของสิทธิตามธรรมชาติซึ่งประกอบด้วยสิทธิในชีวิต และสิทธิในเสรีภาพ แต่ปราศจากสิทธิในทรัพย์สิน ทั้งนี้เพราะในสภาวะธรรมชาตินั้นไม่มีทรัพย์สินส่วนบุคคล มนุษย์ยังไม่รู้จักการสะสมส่วนเกิน เพียงแต่อาศัยเก็บกินอาหารจากผืนดินอันอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกันของมนุษย์ทุกคนประทั่งชีวิตไปแบบมือต่อมือและวันต่อวันเท่านั้น ดังความใจความของตัวบทในอรรถกถาที่กล่าวเอาไว้ว่ามนุษย์มีวิวัฒนาการมาจากสัตว์ซึ่งเดิมเป็นเทวดาที่เรียกว่าอภิสสรพรหมผู้หมดบุญแล้วจุติลงมาในโลกตั้งแต่เมื่อครั้งที่โลกกำลังเกิดขึ้นใหม่ ๆ สัตว์ชนิดนี้เดิมที่ยังมีลักษณะบางอย่างประการคล้ายคลึงกับอภิสสรพรหมอยู่นั้นคือ "ได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยี่ดียวช้านาน"⁵ สัตว์เหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ในสภาพที่ "จักรวาลทั้งสิ้นนี้แลเป็นน้ำทั้งนั้น มีตมแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชาย และเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลาย ถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เท่านั้น"⁶

⁴ เดิมทีนั้น มนุษย์ซึ่งมีที่มาจากอภิสสรพรหม มีความเสมอภาคกันทุกด้านคือ "ได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม" แต่ภายหลังเมื่อได้บริโภคอาหารและมีความเป็นมนุษย์มากขึ้น ก็ปรากฏความแตกต่างกันในลักษณะทางกายภาพ เช่น ผิวพรรณ อายุ ฯลฯ ความเสมอภาคกันในทุกด้านจึงยุติลง

⁵ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 76.

⁶ เรื่องเดียวกัน.

คำอธิบายข้างต้นนี้น่าจะทำให้พอตีความได้ว่า บรรพบุรุษของมนุษย์ในสมัยแรกนั้นมีความสมบูรณ์ในตัวเอง ต่างคนต่างอยู่ สามารถดำรงชีวิตได้โดยลำพัง ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงทำให้มีเสรีภาพโดยสมบูรณ์ สามารถที่จะกำหนดโชคชะตาของตัวเอง (Self-determination) และสามารถกระทำการต่าง ๆ ตามเจตน์จำนงเสรี (free will) ของตน หรือจะกล่าวให้ชัดเจนลงไปอีกก็คือ ต่างเป็นไทแก่ตน สามารถกำหนดการกระทำด้วยตัวเอง เช่น เดินทางไปไหนมาไหนได้อย่างคล่องตัวตามแต่ใจตนเองจะปรารถนา โดยไม่มีข้อจำกัดจากกาลและเทศะ รวมตลอดทั้งภาวะจากการตั้งรกรากถิ่นฐานบ้านเรือนที่แน่นอน และความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น

การมีเสรีภาพสมบูรณ์นี้ยังได้รับการยืนยันต่อมาอีกจากข้อความในอัคคัณฺณสูตรที่ว่า "ต่อมามีสัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลนพุดว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นี่จักเป็นอะไร แล้วเอานิ้วช้อนง้วนดินขึ้นลองลิ้มดู เมื่อเขาเอานิ้วช้อนง้วนดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ ง้วนดินได้ซาบซ่านไปแล้ว เขาจึงเกิดความอยากขึ้น... แม้สัตว์พวกอื่นก็พากันกระทำตามอย่าง(เลียนแบบ)สัตว์นั้น เอานิ้วช้อนง้วนดินขึ้นลองลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้นพากันเอานิ้วช้อนง้วนดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ ง้วนดินได้ซาบซ่านไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเกิดความอยากขึ้น ต่อมาสัตว์เหล่านั้นพยายามเพื่อจะปั้นง้วนดินให้เป็นคำ ๆ ด้วยมือแล้วบริโภค"⁷ ครั้นต่อมาเมื่อสัตว์ทั้งหลายหมดสภาพจากการเป็นอภัสสรพรหม และมีลักษณะของการเป็นมนุษย์มากขึ้น (นั่นคือ มีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ไม่สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ และรัศมีกายหายไป) อันเป็นผลมาจากการบริโภคง้วนดิน แต่สัตว์ทั้งหลายก็ยังมีเสรีภาพในการกำหนดการกระทำของตนเองอยู่ดุจเดิม ดังจะเห็นได้จากการที่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งบัดนี้มีลักษณะของความเป็นมนุษย์มากขึ้นทางกายภาพสามารถเดินทางท่องเที่ยวไปได้เรื่อยๆ ในดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติอย่างเสรี ทั้งยังสามารถเก็บกินอาหารจากผืนดินทุกแห่งหนได้ตามความต้องการแห่งตนโดยมิพักต้องคำนึงถึงกาลเทศะ และการขออนุญาตจากผู้อื่นผู้ใดก่อน เริ่มต้นจากง้วนดินก่อน ครั้นง้วนดินหายไปเพราะการดูหมิ่นผิวพรรณระหว่างกันก็หันมาบริโภคกระบิดินแทน ครั้นกระบิดินหายไปจากการดูหมิ่นผิวพรรณกันอีกก็หันมาบริโภคเครื่องดินแทน ครั้นต่อมาเครื่องดินหายไปจากสาเหตุเดียวกันกับบริโภคข้าวสาลีแทน

การสูญหายไปของอาหารในแต่ละครั้งได้ส่งผลให้มนุษย์มีปฏิกิริยาตอบโต้บางอย่าง บางประการ ปฏิกิริยาตอบโต้ดังกล่าวทำให้เห็นว่ามีเสรีภาพอีกอย่างหนึ่งนอกเหนือจากเสรี

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

ภาพในการเดินทาง และเสรีภาพในการเก็บกิน นั่นคือ เสรีภาพในการชุมนุม ปรีกษาหาหรือ ปรับทุกข์ และพูดคุยกัน ดังความในตวับทที่ว่า "เมื่อ(อาหาร)หายไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงพากันจับกลุ่มครันแล้ว ต่างก็บ่นถึงกันว่า รสดีจริง รสดีจริง"⁸ จึงเป็นเหตุอันควรเชื่อได้ว่ามนุษย์มีเสรีภาพสมบูรณ์ในสภาวะธรรมชาติ

นอกเหนือจากนี้แล้ว สภาวะธรรมชาตินี้ยังเป็นสภาวะที่มนุษย์มีความเสมอภาคกันอีกด้วย แต่ความเสมอภาคที่กล่าวถึงนี้มีใช้เป็นความเสมอภาคกันในทุก ๆ ด้าน หากแต่เป็นเพียงความเสมอภาคกันในอำนาจทั้งหมด และสิทธิบางอย่างบางประการเท่านั้น สำหรับความเสมอภาคกันในอำนาจนั้น อำนาจที่สำคัญที่สุดในสมัยนั้นก็คืออำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิด ส่วนความเสมอภาคกันในสิทธินั้น หมายถึง ความเสมอภาคกันในสิทธิตามธรรมชาติสองประการ นั่นคือ สิทธิในชีวิต และสิทธิในเสรีภาพ มิได้หมายรวมถึงสิทธิในทรัพย์สินซึ่งมีลักษณะเป็นเพียงข้อตกลงทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวสาลีอันมีสาเหตุมาจากความเกียจคร้านและความโลภอยากสะสมข้าวสาลีผิดปกติภายหลังจากมนุษย์เริ่มมีครอบครัวแล้วจนสมดุลธรรมชาติเสียไป

สำหรับความเสมอภาคในอำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดนั้น อัครคัมภีร์สูตรได้กล่าวว่า อำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดเป็นอำนาจที่มีอยู่ในตัวคนทุกคนอย่างเสมอภาคกันในสภาวะธรรมชาติ ทั้งนี้ก็เพราะสภาวะธรรมชาตินั้นเป็นสภาวะที่ปราศจากกลไกในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมาย และอำนาจรัฐ จึงเป็นความจำเป็นเองที่มนุษย์จะต้องมีอำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อพิทักษ์ปกป้องสวัสดิภาพของตนเอง การใช้อำนาจดังกล่าวจึงมีลักษณะขึ้นตรงต่อดุลพินิจของมนุษย์แต่ละคน ไม่ได้มีกฎเกณฑ์ในการใช้อำนาจที่แน่นอนตายตัว ดังปรากฏว่ามีการใช้อำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดในหมู่มนุษย์ครั้งแรกเมื่อมนุษย์ทั้งหลายพบเห็นมนุษย์บางพวกบางเหล่ากำลังเสพเมถุนธรรมกันอยู่ ซึ่งนับว่าเป็นการกระทำที่ผิดธรรมชาติ ไม่เคยปรากฏมีมาก่อนในยุคสมัยนั้นที่เพศหญิงและชายไม่มีความสำคัญแก่มนุษย์โดยส่วนใหญ่ กล่าวคือขึ้นชื่อว่าสัตว์ก็คือสัตว์เหมือนกัน⁹ ดังนั้นจึงส่งผลกระทบต่อจิตใจของมนุษย์ที่มาพบเห็นก่อน

⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁹ วีระ สมบูรณ์, รัฐธรรมนูญในอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532), หน้า 15.

ข้างรุนแรง ผลกระทบทางจิตใจดังกล่าวก็แปรรูปออกมาเป็นการกระทำในลักษณะรวมประชา
 ทัศน์ที่ว่าและขับไล่ เพื่อเป็นการลงโทษมนุษย์ที่เสพเมถุนธรรมกัน ดังความในตวับทที่ว่า "ก็
 โดยสมัยนั้นแล สัตว์พวกใดเห็นพวกอื่นเสพเมถุนธรรมกันอยู่ ย่อมไปรยฝูงในสบ้าง ไปรยเข้าใส่บ้าง
 โยนมูลโคใส่บ้าง พร้อมกับพูดว่า คนชาติชั่ว จงฉิบหาย คนชาติชั่ว จงฉิบหาย ดังนี้ แล้วพูดต่อไป
 ว่า ก็ทำไมขึ้นชื่อว่าสัตว์ จึงทำแก่สัตว์เช่นนี้เล่า... ก็สมัยนั้น สัตว์พวกใดเสพเมถุนกัน สัตว์พวกนั้น
 เข้าบ้านหรือนิคมนำไม่ได้ สิ้นสองเดือนบ้าง สามเดือนบ้าง"¹⁰

ความในตวับทที่ปรากฏในอัครคัมภีร์ข้างต้นมีเพียงเป็นการยืนยันถึงการดำรงอยู่
 ของความเสมอภาคกันในอำนาจในการตัดสินใจและลงโทษผู้กระทำผิดในสภาวะธรรมชาติเท่านั้น
 หากยังเกี่ยวโยงถึงความเสมอภาคกันในสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ ในข้อที่ว่าด้วยสิทธิในชีวิต
 (ในที่นี้จะไม่ขอก้าวถึงสิทธิในเสรีภาพอีก เนื่องจากได้กล่าวมาแล้วพอสมควรในส่วนขอเสรีภาพ
 สมบูรณ์) กล่าวคือ ในสภาวะธรรมชาตินั้นมนุษย์ทุกคนมีสิทธิในชีวิตของตนเองอย่างเท่าเทียมกัน
 โดยสิทธิในชีวิตที่กล่าวถึงนี้มีลักษณะสามประการคือ

- 1) เป็นสิทธิเหนือร่างกายของตนเอง ผู้หนึ่งผู้ใดจะมาละเมิดมิได้
- 2) เป็นสิทธิที่จะดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี
- และ 3) เป็นสิทธิที่ได้รับการยืนยันและปกป้องจากคนทุกคน

ดังนั้นการกระทำการใด ๆ ในลักษณะที่เป็นการคุกคาม ขัดขวางสิทธิในชีวิต เช่น การ
 ประทุษร้ายต่อร่างกายผู้อื่นหรือการขัดขวางมิให้ผู้อื่นดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข รวมไปถึง
 การมีชีวิตที่ดีย่อมถือเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ แต่หากมีการละเมิด ผู้ที่ถูกละเมิด และคนอื่น ๆ
 สามารถกระทำการตอบโต้เพื่อเป็นการลงโทษผู้กระทำผิด และดำรงไว้ซึ่งหลักการแห่งสิทธิในชีวิต
 ที่มนุษย์ทุกคนควรเคารพได้ ความพยายามในการพิทักษ์รักษาหลักการแห่งสิทธิในชีวิตของ
 มนุษย์ปรากฏอย่างชัดเจนที่สุด เมื่อมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่มนุษย์พวกหนึ่งพบเห็นมนุษย์อีก
 พวกหนึ่งกำลังเสพเมถุนธรรมกันอยู่ แล้วมนุษย์พวกแรกตัดสินใจยุติการกระทำดังกล่าวด้วยการ
 กระทำการในลักษณะประชาทัณฑ์มนุษย์พวกนั้นในทันที "พร้อมกับพูดว่า คนชาติชั่ว จงฉิบหาย

¹⁰ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 79-80.

คนชาติชั่ว จึงอธิบาย ดังนี้ แล้วพูดต่อไปว่า ก็ทำไมฉันชื่อว่าสัตว์จึงทำแกสัตว์เช่นนี้เล่า"¹¹ ซึ่งนั่นก็น่าจะหมายความว่า ในความเห็นของมนุษย์ส่วนใหญ่ในขณะนั้น พฤติกรรมการเสพเมถุนเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เพราะถือเป็นการเบียดเบียน ประทุษร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน (แม้การเสพเมถุนจะเป็นความยินยอมของคนทั้งสองฝ่ายก็ตาม) อันเป็นการขัดต่อหลักการแห่งสิทธิในชีวิต ดังนั้นการร่วมกันลงโทษผู้กระทำผิดจึงมีความชอบธรรมในสายตาของมนุษย์ส่วนใหญ่ เพราะเป็นการกระทำเพื่อพิทักษ์รักษาความศักดิ์สิทธิ์ของหลักการแห่งสิทธิในชีวิต ซึ่งย่อมส่งผลสะท้อนกลับอย่างเป็นรูปธรรมต่อการดำรงอยู่ของสิทธิในชีวิตของตนเอง ในฐานะปัจเจกบุคคลด้วย แต่หากพิจารณาในมุมกลับกันการกระทำของมนุษย์ส่วนใหญ่ต่อมนุษย์ส่วนน้อยในลักษณะดังกล่าวก็ไม่น่าที่จะมีความชอบธรรมแต่ประการใด เพราะในขณะที่คนส่วนใหญ่อ้างความชอบธรรมจากหลักการของสิทธิในชีวิตแต่กลับเป็นฝ่ายละเมิดหลักการของสิทธิในชีวิตเสียเอง จากการตัดสินใจใช้กำลังเข้ายุติปัญหาที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม การมีเสรีภาพสมบูรณ์ และความเสมอภาคของมนุษย์ในสภาวะธรรมชาตินั้นก็ยังคงต้องอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ(ธรรม) ธรรมหรือกฎธรรมชาติที่ว่าเป็นกฎแห่งเหตุผล ซึ่งมีลักษณะสองด้าน กล่าวคือ ด้านหนึ่งก็มีลักษณะเป็นกฎแห่งความจริงของโลก มนุษย์และจักรวาลที่มุ่งอธิบายความเป็นไปของโลก จักรวาล มนุษย์ สัตว์รวมถึงวัตถุสิ่งของตามสภาพความเป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น (ธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้น) นั่นคือทุกสิ่งทุกอย่างล้วนไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีเกิดแล้วต้องมีดับเรียกว่าอนิจจัง ความทุกข์หรือความขัดแย้งอันเกิดมาจากการมีชีวิตอยู่เรียกว่า ทุกขตา และความไม่มีตัวตนแน่นอนเรียกว่าอนัตตา ความเป็นธรรมชาติของโลก จักรวาลและชีวิตนี้เรียกว่า ไตรลักษณ์ นอกจากนี้แล้วยังถือว่าพฤติกรรมของมนุษย์กับระบบโลกและจักรวาลถือกำเนิดมาอย่างสัมพันธ์สอดคล้องกัน เป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน¹² ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กฎธรรมชาติเป็นสัจธรรมความจริงสากลที่ก้าวข้ามพ้นกรอบของกาลเวลาและความแตกต่างของพื้นที่ ทั้งยังมีสถานะเหนือกฎศีลธรรมที่เป็นเพียงบรรทัดฐานทางสังคมของมนุษย์ ซึ่งกำหนดให้สมาชิกในสังคมประพฤติปฏิบัติอย่างเข้มงวด มีการควบคุมที่รุนแรง เพื่อมิให้สมาชิกฝ่าฝืนจากแนวความประพฤติเหล่านี้ โดยสมาชิกถือว่าแนวความประพฤติดังกล่าวเป็นสิ่งถูกต้องดีงาม และผู้ที่ละเมิดจากแนวความประพฤตินั้นเป็นคนผิด หรือคนชั่ว¹³ แต่ในขณะเดียวกันเนื่องจากกฎธรรมชาติเป็น

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

¹² วีระ สมบูรณ์, รัฐธรรมในอดีต, หน้า 12.

¹³ วีระ คลายนาทร, สังคมวิทยา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2530), หน้า 51.

กฎที่ถือว่าพฤติกรรมของมนุษย์กับระบบโลกและจักรวาลถือกำเนิดมาอย่างสัมพันธ์สอดคล้องกัน เป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน พฤติกรรมของมนุษย์มีส่วนกำหนดความเป็นไปของระบบโลกและจักรวาล จึงทำให้พบลักษณะอีกด้านหนึ่งของกฎธรรมชาติตามมา กฎธรรมชาติในด้านนี้เป็นกฎที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกฎศีลธรรมทางสังคมของมนุษย์ที่กำหนดเกณฑ์การตัดสินความถูกต้องชั่วดีจากความเชื่อของมนุษย์ในสังคมซึ่งแปรผันตามลักษณะของกาลและเทศะ ดังนั้น กฎธรรมชาติในด้านนี้จึงถือว่ามีเกณฑ์การตัดสินว่าอะไรควรไม่ควรแล้วตั้งแต่ในสภาวะธรรมชาติ และถือว่าสภาวะธรรมชาติดั้งเดิมในครั้งที่ยังไม่เกิดความอยากบริโภคง้วนดินของบรรพบุรุษมนุษย์เป็นสภาพอุดมคติที่ถูกต้องน่าปรารถนา ฉะนั้น พฤติกรรมใดใดของมนุษย์อันเกิดจากการใช้เสรีภาพ สมบูรณ์ และสิทธิอำนาจต่าง ๆ ภายใต้กรอบแห่งความเสมอภาคในสภาวะธรรมชาติ แล้วก่อให้เกิดผลที่ผิดเพี้ยนไปจากสภาวะธรรมชาติดั้งเดิม ก็ย่อมเป็นการกระทำที่ผิดธรรมชาติ(ผิดธรรม) และเป็นการละเมิดกฎธรรมชาติอันจะยังผลให้เกิดความเสื่อมของมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลร้ายแก่ตัวมนุษย์เองในที่สุด

ดังเหตุการณ์ในอัคคัณฐสูตรที่กล่าวถึงความเสื่อมและความเดือดร้อนที่มนุษย์ได้รับจากการละเมิดกฎธรรมชาติมาโดยลำดับ นับตั้งแต่มนุษย์หมดสภาพจากการเป็นอภัสสรพรหมผู้มีความสมบูรณ์ในตัวเอง เพราะเกิดความอยากบริโภคง้วนดินขึ้น ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นตนเองก็มีปิติหรือความอิ่มเอมใจเป็นอาหารอยู่เพียงพอแล้ว ฉะนั้นความอยากเกินความพอดีจึงผิดธรรมจนเป็นเหตุให้มนุษย์สิ้นสภาพจากการเป็นอภัสสรพรหม แต่ในเมื่อมนุษย์ยังคงละเมิดกฎธรรมชาติต่อไปเพราะถือดีว่าตนเองมีผิวพรรณดีกว่าผู้อื่น แล้วก็กักเอาขึ้นเป็นเหตุแห่งการเหยียดหยามผู้ที่ผิวพรรณด้อยกว่า เมื่อนั้นอาหารหลักของมนุษย์อันได้แก่ ง้วนดิน กระบิดิน และเครือดินจึงหายไปแล้วเกิดข้าวสาลีขึ้นแทน มนุษย์ทั้งหลายพากันบริโภคข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร แต่เนื่องจากข้าวสาลีเป็นอาหารที่หยาบ เมื่อบริโภคไปนานวันเข้าความเป็นมนุษย์ก็ปรากฏมากขึ้น นั่นคือ มีเพศชาย-เพศหญิงปรากฏขึ้นครั้งแรกในโลก (การมีเพศก็ถือเป็นความสัมพันธ์รูปแบบหนึ่งของมนุษย์ เพราะเดิมที่มนุษย์มีความสมบูรณ์ในตัวเองในรูปของอภัสสรพรหม) แต่ความเสื่อมก็มีได้หยุดลงเพียงนี้ เมื่อปรากฏว่ามีมนุษย์พวกแรกเกิดความกำหนดเร่าร้อนแล้วกระทำการร่วมเพศกันซึ่งถือเป็นการกระทำที่ผิดธรรมในขณะนั้น จึงส่งผลให้มนุษย์ส่วนใหญ่ตัดสินยุติพฤติกรรมดังกล่าวในทันทีที่พบเห็นด้วยการประทุษร้ายมนุษย์พวกที่กระทำผิดธรรม ทั้งนี้โดยอาจจะอ้างความชอบธรรมแห่งการกระทำของพวกเขาตนว่าเป็นไปเพื่อพิทักษ์รักษาความศักดิ์สิทธิ์แห่งหลักการของสิทธิในชีวิต แต่เนื่องจากการใช้อำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดอย่างรุนแรงเป็นสิ่งที่ไม่เคย

ปรากฏมีมาก่อนเลยในสภาวะธรรมชาติดั้งเดิม ดังนั้นถึงแม้ว่ามนุษย์จะมีความเสมอภาคกันในด้านอำนาจในการตัดสินใจและลงโทษผู้กระทำผิดในทางปฏิบัติจริง แต่การใช้อำนาจดังกล่าวก็ต้องเป็นการใช้ภายในกรอบของสันติวิธีซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของสภาวะธรรมชาติดั้งเดิม หากใช้อำนาจตามอำเภอใจโดยถือดีว่าตนเองมีศักยภาพในการใช้อำนาจดังเช่นในกรณีนี้ ก็ย่อมเป็นการกระทำที่ผิดธรรม และย่อมต้องรับผิดชอบผลแห่งการกระทำของตน นั่นคือ การใช้ความรุนแรงเข้าจัดการกับมนุษย์ที่ร่วมเพศกันได้ทำให้มนุษย์เหล่านั้นเกิดความหวาดกลัว จึงพากันสร้างบ้านเรือนขึ้นกำบังการมีกิจกรรมทางเพศ การร่วมเพศจึงถึงความแพร่หลาย ภายหลังสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของความเลื่อมที่ยิ่งกว่า เช่น ความโลภอยากสะสมส่วนเกินจนเป็นเหตุให้ข้าวสารลีพร่องไปเพราะธรรมชาติไม่อาจตอบสนองความต้องการได้ทัน การลักขโมยข้าวสาร การกล่าวเท็จ และการทำร้ายร่างกายกันอย่างรุนแรงก็เกิดขึ้นตามมาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ประการที่สาม ธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีลักษณะเป็นกลาง ๆ ไม่ดีงาม แต่ก็ไม่ถึงกับชั่วร้าย ที่เป็นดังนั้นก็เพราะมนุษย์มีกิเลสหรือความอยากแฝงฝังอยู่ในจิตใจ ตราบใดที่ยังไม่ถูกกระตุ้นจากวัตถุภายนอกก็จะไม่แสดงพฤติกรรมออกมา แต่เมื่อใดก็ตามที่มีวัตถุภายนอกมารองรับก็เป็นประกอบกันสนองให้มีพฤติกรรมที่ต้องการสนองกิเลสหรือความอยากนั้น แล้วส่งผลให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบเพื่อสนองความอยากในเรื่องนั้น ๆ ตามมาอย่างรวดเร็วและแพร่หลายในหมู่มนุษย์ นอกจากนั้นมนุษย์ยังเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสติปัญญา สามารถที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวแล้วขบคิดหาวิธีการแก้ไขเฉพาะหน้าในชีวิตประจำวันเพื่อเอาตัวรอดได้ หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่งก็คือ มนุษย์โดยธรรมชาติแล้วมีความสามารถในการปรับตัวและพัฒนาศักยภาพในการดำรงชีวิตได้ค่อนข้างสูงนั่นเอง

ลักษณะดังกล่าวข้างต้น สามารถอธิบายจากความรู้ในอัครคัมภีร์สุตตรได้ว่า เดิมทีนั้นมนุษย์มีที่มาจากเทวดาชั้นพรหมที่เรียกว่าอภิสสรพรหม ผู้ซึ่งได้สำเร็จทางใจคือมีพลังจิตสูง ทั้งทางสมาธิและปัญญา เป็นผู้มีความปรีชาสามารถ ทั้งยังสามารถมีปิตีเป็นอาหาร นั่นคืออยู่ได้ด้วยความปลอดภัยหรือความอึดเอมใจ ไม่ใช่ด้วยอาหารหยาบที่เกิดขึ้นจากพื้นดิน ไม่เพียงเท่านั้น อภิสสรพรหมยังสามารถสัญจรไปได้ในอากาศ มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง และอยู่ในวิมานอันงาม แต่ครั้งเมื่อหมดบุญก็พากันจุติลงมาอยู่ในโลกมนุษย์ โดยที่ยังคงมีคุณวิเศษดุจเดิมทุกประการ ดังนั้นบรรพบุรุษของมนุษย์ในเบื้องต้นแรกจึงมีความสมบูรณ์ในตัวเองไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพิงอิงอาศัยซึ่งกันและกันทำให้ต่างคนต่างอยู่ และดังนั้นจึงไม่มีความสัมพันธ์ทางจิตใจหรือ

พันธะอันแนบชิดต่อกัน คนยอมไม่มีดีและเลวตามนัยแห่งกฎศีลธรรม เพราะศีลธรรม คุณธรรม ดีเลว จะมีความหมายก็เฉพาะตราบเท่าที่นำมาใช้กับความสัมพันธ์ของมนุษย์ แม้ว่าขณะนั้นจะมีกฎธรรมชาติดำรงอยู่ แต่ลักษณะด้านหนึ่งของกฎธรรมชาติที่มีส่วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกฎศีลธรรมก็ได้มีสถานะเป็นกฎศีลธรรม หากแต่เป็นเพียงการเสนอหลักการเชิงปทัสฐาน (Normative) หรือสิ่งที่ควรจะเป็นไป¹⁴ และสิ่งที่ไม่ควรจะเป็นไป ซึ่งมีได้มีความเข้มงวดเด็ดขาดถึงขั้นชี้ผิดชอบชั่วดีเหมือนอย่างเช่นกฎศีลธรรมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หากมีการกระทำใดๆ ของมนุษย์ที่เข้าข่ายละเมิดกฎธรรมชาติ หรือผิดเพี้ยนไปจากสภาวะธรรมชาติดั้งเดิม ซึ่งในที่นี้ขอเรียกสั้น ๆ ว่าผิดธรรม(ธรรมชาติ) มนุษย์ที่มีฐานะเป็นตัวกระทำ (actor) ก็ย่อมต้องรับผลร้ายแห่งการกระทำของตนนั้นในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันโดยมิใช่เป็นเรื่องของการลงโทษจากกฎธรรมชาติ หรือผู้ใดผู้หนึ่งแต่ประการใด หากแต่เป็นเรื่องของการกระทำ และผลแห่งการกระทำ

เมื่อกล่าวถึงธรรมชาติมนุษย์แล้วว่าไม่ดีไม่ชั่ว เรื่องราวที่ดำเนินต่อไปในอัครคัมภีร์สุตราที่กล่าวถึงการกำเนิดขึ้นของง้วนดิน ทำให้พบลักษณะสำคัญของธรรมชาติมนุษย์อีกประการหนึ่ง นั่นคือ ธรรมชาติมนุษย์แม้จะไม่ดีไม่ชั่ว แต่ก็มีกิเลสตัณหาหรือความอยากแฝงฝังอยู่ และพร้อมจะถูกปลดปล่อยออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ต้องการสนองกิเลสตัณหาหรือความอยากนั้น เมื่อถูกเร้าจากวัตถุภายนอก ครั้นเมื่อเกิดพฤติกรรมที่ต้องการสนองความอยากขึ้นแล้ว ก็เกิดพฤติกรรมเลียนแบบตามมาอย่างรวดเร็วและแพร่หลาย ดังใจความในอัครคัมภีร์สุตราที่กล่าวในทำนองว่า เมื่อบรรพบุรุษของมนุษย์ผู้หนึ่งซึ่งเป็นอภัสสรพรหมจุติลงมา และมีปิตีหรือความอึดใจเป็นอาหารอยู่แล้ว ได้เห็นง้วนดินที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ก็ลองชิมดู ครั้นเมื่อชิมแล้วก็เกิดความอยากหรือกิเลสขึ้น บรรพบุรุษของมนุษย์ผู้นั้นปล่อยให้อำนาจของกิเลสหรือความอยากครอบงำจิตใจจึงแสดงพฤติกรรมสนองความอยากมากขึ้นด้วยการพยายามปั้นง้วนดินให้เป็นคำ ๆ ด้วยมือแล้วบริโภค พวกมนุษย์คนอื่น ๆ เมื่อเห็นดังนั้นก็พากันทำตามอย่างมนุษย์ผู้นั้นบ้าง จึงส่งผลให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว เมื่อนั้นคุณวิเศษต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ก็อันตรธานหายไปจนหมดสิ้น มนุษย์จึงมีความจำเป็นต้องบริโภคง้วนดินเป็นอาหารหลักแทน

มนุษย์บริโภคง้วนดินเป็นเวลาที่ยาวช้านานจนกระทั่งมีการดูหมิ่นผิวพรรณในหมู่มนุษย์เกิดขึ้นง้วนดินจึงหายไป ครั้นง้วนดินหายไปหมู่มนุษย์ทั้งหลายต่างก็รู้สึกว่ตนเองได้รับ

¹⁴ วีระ สมบูรณ์, รัฐธรรมในอดีต, หน้า 55.

ความเดือดร้อนจึงมาพบปะกัน แล้วบ่นปรับทุกข์ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากนั้นกระบิดินก็เกิดขึ้นแทน มนุษย์ทั้งหลายจึงพยายามบริโภคกระบิดินแทนวันดินจนกลายเป็นอาหารหลักไปในที่สุด แต่ในเมื่อการดูหมิ่นผิวพรรณยังคงปรากฏขึ้นอีก กระบิดินจึงหายไป มนุษย์ทั้งหลายจึงมาพบปะกันเพื่อปรับทุกข์กันอีกเช่นเคย หลังจากนั้นเครื่องดินก็เกิดขึ้นแทน มนุษย์ทั้งหลายจึงพยายามบริโภคเครื่องดินเป็นอาหารหลักแทนกระบิดิน แต่รูปการณ์ก็ยังคงเดิมคือมีการดูหมิ่นผิวพรรณเกิดขึ้นอีก คราวนี้เครื่องดินจึงหายไป การหายไปของเครื่องดินส่งผลให้มนุษย์ทั้งหลายมาจับกลุ่มปรับทุกข์กันอีกเช่นเดิม จากนั้นข้าวจาลีที่ "ขึ้นเองในที่ที่ไม่ต้องไถ เป็นข้าวไม่มีรำ ไม่มีแกลบขาวสะอาด กลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสาร"¹⁵ เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วก็มีเมล็ดสูงงอกขึ้นแทนที่ในที่เดิม ไม่ปรากฏว่าพรวงไปเลยก็เกิดขึ้น มนุษย์ทั้งหลายจึงพากันบริโภคข้าวจาลีชนิดดังกล่าวเป็นอาหารหลักแทนเครื่องดินที่หายไป

เหตุการณ์ที่กล่าวถึงทั้งหมดในย่อหน้านี้สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสติปัญญาสามารถที่จะเรียนรู้ที่จะปรับตัวเพื่อเอาตัวรอดได้ กล่าวคือ เมื่ออาหารชนิดเดิมหายไป มนุษย์ก็เรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการแสวงหาอาหารชนิดใหม่ซึ่งมีคุณค่าทางอาหารเกือบจะทัดเทียมกับอาหารชนิดเดิมมาทดแทน ทั้งยังสามารถปรับตัวจนบริโภคอาหารชนิดใหม่เป็นอาหารหลักได้ในระยะเวลาไม่นานนัก

ลักษณะทางสติปัญญาของมนุษย์ยังได้รับการสะท้อนให้มีความแจ่มชัดยิ่งขึ้น เมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพในการดำรงชีวิตของตนเองด้วยการเริ่มสะสมข้าวจาลีไว้เพื่อการบริโภคเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จากสะสมเพื่อสองมือ ก็เป็นเผื่อสองวัน แล้วเพิ่มเป็นสัปดาห์ และแปดวันตามลำดับ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นหลักประกันในการมีชีวิตที่ดี แต่จากการสะสมข้าวจาลีกันอย่างขนานใหญ่ของมนุษย์ดังกล่าว ทำที่สุดก็ทำให้ธรรมชาติเสียสมดุลไปจนไม่สามารถผลิตข้าวจาลีตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ทัน ข้าวจาลีจึงพรวงไป เมื่อเกิดปัญหานี้ขึ้นมนุษย์ก็พากันมาจับกลุ่มและปรับทุกข์กันอีกเหมือนในครั้งที่อาหารชนิดเดิมหายไปเช่นเคย แต่คราวนี้มนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะขบคิดหาทางแก้ปัญหามากขึ้น ในที่สุดก็ได้ข้อสรุปว่าเหตุที่ข้าวจาลีพรวงไปก็เพราะการประพฤติในอกุศลธรรมของมนุษย์ ดังนั้นจึงควรแก้ไขด้วยการแบ่งข้าวจาลีและปักปันเขตแดนกันเสียให้เรียบร้อย กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเอกชนจึงปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในฐานะที่เป็นข้อตกลงทางสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น

¹⁵ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 79.

ดังนั้นจึงพอสรุปในขั้นนี้ได้ว่ามนุษย์โดยธรรมชาติแล้วเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสติปัญญาสามารถเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันเพื่อเอาตัวรอดได้ ทั้งยังมีความสามารถในการปรับตัวและพัฒนาศักยภาพในการดำรงชีพอีกด้วย ถึงแม้ว่าในบางครั้งอาจจะดูไร้เหตุผลและใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาอยู่บ้าง ดังเช่นกรณีของการตัดสินใจและลงโทษมนุษย์ผู้ที่ร่วมเพศกัน และผู้ที่ลักขโมยข้าวสารจากที่ที่เจ้าของมิได้ให้ การใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ส่วนใหญ่ในขณะนั้นเป็นพวกที่มีลักษณะอนุรักษนิยม ไม่นิยมชมชอบการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว และยึดถือข้อตกลงที่ได้กระทำไว้ต่อกันเป็นสำคัญ ในแง่นี้อาจจะมองได้ว่ามนุษย์นั้นเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างก็พยายามเอาตัวรอดโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น แต่ก็อาจแย้งได้ว่าในสภาวะธรรมชาตินั้นมนุษย์ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ส่วนตัวต่อกัน ดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์เห็นแก่ตัวและปราศจากความเมตตาปรานีต่อเพื่อนมนุษย์ได้อย่างเต็มปากเต็มคำเท่าไรนัก

อย่างไรก็ดี เมื่อนานวันเข้า (ภายหลังจากเกิดสถาบันครอบครัวขึ้น) มนุษย์เริ่มมีดีมีชั่ว ผู้ที่มีความโลภได้ลักขโมยแสวงหาสิ่งที่มีใช้ของตน ทำให้สังคมเริ่มระส่ำระสาย ในขั้นแรกการลงโทษผู้กระทำผิดเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน นานเข้ามนุษย์ไม่สามารถจัดการกับภัยของตนโดยลำพังได้จึงประชุมร่วมกัน แล้วมีมติขอให้บุคคลที่มีกำลังแข็งแรงกว่า มีคุณธรรมเป็นผู้ทำหน้าที่ในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดแทน โดยมีค่าตอบแทนเป็นการสมมติให้บุคคลนั้นเป็นผู้ปกครองหรือมหาชนสมมติ พร้อมทั้งปันส่วนข้าวสาร(ภาษี)ให้ด้วย¹⁶ แต่กระนั้นก็ยังมีคนที่มีสติปัญญาความดีพอที่จะหันกลับมาแก้ไขปัญหาที่ตนเอง โดยคิดได้ดังนี้ว่า ความยุ่งยากทั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุมาจากการประพฤตินอกคุณธรรมของมนุษย์ ดังนั้นจึงพากันไปลอยอกุศลกรรม แล้วสร้างกระท่อมอยู่ในราวป่า ยังชีพด้วยการจาริกไปขออาหารตามนิคมและราชธานี ไม่เก็บสะสมอาหารอีกต่อไป ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการควบคุมและลดทอนความอยากของตนเอง นอกจากนี้ก็ยังพยายามเจริญธรรมด้วยการเพ่ง จนสำเร็จฉะฉานในที่สุด

จึงพอสรุปได้ว่าธรรมชาติของความอยากหรือกิเลสตัณหาของมนุษย์เป็นเหตุมูลฐานสำคัญที่นำความขัดแย้งและความเสื่อมมาสู่มนุษย์ ตลอดจนสภาวะธรรมชาติโดยแต่ละขั้นที่เสื่อมลงมนุษย์ก็จะรู้สึกเดือดเนื้อร้อนใจมีความเป็นอยู่ลำบากมากขึ้น เพราะธรรมชาติจะเปลี่ยน

¹⁶ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัชยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 36.

แปลงไม่เอื้ออำนวยให้อยู่ได้สะดวกสบาย ดังนั้นถ้าธรรมชาติของมนุษย์ไม่มีความอยากหรือกิเลส ตัณหาเสียแล้ว ก็ย่อมไม่มีการชิงจวนดิน ไม่มีการดูหมิ่นผิวพรรณ ไม่มีเพศชายเพศหญิง ไม่มีการ เสพเมถุนธรรม ไม่มีสถาบันครอบครัว ไม่มีการสะสมข้าวสารี ไม่มีการลักทรัพย์ ไม่มีการกล่าว เท็จ ไม่มีการด่าว่ากันจนเสียหาย ไม่มีการประทุษร้ายต่อร่างกาย ไม่มีสังคมการเมือง รัฐ การปก ครอง และผู้ปกครอง และแน่นอนที่สุดย่อมไม่มีเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่มีลักษณะเหมือนดังเช่นปัจจุบัน นี้ด้วย แต่ในเมื่อความอยากและกิเลสตัณหาเป็นสิ่งที่มิได้อยู่แล้วในธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้น สังคม สังคมการเมือง(รัฐ) การปกครองและผู้ปกครองจึงเป็นสิ่งชั่วร้ายที่จำเป็น (necessary evil) ในฐานะที่เป็นข้อตกลงร่วมกันทางสังคม เพื่อแก้ไขปัญหาตามเงื่อนไขของสภาพการณ์เฉพาะหน้า ที่เกิดขึ้น

ประเด็นที่สอง รัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครอง

การกล่าวถึงประเด็นเรื่องสภาวะธรรมชาติและธรรมชาติมนุษย์ในหัวข้อที่แล้ว น่าจะ ทำให้พอมองเห็นภาพบางส่วนของคำตอบต่อคำถามที่ว่า ทำไมจึงเกิดมิดัสญูขึ้น สำหรับ ประเด็นที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นประเด็นว่าด้วย รัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครอง ซึ่งเป็น ประเด็นที่มีเนื้อหาต่อเนื่องเชื่อมโยงกันกับหัวข้อที่แล้ว การกล่าวถึงประเด็นนั้นนอกจากจะเป็นการ ช่วยให้เกิดความกระจ่างแก่แนวคิดเรื่องมิดัสญูในมิติแห่งความเป็นกระบวนการ (Dimension of Process) หรือกระบวนการอันนำไปสู่มิดัสญูมากขึ้นแล้ว (โดยการให้ภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ทำไมจึงเกิดมิดัสญูขึ้น) ยังจะเป็นการปูพื้นความเข้าใจไปสู่การทำความรู้จักกับแนวคิดเรื่อง มิดัสญูในมิติแห่งความเป็นผลสำเร็จรูป (Dimension of Product) หรือตัวสภาวะมิดัสญู ซึ่ง จะกล่าวถึงในส่วนของประเด็นที่ว่าด้วยสภาวะมิดัสญูและการคลี่คลายตัวด้วย

อย่างไรก็ดี ดังที่ได้กล่าวทิ้งท้ายไว้ในหัวข้อที่แล้วว่า อัครคณูญสูตรได้พยายามสะท้อน ให้เห็นว่ากำเนิดของรัฐเป็นความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ และแน่นอนว่าการมีรัฐที่ดีย่อมเป็น เงื่อนไขสำคัญของการมีชีวิตที่ดีเพราะในที่สุดแล้วมนุษย์จำเป็นต้องถูกปกครองเพื่อผลประโยชน์ ของพวกเขาเอง แต่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมหรือรัฐกับมนุษย์มิใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่มีพลวัตรเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามท่วงทำนองการเคลื่อนไหวของจังหวะ แห่งกาลเวลา การเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ก่อให้เกิด ยุคสมัยแห่งความเสื่อม และยุคสมัยแห่งความเจริญรุ่งเรือง หรือที่มักเรียกกันว่า "ยุคทอง" ของ มวลมนุษยชาติสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป

ความข้อนี้ได้รับการยืนยันอย่างหนักแน่นจากตัวบทของจกัถวัตติสูตรที่มุ่งฉายภาพในสองระนาบควบคู่กันไปเพื่อให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน นั่นคือ ภาพของรัฐ และสังคมในอุดมคติ และภาพของความสับสนวุ่นวายกระทั่งนำไปสู่สภาวะมิลลิวี่ โดยวางเงื่อนไขอยู่บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามสถานภาพระหว่างกันของรัฐ และคนในสังคมภายใต้กรอบของศีลธรรมอันดีงาม

แต่ความในอัครคัญสูตรและจกัถวัตติสูตรในประเด็นเรื่องรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครองนี้ มีขอบข่ายครอบคลุมเฉพาะในเรื่องกำเนิดรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครอง และรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครองที่ดีเท่านั้น ส่วนภาพของความระส่ำระสายกระทั่งนำไปสู่สภาวะมิลลิวี่นั้นจะกล่าวถึงในประเด็นถัดไปที่ว่าด้วยกระบวนการอันนำไปสู่มิลลิวี่

1) กำเนิดของรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครอง

เรื่องราวของการกำเนิดสังคม รัฐ การปกครองและผู้ปกครอง ตามนัยของอัครคัญสูตรในพระไตรปิฎกนั้น สามารถสรุปได้ 3 ประการ ดังนี้¹⁷

ประการแรก สังคมเกิดขึ้นก่อนการมีรัฐ โดยสังคมในเบื้องต้นนั้นมีพื้นฐานมาจากสถาบันครอบครัวซึ่งถือกำเนิดขึ้นจากความกำหนัดในการเสพย์เมถุนของเหล่ามนุษย์จนกระทั่งมีการจับคู่อยู่กินกันแล้วสร้างบ้านเรือนขึ้น การเกิดขึ้นของสังคมนอกจากจะเป็นจุดสิ้นสุดของสภาวะธรรมชาติ (ที่มนุษย์ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายใต้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และความเสมอภาคในสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ) โดยมนุษย์มิได้ทำความตกลงกันเพื่ออยู่ดีการใช้ชีวิตในสภาวะธรรมชาติก่อนที่จะเข้าสู่สังคมแต่ประการใดแล้วก็เป็นจุดเริ่มต้นของความสับสนวุ่นวายและความเสื่อมที่ยิ่งกว่าในหมู่มนุษย์ อันเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างกัน ในสังคม โดยเริ่มต้นจากความผูกพันเฉพาะครอบครัว ได้ทำให้มนุษย์เกิดความโลภเห็นแก่ตัวคิดอยากเก็บสะสมข้าวสาลีไว้เพื่อตนเองและครอบครัวจนก่อให้เกิดข้อตกลงในการแบ่งปันปักเขตทำมาหากินหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเอกชนขึ้น แต่ในเมื่อมนุษย์ยังมีความอยากไม่สิ้นสุดจึงเกิดการลักขโมยข้าวสาลีขึ้นอีกถึงสามครั้งสามคราจนนำไปสู่การใช้ความรุนแรงในการลง

¹⁷ ดู พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11. หน้า 79-84.

โทษผู้กระทำผิดร่วมกันของคนในสังคม เมื่อเหตุการณ์บานปลายถึงขั้นนี้มนุษย์จึงมาประชุมร่วมกันแล้วตัดสินใจเลือกสรรผู้ปกครองขึ้นทำหน้าที่แทนตนโดยมอบอำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิด (ซึ่งเป็นอำนาจที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่อย่างเสมอกันในสภาวะธรรมชาติ) ให้

ประการที่สอง ผู้ปกครองและรัฐมีที่มาจากการทำสัญญาซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกในสังคม และแบบแผนที่กำหนดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม ซึ่งในที่นี้ก็คือการละเมิดทรัพย์สินเอกชน และปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมาจากการละเมิดนั้น¹⁸ เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน (ผู้ใต้ปกครอง) จึงอยู่ในลักษณะของคู่สัญญา และคู่สัญญาทั้งสองต่างได้รับผลประโยชน์จากกัน กล่าวคือ ทางฝ่ายผู้ปกครองซึ่งได้รับการเลือกสรรมาจากประชาชน นอกจากจะได้รับการยกย่องจากประชาชนให้เป็นผู้ปกครองพร้อมทั้งได้รับมอบอำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดมาจากคนทุกคน แล้วก็ยังได้ค่าตอบแทนในรูปของอาหาร คือ ข้าวสาลีหรือก็คือภาษีในความหมายปัจจุบันนี้ด้วย ทำให้สามารถสละเวลาให้กับส่วนรวมได้มากขึ้น เพราะไม่ต้องวิตกกังวลในเรื่องของการทำมาหากินดังเช่นคนอื่น ๆ ส่วนทางฝ่ายประชาชนก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุขทั้งในระดับสังคมและในระดับรัฐ ภายใต้การทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกโดยยุติธรรม และพิทักษ์รักษาสติภพในชีวิต สิทธิในเสรีภาพรวมตลอดถึงสิทธิในทรัพย์สินของสมาชิกในสังคมโดยผู้ปกครองซึ่งเป็นหลักประกันขั้นมูลฐานจากการทำสัญญาประชาคมระหว่างประชาชนและผู้ปกครอง

ประการที่สาม จากความสัมพันธ์ในลักษณะต่างตอบแทนระหว่างผู้ปกครองและประชาชนในลักษณะที่เรียบง่าย และตรงไปตรงมาเช่นนี้ ทำให้พอสันนิษฐานได้ว่ารัฐกับสังคมในอดีตนั้นดำรงอยู่ทาบซ้อนกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เกือบจะไม่มี ความแตกต่างระหว่างรัฐกับสังคม ทั้งยังไม่มีพรมแดนระหว่างรัฐกับสังคมด้วย ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงเป็นทั้งคนของรัฐ และคนในรัฐที่ยังคงมีสิทธิเสรีภาพตามธรรมชาติทุกประการ (ทั้งยังมีสิทธิในทรัพย์สินเพิ่มขึ้นไปอีกประการหนึ่งด้วย) ยกเว้นอำนาจในการตัดสินและลงโทษผู้กระทำผิดที่ได้พร้อมใจกันสละให้แก่ผู้ปกครองตั้งแต่ต้น ส่วนตัวผู้ปกครองก็มิได้มีความแตกต่างกับประชาชนโดยทั่วไปมากนัก หากจะมีความต่างบ้างก็น่าจะเป็นความแตกต่างอันเนื่องมาจากการทำหน้าที่ กล่าวคือ ผู้ปกครองทำหน้าที่ของตนได้ก็โดยการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อแก้ไขข้อพิพาทและยังให้เกิดความสงบสุขโดยยุติธรรมในขณะที่ประชาชนโดยทั่วไปไม่สามารถกระทำเยี่ยงนี้ได้ ส่วนอำนาจหน้าที่อื่นใดนอก

¹⁸ วีระ สมบูรณ์, รัฐธรรมในอดีต, หน้า 19.

เนื่องจากที่ประชาชนยินยอมมอบให้ ผู้ปกครองยอมไม่อาจถือกุมไว้ได้ ดังนั้นในแง่รัฐในระยะเริ่มแรกจึงเป็นรัฐที่มีบทบาทหน้าที่จำกัดด้วย ซึ่งนั่นย่อมหมายความว่าประชาชนมีอิสระในการกำหนดการกระทำของตนเองได้ค่อนข้างมาก โดยที่รัฐมิอาจเข้าไปแทรกแซงยุ่งเกี่ยวได้ ยกเว้นในกรณีที่เกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สิน และความสงบสุขของสังคมโดยรวม อย่างไรก็ตาม โทษทัณฑ์ที่รัฐจะลงแก่ผู้กระทำผิดในเบื้องต้นนั้นเป็นโทษที่กำหนดโดยข้อตกลงทางสังคมตั้งแต่นั้นที่มีการเลือกสรรผู้ปกครองขึ้นครั้งแรก ซึ่งมีอยู่เพียงสามสถานเท่านั้นคือ ว่ากล่าวตักเตือน ตำนานิตเตียน และขับไล่ไสส่ง รัฐและผู้ปกครองจะกำหนดบทลงโทษและจัดการลงโทษขึ้นเองตามอำนาจจิตไม่ได้ โดยเฉพาะการลงโทษที่เป็นการละเมิดต่อชีวิต เสรีภาพและทรัพย์สินของมนุษย์ซึ่งเป็นหลักประกันพื้นฐานของการมีรัฐและผู้ปกครองที่ทำให้คนทั้งหลายตกลงใจเข้ามาอยู่ภายในรัฐ

2) รัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครองที่ดี

จกักรัตติสูตรในพระไตรปิฎก ได้สะท้อนให้เห็นว่า รัฐและสังคมที่ดีตามคติของพุทธศาสนานั้นต้องเป็นรัฐและสังคมที่มีลักษณะสร้างสรรค์ หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรง และเป็นไปเพื่อความสงบสุข อุดมสมบูรณ์และประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด ทั้งยังต้องเปิดโอกาสหรือเชื้ออำนาจต่อการกระทำความดีของคนโดยรวมอีกด้วย หรือกล่าวให้สั้นที่สุดก็คือ รัฐและสังคมที่ดีนั้นคือรัฐและสังคมที่จะต้องค้ำประกันชีวิตที่ดี (Good Life) ของมนุษย์ทั้งในทางโลกและในทางธรรม นั่นเอง

นอกจากนี้ด้วยยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า มูลเหตุหรือปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดรัฐและสังคมที่ดีนั้น จะต้องมีความมาจากการมีผู้ปกครองและการปกครองที่ดีก่อน ทั้งนี้เพราะรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครองถือกำเนิดขึ้นมาอย่างสัมพันธ์สอดคล้องกัน เป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน

ดังนั้นความในจกักรัตติสูตรในพระไตรปิฎกจึงได้เน้นย้ำถึงอิทธิพลของการปกครองโดยธรรมภายใต้ระบอบราชาธิปไตยในสองด้านหลัก ๆ ด้วยกันคือ ในด้านแรกได้มีการระบุชื่อพร้อมทั้งลักษณะของผู้ปกครองที่ดีไว้อย่างชัดเจนว่า พระเจ้าจักรพรรดิ "ผู้ทรงธรรม เป็นพระราชโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดิน (เหนือกษัตริย์ทั้งหลาย) มีมหาสมุทร 4 เป็นขอบเขต ทรงชำนะแล้ว มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการคือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นาง

แก้ว คุณบดีแก้ว บริณายกแก้ว เป็นที่ 7 พระราชบุตรของพระองค์ก็มีกว่าพัน ล้วนกล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย้ายเสนาของข้าศึกได้ พระองค์ทรงชำนะโดยธรรม มีต้องใช้อาชาญา มีต้องใช้ศัตราครอบครองแผ่นดิน มีสาครเป็นขอบเขต"¹⁹ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นผู้ที่ล่องรู้ เข้าใจ และปฏิบัติตนได้อย่างสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ นั่นคือ การรู้และเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกล้วนแล้วแต่อนิจจัง ไม่เที่ยงแท้แน่นอน อำนาจของพระเจ้าจักรพรรดิอันเป็นผลมาจาก การปฏิบัติหน้าที่อันสมควรตามฐานะของการเป็นผู้ปกครอง ก็เฉกเช่นเดียวกัน ย่อมไม่สามารถยึดติดได้ ทั้งไม่ใช่สมบัติส่วนตัว ในที่สุดแล้วก็เหมือนกับสิ่งที่ถูกปรุงแต่งทั้งหลายที่จะต้องเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา เมื่อทรงล่องรู้และเข้าใจเช่นนี้แล้วพระองค์ก็ทรงยอมรับอย่างมีอุเบกขาดังจะเห็นได้จากการที่ได้ตัดสินพระทัยสละราชสมบัติออกผนวชในเวลาอันสมควรเมื่อจักรแก้วอันเป็นทิพย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจถอยเคลื่อนออกจากที่²⁰ ด้วยเหตุผลสองประการคือ หนึ่งเปิดโอกาสให้ผู้สมควรสืบต่อในราชสมบัติ (ซึ่งในที่นี้คือโอรสองค์ใหญ่) เข้ามาดำเนินการปกครองต่อไป และสองแสวงหาความสุขในทางธรรมในช่วงบั้นปลายของชีวิตก่อนที่จะทรงสิ้นพระชนม์ลง

นอกจากลักษณะในด้านแรกที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว จักรวัตติสูตรในพระไตรปิฎกยังได้สะท้อนถึงอิทธิพลของการปกครองโดยธรรมภายใต้ระบอบราชาธิปไตยอีกด้านหนึ่ง ได้แก่ การอธิบายถึงประเพณีการปกครองซึ่งพระเจ้าจักรพรรดิได้ยึดถือปฏิบัติและสั่งสอนกษัตริย์ เสนาอำมาตย์ ตลอดจนประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครองอีกด้วย โดยเริ่มเรื่องจากการที่พระโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิทัฬหเนมิ ผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาทรงทราบข่าว จักรแก้วอันเป็นทิพย์ซึ่งเคยปรากฏมีอยู่ในยุคสมัยของพระราชบิดาของพระองค์ได้อันตรธานหายไปภายหลังจากพระเจ้าทัฬหเนมิผนวชเป็นพระราชาฤๅษีได้ 7 วัน พระองค์ทรงเสียพระทัยมาก แต่แล้วก็ได้ตัดสินพระทัยเสด็จไปหาพระราชบิดา พระราชบิดาของพระองค์จึงตรัสสั่งสอนว่า จักรแก้วอันเป็นทิพย์หาใช่สมบัติที่สามารถตกทอดถึงกันได้ไม่ หากแต่เกิดขึ้นจากการทำหน้าที่อันสมควรสำหรับการเป็นผู้ปกครอง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการเป็นผู้ปกครองที่ดี ผู้ทรงธรรมนั่นเอง โดยจะต้องประพฤติธรรมเพื่อปกครองที่เรียกว่า จักรวัตติวัตตอันประเสริฐเป็นเนืองนิตย์ พร้อมทั้งรักษาอุโบสถศีล (หรือศีลแปด) ในวันอุโบสถ 15 ค่ำ แล้ว "จักรแก้วอันเป็นทิพย์ซึ่งมีก้ำพั้นหนึ่ง มีกง มีดุม บริบูรณ์

¹⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 51.

²⁰ วีระ สมบูรณ์, รัฐธรรมนูญในอดีต, หน้า 25.

ด้วยอาการทุกอย่าง จักปรากฏมีแก่พ่อผู้สระพระเศียร แล้วรักษาอุโบสถอยู่ ณ ปราสาทอัน ประเสริฐชั้นบน ในวันอุโบสถ 15 ค่ำ"²¹

สำหรับสาระสำคัญของจกัวัตติวัตถ์อันประเสริฐนั้น สามารถสรุปความจากพระสูตร ได้ 5 ประการดังนี้ คือ

1) ต้องอาศัยธรรมเป็นใหญ่ มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ ดังความว่า:-

"พ่อจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม ทำความเคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่"²²

2) รักษาคุ้มครองชนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมอันได้แก่ เหล่าข้าราชการบริพาร หมู่พล กษัตริย์ ที่อยู่ได้อำนาจ สมณพราหมณ์ คฤหบดี ชาวเมืองและชาวชนบทอย่างเสมอกัน แม้กระทั่งสัตว์ทั้งหลายเช่น เหล่าเนื้อและนก ก็ต้องให้การรักษาค้ำครองสงวนพันธุ์ไว้ให้ดำรงอยู่ด้วย ดังความว่า:-

"จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายใน ในหมู่พล ในพวก กษัตริย์ผู้เป็นอนุยนต์ ในพวกพราหมณ์และคฤหบดี ในชาวนิคมและชาวชนบททั้งหลาย ในพวก สมณพราหมณ์ ในเหล่าเนื้อและนก"²³

3) ต้องคอยดูแลไม่ให้เกิด "การอธรรม" หรือความไม่เป็นธรรมขึ้นในสังคม ดังความ ว่า:-

"ดูกรพ่อ การอธรรมอย่าให้มีได้ในแคว้นแคว้นของพ่อเลย"²⁴

4) ต้องจัดการสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ไม่มีทรัพย์ (คนยากจน) หรือจัด ระบบสวัสดิการสังคมสงเคราะห์อาณาประชาราษฎร์ ดังความว่า:-

²¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11. หน้า 52.

²² เรื่องเดียวกัน.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

"ดูกรพ่อ อนึ่งบุคคลเหล่าใดในแคว้นแคว้นของพ่อไม่มีทรัพย์ พ่อพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย"²⁵

5) หมั่นปรึษาผู้รู้ที่ตั้งมั่นในคุณธรรม และปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้รู้เหล่านั้น ดังความว่า:-

"ดูกรพ่อ อนึ่ง สมณพราหมณ์เหล่าใด ในแคว้นแคว้นของพ่อ งดเว้นจากความเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรจจะ ฝึกตนแต่ผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นโดยกาลอันควร แล้วได้ถามสอบถามว่า ท่านขอรับ กุศลคืออะไร ท่านขอรับ อกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไร กรรมไม่มีโทษคืออะไร กรรมอะไรควรเสพ กรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ สิ้นกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข สิ้นกาลนาน พ่อได้ฟังคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สิ่งใดเป็นอกุศล พึงละเว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลพึงถือมั่นสิ่งนั้นประพฤติ"²⁶

ส่วนศีลแปด หรืออุโบสถศีลที่พระเจ้าจักรพรรดิต้องบำเพ็ญควบคู่ไปกับจักรกวัตติวัตรอันประเสริฐ เพื่อเสริมความเป็นมนุษย์นั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม เอาไว้ในหน้า 256-257 ว่า การรักษาระเบียบทางกาย วาจา ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งมีอยู่ 8 ข้อด้วยกัน คือ

- 1) ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป)
- 2) อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย)
- 3) อพรหมจริยา เวรมณี (เว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, เว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์ คือร่วมประเวณี)
- 4) มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ)

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

- 5) สุราเมрымชชปมาทฐานา เวมณี (เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท)
 - 6) วิกาลโภชนา เวมณี (เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงแล้วไป จนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่)
 - 7) นจจคีตวาทิตวิสูกทสสนมาลาคนธวิเลปนธารณมณทนวิภูสณฐานา เวมณี (เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง)
 - 8) อจจาสนมมหาสยนา เวมณี (เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หุรหราฟุ่มเฟือย)
- ศิลป์แผ่นดินสมาทานรักษาพิเศษในวันอุโบสถ เรียกว่า อุโบสถ หรืออุโบสถศิลป์

นอกจากหลักการปกครองโดยธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว จักกวัตติสูตรในพระไตรปิฎก ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า พระเจ้าจักรพรรดิ ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทให้แก่กษัตริย์ที่อยู่ได้อำนาจตลอดทั้ง 4 ทิศให้ยึดมั่น ประพฤติปฏิบัติในศีลห้า (ซึ่งน่าจะกินความรวมถึงบรรดา พสกนิกรในแว่นแคว้นเหล่านั้น รวมทั้งพสกนิกรของพระองค์เองด้วย) เพื่อยังให้เกิดความสงบสุขทั่วทั้งพระราชอาณาจักร ดังความว่า "ท้าวเธอจึงตรัสอย่างนี้ว่า พวกท่านไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ไม่พึงประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวคำเท็จ ไม่พึงดื่มน้ำเมา จงบริโภคตามเดิมเถิด"²⁷ ศีลห้าหรือเบญจศีลนี้จึงมีลักษณะเป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานในการเว้นจากความชั่ว และควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนอันเป็นปฐมบรมราชโองการที่พระเจ้าจักรพรรดิได้มอบให้แก่บรรดากษัตริย์ในปกครองของพระองค์ โดยหวังให้บุคคลเหล่านั้นปกครองราษฎรในแว่นแคว้นของตนด้วยธรรม ให้การอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับศีลห้าประการ รวมทั้งประพฤติกปฏิบัติตนให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ราษฎร (อย่างน้อยก็โดยการถือศีลห้า) เยี่ยงพระองค์ที่ถึงแม้จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้มีอำนาจสูงสุดเหนือกษัตริย์ทั้งปวง แต่ก็มิได้ทำการปกครองตามมติของตนเอง ทั้งยังบำเพ็ญจักกวัตติวัตรอันประเสริฐ และรักษาอุโบสถศีล (ที่มีข้อห้ามมากกว่าศีลห้าของคนทั่วไป) เพื่อยังให้เกิดอำนาจบารมี และเพื่อประโยชน์สุขของราษฎรด้วย

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-55.

อย่างไรก็ตาม จักรกวดติสูตรในพระไตรปิฎกยังได้กล่าวเชื่อมโยงต่อไปอีกถึงหลักธรรมที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ 10 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีพื้นฐานมาจากศีลห้า โดยพระสูตรไม่ได้ระบุถึงที่มาที่ไปเอาไว้อย่างชัดเจนเหมือนดังกรณีของศีลห้า เพียงแต่กล่าวเอาไว้กว้าง ๆ ว่า กุศลกรรมบถ 10 เป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะส่งเสริมชีวิตที่ดีร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งอยู่บนฐานของการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบกันตามบทบาทและสถานภาพของคนในสังคม และมนุษย์ส่วนใหญ่ในสมัยที่มีพระเจ้าจักรพรรดิผู้นั้น ต่างก็รู้จักและเข้าใจกุศลกรรมบถ 10 ดี ทั้งยังพากันปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในกุศลกรรมบถ 10 จนส่งผลให้บ้านเมืองในสมัยนั้นมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองและความผาสุก

สำหรับเนื้อหาใจความของกุศลกรรมบถ 10 ซึ่งเป็นหลักประพฤติปฏิบัติของคนทั่วไปในสมัยที่มีพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมเป็นผู้ปกครองนั้น มีดังนี้²⁸

ก) กายกรรม 3 ได้แก่

- 1) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำลายชีวิต
- 2) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้
- 3) กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤตินิดในกาม

ข) วจีกรรม 4 ได้แก่

- 4) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ
- 5) ปิสุณาย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดส่อเสียด
- 6) ผรุสสาย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดคำหยาบ
- 7) สัมผัสปลลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

ค) มโนกรรม 3 ได้แก่

- 8) อนอภิชมา ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา
- 9) อพยาบาท ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา
- 10) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม

²⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า21-22.

ประเด็นที่สาม กระบวนการอันนำไปสู่มิคสัญญี

เมื่อกล่าวถึงสภาพของรัฐ และสังคมในอุดมคติแล้วเสร็จ จักรกวัตติสูตรในพระไตรปิฎก ก็ได้ดำเนินเรื่องต่อไปโดยหักมุมและนำเข้าสู่การกล่าวถึงประวัติศาสตร์แห่งความเสื่อม และพุทธทำนายเกี่ยวกับความเป็นไปของมนุษยชาติในอนาคตที่จะเสื่อมลงตามลำดับจนกระทั่งเกิดสภาวะมิคสัญญีที่ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นเบือขึ้น กระบวนการอันนำไปสู่มิคสัญญีดังกล่าวนี้ สามารถสรุปสาระสำคัญได้ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก กระบวนการอันนำไปสู่มิคสัญญีนั้นเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นและดำเนินไปโดยอาศัยแรงขับเคลื่อนจากเงื่อนไขสำคัญ 3 ประการ คือ ความผิดพลาดของผู้ปกครอง ความยากจนขัดสน และความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม โดยเงื่อนไขทั้งสามประการมีลักษณะผสมผสานสอดคล้อง และเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน

จักรกวัตติสูตรในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความผิดพลาดของผู้ปกครองที่เรียกว่า พระราชาองค์ที่ 8 โดยเชื่อมโยงเข้ากับประวัติศาสตร์แห่งความเสื่อมของมนุษยสังคมซึ่งเป็นจุดตัดของกระบวนการอันนำไปสู่มิคสัญญีอย่างแท้จริง ความผิดพลาดของพระราชาองค์ที่ 8 ดังกล่าวนั้น มีอยู่ 3 ครั้ง ใหญ่ ๆ ด้วยกัน นั่นคือ

ในครั้งแรก พระองค์ทรงบกพร่องที่มิได้บำเพ็ญจักรกวัตติวัตรอันประเสริฐอันเป็นหลัก การปกครองที่ดีตามธรรมเนียมปฏิบัติแต่เก่าก่อน โดยเฉพาะในข้อที่ว่าด้วยการพระราชทาน ทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ทั้งหลาย ผลก็คือ เกิดความยากจนขัดสนไปทั่ว นานวันเข้าความยากจนขัดสนดังกล่าวก็มีความรุนแรงถึงขั้นที่คนบางคน “ไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ” เมื่อผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบต่อความเป็นไปของสังคม ตลอดจนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของอาณาประชาราษฎร์ปล่อยปละละเลยให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจขึ้นจนถึงขั้นที่คนบางคน “ไม่มีอะไรจะเลี้ยงชีพ” การลักทรัพย์เพื่อประทังชีวิตจึงเกิดขึ้นตามมา แต่ในขั้นต้นนั้นยังไม่ถึงกับเป็นปัญหาสังคม เพราะขอบวงของการลักทรัพย์มีความจำกัด

ครั้งที่สอง เมื่อมีการจับตัวผู้ที่ลักทรัพย์เพราะความยากจนขัดสนมาได้ แทนที่พระองค์จะทรงตระหนักถึงโทษภัยของความยากจนขัดสนในลักษณะที่เป็นปัญหาของสังคมซึ่งเป็นแม่บทของปัญหาสังคมอื่น ๆ โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมที่กำลังก่อตัวขึ้น แล้วจัดการลงโทษผู้กระทำผิดโดยยุติธรรมเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้อื่น พร้อมทั้งจัดระบบสวัสดิการสังคม

สงครามให้ทั่วถึงอย่างรวดเร็วเพื่อขจัดปัญหาความยากจนและการลักทรัพย์อันเนื่องมาจากความยากจนซึ่งมีปฐมเหตุมาจากความผิดพลาดของพระองค์เองให้ทันทั่วถึง แต่กลับทรงเลือกที่จะแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุด้วยการพระราชทานทรัพย์ให้แก่ผู้กระทำผิดอย่างเฉาะเจาะจง ผลที่ตามมาก็คือ เกิดการลักทรัพย์กันอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นปัญหาสังคม ทั้งนี้ก็เพราะคนทั้งหลายพากันได้ใจ เห็นว่าคนลักทรัพย์ไม่ถูกลงโทษ ซ้ำยังได้รับพระราชทานทรัพย์จากพระราชอาชญา จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี ในแง่นี้หากโยงกลับไปสู่อัครคัมภีร์ในประเด็นว่าด้วย กำเนิดของรัฐ การปกครอง และผู้ปกครอง ก็จะมีข้อสังเกตบางอย่างประการเพิ่มเติมว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจนอกจากจะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จักกวดตีสู่การใช้อธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างความบกพร่องในการทำหน้าที่ของผู้ปกครองกับความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมในฐานะที่เป็นเหตุผลเบื้องหลังที่มีน้ำหนักพอ ๆ กันกับความผิดพลาดของผู้ปกครองที่บีบคั้นให้มนุษย์เริ่มละเมิดศีลธรรมอันดีงามแล้ว ก็ยังเป็นเหตุผลสำคัญที่ก่อให้เกิดผู้ปกครอง และรัฐขึ้นมาเพื่อระงับความขัดแย้งทางสังคมตามนัยของอัครคัมภีร์อีกด้วย ดังนั้นปัญหาทางเศรษฐกิจจึงเป็นเงื่อนไขที่มีความแตกต่างจากปัญหาอื่น ๆ ในแง่ที่ว่า เป็นทั้งเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดผู้ปกครอง และรัฐ รวมทั้งเงื่อนไขที่ทำให้รัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครองเสื่อมถอยลงจนถึงจุดต่ำสุด ในขณะที่ความบกพร่องในการทำหน้าที่ของผู้ปกครอง และความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมเป็นได้เพียงเงื่อนไขอย่างหลังเท่านั้น

ในครั้งที่สามนั้น พระองค์ทรงกระทำผิดพลาดมากยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อทรงใช้พระราชอำนาจเกินขอบเขตจากข้อตกลงในสัญญาประชาคมโดยปราศจากความยุติธรรม ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงใช้มาตรการการลงโทษผู้กระทำผิดที่ไม่คงเส้นคงวา และรุนแรงเกินกว่าเหตุเข้ายุติปัญหาการลักทรัพย์ที่กำลังแพร่ระบาดอยู่ แล้วละทิ้งปัญหาทางเศรษฐกิจที่พระองค์ทรงก่อกำเนิด และกำลังคุกคามสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของอาณาประชาราษฎร์ไว้เบื้องหลัง กล่าวคือ เมื่อมีการจับกุมตัวผู้ลักทรัพย์ได้อีก คราวนี้พระองค์รับสั่งให้พันธนาการตัวผู้กระทำผิด พาแห่ประจานรอบเมือง แล้วประหารบุคคลผู้นั้นเสียด้วยการตัดศีรษะ ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้พระองค์เคยพระราชทานทรัพย์ให้แก่ผู้ลักทรัพย์รายอื่นมาก่อน การกระทำที่ลุแก่อำนาจโดยปราศจากความยุติธรรมเยี่ยงนี้ ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความชอบธรรมในการเป็นผู้ปกครองของพระองค์เอง ทั้งนี้ก็เพราะความชอบธรรมของผู้ปกครองวางอยู่บนพื้นฐานของการทำหน้าที่ 2 ประการ นั่นคือการปกป้องคุ้มครองสิทธิในชีวิต สิทธิในเสรีภาพ และสิทธิในทรัพย์สินของคนทั้งหลายภายในรัฐ

ตามสัญญาประชาคมระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง และการอำนวยให้เกิดความสงบสุข โดยยุติธรรมตามหลักการของจกกวัดติวัตตอันประเสริฐ

ดังปรากฏว่า บรรดาผู้ลัทธิพยซึ่งเดิมที่ยังไม่มีท่าทีกระด้างกระเดื่องกับพระราชอาพาทันตอบโต้มาตรการอันรุนแรงของพระราชอาพาทันต่ออาพาทันต่ออาพาทัน ด้วยการประพฤติตนเป็นโจรร้ายถืออาวุธมีคมเข้าปล้นบ้านเมือง พร้อมทั้งฆ่าเจ้าทรัพย์ทิ้งเสียเพื่อเป็นการปิดปาก ครั้นเมื่อถูกจับได้ด้วยความกลัวโทษหนักก็ทำการกล่าวเท็จปฏิเสธข้อกล่าวหา

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ภาวะวิกฤตศรัทธาที่เกิดจากความบกพร่องของผู้ปกครองเอง ได้ทำให้กลไกของระบบสังคมภายใต้การอำนวยของผู้นำนโยบายที่สมาชิกในสังคมเคยยอมรับ และปฏิบัติตามมาแต่เดิมเกิดภาวะการขาดตอน แยกแยกหรือชะงักงัน โดยระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานของสถานภาพและบทบาทไม่อาจเชื่อมโยงกันได้อย่างมีสมานฉันท์เหมือนเก่าก่อน จึงส่งผลให้สังคมเสื่อมถอยและเริ่มเสื่อมลงโดยลำดับ เพราะมีการประพฤติคุณธรรมที่คนรุ่นก่อนไม่เคยปฏิบัติจนส่งผลให้คนไม่ปฏิบัติสมควรต่อกันตามบทบาทและสถานภาพทางสังคม และแล้วเมื่อความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมดำเนินไปจนถึงขีดสุดสภาวะมีคัสถุญญ์ก็อุบัติขึ้น

สรุป ความผิดพลาดของผู้ปกครองตามนัยของจกกวัดติวัตตนั้น เป็นความผิดพลาดซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความบกพร่องในหน้าที่ และเนื่องจากผู้ปกครองถือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและมีความรับผิดชอบโดยตรงในการอนุเคราะห์ปกป้องชนกลุ่มต่าง ๆ ภายในรัฐโดยยุติธรรม ดังนั้นการที่ผู้ปกครองบกพร่องต่อหน้าที่ในการจัดระบบสวัสดิการสังคมสงเคราะห์ให้แก่ผู้ยากไร้ จึงเป็นบ่อเกิดของปัญหาทางเศรษฐกิจ และปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมที่ทำให้สังคมเสื่อมถอยจนไม่สามารถเยียวยาแก้ไขได้ทันการณ์กระทั่งลุกลามบานปลายไปสู่มีคัสถุญญ์ในที่สุด

ประการที่สอง กระบวนการอันนำไปสู่มีคัสถุญญ์ เป็นกระบวนการที่สะท้อนให้เห็นถึงความเสื่อมถอย 2 ด้านควบคู่กัน คือ ความผุพังทางสังคม และความเสื่อมถอยของอายุมนุษย์ ซึ่งเป็นอาการของความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมก่อนจะเข้าสู่สภาวะมีคัสถุญญ์

ในการกล่าวถึงกระบวนการอันนำไปสู่มีคัสถุญญ์นั้น จกกวัดติวัตตในพระไตรปิฎกได้ทำวาทกรรมถึงประวัติศาสตร์แห่งความเสื่อม คือ ความเสื่อมทางสังคม และอายุขัยของมนุษย์ที่ลดลงตามลำดับจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบันที่มนุษย์มีอายุขัยประมาณ 100 ปี และอนาคตของ

มนุษยชาติที่จะเสื่อมลงตามลำดับกระทั่งเข้าสู่สภาวะมิดัสญูญีเมื่อปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมมีความรุนแรงถึงขีดสุด ซึ่งเมื่อทำการประมวลเนื้อหาทั้งหมดตั้งแต่ต้นจนจบแล้วพบว่ากระบวนการอันนำไปสู่มิดัสญูญีนอกจากจะมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาทางจริยธรรม หรือความรู้สึกลึกซึ้งของชีวิตของมนุษย์มาตลอดแล้ว ความเกี่ยวข้องดังกล่าวยังสามารถอธิบายถึงการดำเนินไปของกระบวนการทั้งหมดที่จำแนกได้เป็น 10 ขั้นตอนด้วยกันโดยในแต่ละขั้นตอนก็มีการระบุถึงลักษณะของความเสื่อมถอยที่เปรียบเสมือนความชั่วร้ายประจำยุคสมัยแตกต่างกันไป กล่าวคือ

สำหรับในขั้นตอนแรกซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของความเสื่อมทั้งมวลนั้น ตรงกับรัชสมัยของพระราชากษัตริย์ที่ 8 เป็นสมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 80,000 ปีโดยประมาณ และมีเงื่อนไขอันนำไปสู่มิดัสญูญีเกิดขึ้นครบทั้ง 3 ประการ คือ ความผิดพลาดของผู้ปกครอง ความยากจนขัดสนและความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม โดยเงื่อนไขทั้ง 3 ประการได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมอันเนื่องมาจากการประพฤติผิดศีลธรรมของมนุษย์ขึ้นเป็นครั้งแรกภายใต้สภาวะของการมีรัฐ และผู้ปกครอง และแล้วเมื่อการประพฤติผิดศีลธรรม อันได้แก่ การลักทรัพย์ การฆ่าฟันทำลายชีวิต และการพูดเท็จเกิดขึ้นแพร่หลาย อายุขัยของมนุษย์ก็ลดลงเหลือ 40,000 ปี และ 20,000 ปีตามลำดับ

ขั้นตอนที่สอง เป็นยุคสมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 20,000 ปีโดยประมาณ ในสมัยนี้ได้เกิดการพูดส่อเสียด ยุยงให้ผู้อื่นแตกคอกันอย่างแพร่หลาย ผลก็คือ มนุษย์มีอายุขัยลดลงเหลือ 10,000 ปี

ขั้นตอนที่สาม ในยุคสมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 10,000 ปีนั้น ได้เกิดการประทุปลั่งวุ่นวายในภรรยาของผู้อื่นอย่างแพร่หลาย ทำให้มนุษย์มีอายุขัยลดลงเหลือ 5,000 ปี

ขั้นตอนที่สี่ สมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 5,000 ปีนั้น ได้เกิดอกุศลธรรมขึ้น 2 ประการและถึงความแพร่หลาย คือ การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ ผลก็คือ มนุษย์มีอายุขัยลดลงเหลือ 2,500 ปีบ้าง 2,000 ปีบ้าง

ขั้นตอนที่ห้า ในสมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 2,500 ปีโดยประมาณนั้น ได้เกิดความโลภอยากได้อย่างแรงกล้า(อภิชฌา) และความอาฆาตพยาบาทต่อกันอย่างแพร่หลาย ส่งผลให้อายุขัยของมนุษย์ลดลงเหลือ 1,000 ปี

ขั้นตอนที่หก สมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 1,000 ปีนั้น เหล่ามนุษย์พากันมีความเห็นผิดจากคลองธรรม(มีจนาทิจู) จึงทำให้มนุษย์มีอายุขัยลดลงเหลือ 500 ปี

ขั้นตอนที่เจ็ด ในยุคสมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 500 ปีนั้น อุกุศลธรรม 3 ประการอันประกอบไปด้วย ความกำหนัดในฐานะอันไม่ชอบธรรม(อธรรมราคะ) ความโลภไม่เลือก(วิสมโลก) และความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจผิดธรรมดา(มีจนาธรรม) ก็เกิดขึ้นและถึงความแพร่หลาย ส่งผลให้มนุษย์มีอายุขัยลดลงเหลือ 250 ปีบ้าง 200 ปีบ้าง

ขั้นตอนที่แปด ในสมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 250 ปีโดยประมาณนั้น มนุษย์ทั้งหลายจะไม่ปฏิบัติชอบในมารดา บิดา ไม่ปฏิบัติชอบในสมณะ พรานหมณ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล การที่ผู้คนทั้งหลายไม่ปฏิบัติสมควรต่อกันตามสถานภาพและบทบาททางสังคมนี้ส่งผลให้มนุษย์มีอายุขัยลดลงเหลือ 100 ปี

ขั้นตอนที่เก้า ในสมัยปัจจุบันที่มนุษย์มีอายุขัย 100 ปีโดยประมาณนั้น เป็นยุคสมัยที่เต็มไปด้วยอกุศลธรรมทั้งปวงที่กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น อีกทั้งผู้คนทั้งหลายก็ไม่ปฏิบัติสมควรต่อกันตามสถานภาพและบทบาททางสังคม

ขั้นตอนสุดท้าย ในอนาคตจะมีสมัยที่มนุษย์มีอายุขัยลดลงจนเหลือเพียง 10 ปี ในสมัยนี้เด็กหญิงอายุ 5 ปีก็จะมีสามีได้ อาหารการกินของมนุษย์จะเสื่อมทรามลงจนถึงขั้นที่หญ้ากับธัญญาชาติบางชนิดกลายเป็นอาหารชั้นเลิศดุจเดียวกับข้าวสาลีและเนื้อสัตว์ในปัจจุบัน และที่สำคัญที่สุดในยุคนี้ กุศลกรรมบถ 10 จะหายไปจนหมดสิ้น มนุษย์ทั้งหลายพากันประพฤติในอกุศลกรรมบถ 10 โดยปราศจากสำนึกผิดชอบชั่วดีอย่างแพร่หลายจนถือเป็นเรื่องปกติวิสัย เมื่อมาตรฐานในการตัดสินดีชั่วหายไปเช่นนี้ก็ได้ทำให้เกิดผลลัพธ์สองประการตามมา นั่นคือ หนึ่ง บรรทัดฐานทางสังคมกลับตาลปัตร ผู้กระทำชั่วด้วยการไม่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อบิดา มารดา ผู้ใหญ่ในตระกูล ตลอดจนสมณพรานหมณจะได้รับการบูชาสรรเสริญ ดุจเดียวกับผู้ที่ปฏิบัติสมควรต่อกันตามสถานภาพทางสังคมในปัจจุบัน และสอง สถานภาพและบทบาททางสังคมสูญสลายไปจนหมดสิ้น จึงไม่มีคำว่า สามี ภรรยา พ่อ แม่ ป้า น้า อา อีกต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์ก็ไม่ต่างอะไรไปจากสัตว์ ขาดความคิดเคาระพยำเกรงซึ่งกันและกัน ผลที่สุดจึง "ถึงความสมสู่ปะปนกัน

หมด²⁹ แล้วเกิดความอาฆาตพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่าในกันและกันอย่างแรงกล้า ดุจดั่ง "นายพรานเห็นเนื้อเข้า(แล้ว)เกิดความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่า อย่างแรงกล้า"³⁰ จนนำไปสู่สภาวะมิดัสญูญี

กล่าวโดยสรุป กระบวนการอันนำไปสู่มิดัสญูญี เป็นกระบวนการของความเสื่อมถอย ของมนุษย์และสังคมที่เกิดขึ้นก่อนสภาวะมิดัสญูญี โดยกระบวนการดังกล่าวจะมีลักษณะค่อย เป็นค่อยไป และกินระยะเวลายาวนานนับตั้งแต่นั้นครั้งที่มนุษย์มีอายุขัยประมาณ 80,000 ปี จนกระทั่งถึงยุคสมัยในอนาคตกาลที่มนุษย์มีอายุขัยลดน้อยถอยลงเหลือเพียง 10 ปี สิ่งที่น่าสนใจ นอกจากจะเป็นเงื่อนไขตั้งต้นของกระบวนการอันนำไปสู่มิดัสญูญีซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 ประการแล้ว การดำเนินไปของความเสื่อมถอยในลักษณะต่าง ๆ ในกระบวนการดังกล่าวก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่ควร มองข้ามเช่นกัน ดังปรากฏว่ากระบวนการทั้งหมดยังคงได้รับอิทธิพลจากเงื่อนไขทั้ง 3 ประการอยู่ แต่เงื่อนไขที่มีน้ำหนักอย่างคงเส้นคงวากลับไปตกอยู่ที่ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมที่ก่อให้เกิด ความเสื่อม 2 ด้านควบคู่กัน คือ ความผูกพันทางสังคม และความเสื่อมถอยของอายุมนุษย์ ซึ่งมี จุดเริ่มต้นจากการละทิ้งธรรมเพื่อส่งเสริมความเป็นมนุษย์ที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ 10 ของเหล่า มนุษย์ เมื่ออกุศลกรรมบถ 10 ถึงความแพร่หลายอกุศลธรรม 3 ประการอันประกอบไปด้วย อธรรมวาทะ วิสมโลก และมีจรรย์ธรรมก็เกิดขึ้นและถึงความแพร่หลายตามมา ยังผลให้มนุษย์ทั้ง หลายไม่ปฏิบัติสมควรต่อกันตามสถานภาพและบทบาททางสังคม ดังนั้นอายุขัยของมนุษย์จึง ลดน้อยถอยลงเรื่อย ๆ จากเดิมที่เคยมีอายุขัยสูงถึง 80,000 ปีจนกระทั่งถึงปัจจุบันที่มนุษย์มี อายุขัย 100 ปีโดยประมาณ จากนั้นในอนาคตจะมีสมัยที่มนุษย์มีอายุขัยเหลือเพียง 10 ปี ใน สมัยนั้นมนุษย์จะไร้ในธรรมสำนึก ไม่รู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี กุศลกรรมบถ 10 จะหายไปจน หมดสิ้น ผลก็คือ บรรทัดฐานทางสังคมกลับตาลปัตร สถานภาพและบทบาททางสังคมสูญ สลาย มนุษย์มีความคิดร้าย ความคิดจะฆ่าต่อกันอย่างแรงกล้าโดยไม่เลือกหน้า ด้วยเหตุนี้ มิดัสญูญีจึงเกิดขึ้น

จากจุดนี้เอง นำไปสู่ข้อสังเกตเพิ่มเติม 2 ประการ นั่นคือ

²⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 64.

³⁰ เรื่องเดียวกัน.

ประการแรก ประวัติศาสตร์และอนาคตของมนุษย์ถูกกำหนดโดยแบบแผนความประพฤติต่อกันของมนุษย์ในเชิงศีลธรรม

ประการที่สอง การละเมิดแบบแผนความประพฤติต่อกันของมนุษย์ในเชิงศีลธรรมโดยเฉพาะในทางกายนั้นมีความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ ในฐานะที่เป็นทั้งจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของกระบวนการอันนำไปสู่มิถุนันท์ ในแง่นี้ก็ย่อมหมายความว่า บาปขั้นสุดยอดของมนุษย์ที่เป็นจุดหักเหและนำพามนุษยชาติเข้าสู่สภาวะมิถุนันท์อย่างแท้จริงนั้นก็คงจะหนีไม่พ้นการประพฤติผิดในทางกายของมนุษย์โดยรวมนั่นเอง

ประเด็นที่สี่ สภาวะมิถุนันท์ และการคลี่คลายตัว

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องมิถุนันท์ในประเด็นต่าง ๆ ข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นการศึกษาที่เน้นการให้น้ำหนักไปที่มิติแห่งความเป็นกระบวนการ (Dimension of Process) เป็นด้านหลัก แต่ยังคงขาดมุมมองในมิติแห่งความเป็นผลสำเร็จรูป (Dimension of Product) อยู่ ดังนั้นเนื้อหาที่ว่าด้วยสภาวะมิถุนันท์ และการคลี่คลายตัวซึ่งเป็นประเด็นสุดท้ายในหัวข้อนี้ จึงเป็นทั้งการสานต่อแนวคิดเรื่องมิถุนันท์ในมิติแห่งความเป็นกระบวนการ (Dimension of Process) ให้เสร็จสมบูรณ์ และการสร้างเสริมมิติแห่งความเป็นกระบวนการ (Dimension of Process) ด้วยมิติแห่งความเป็นผลสำเร็จรูป (Dimension of Product) โดยมุ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับตัวสภาวะมิถุนันท์อย่างเฉพาะเจาะจง ทั้งนี้ก็เพื่อให้ภาพของมิถุนันท์มีความแจ่มชัดขึ้นยิ่งขึ้นนั่นเอง

สำหรับสาระสำคัญของสภาวะมิถุนันท์ และการคลี่คลายตัวภายหลังจากสภาวะมิถุนันท์ยุติลงนั้น สามารถสรุปได้ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก สภาวะมิถุนันท์ เป็นปรากฏการณ์ของการฆ่าหมู่ซึ่งกันและกัน โดยไม่เห็นแก่ความเป็นมนุษย์ภายใต้สภาวะอนาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบซึ่งกินระยะเวลาานาน 7 วัน จนส่งผลให้มีผู้คนล้มตายลงเป็นเบือ

จกัภวัตตีสสูตรในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงสภาวะมิถุนันท์ว่าเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นภายหลังจากกระบวนการอันนำไปสู่มิถุนันท์สิ้นสุดลง กล่าวคือ เมื่อกระบวนการอันนำไปสู่มิถุนันท์ดำเนินไปจนถึงขีดสุดจนทำให้สังคมมนุษย์ถึงจุดเสื่อมต่ำสุด ในเวลานั้นมนุษย์จะมีอายุขัยเหลือเพียง 10 ปี และเต็มไปด้วยความอาฆาตพยาบาท และความคิดจะฆ่าต่อกันอย่างแรงกล้าโดยไม่

เลือกหน้า ผลก็คือ เกิดสภาวะมิดัสญูขึ้นเป็นเวลา 7 วัน โดยในช่วงเวลาระหว่าง 7 วันนี้ มนุษย์ส่วนใหญ่จะสำคัญกันเองว่าเป็น "เนื้อ" เหมือนกับนายพรานล่ากวางเห็นกวาง จึงต่างใช้ศัสตราวุธอันคมเข้าห้ำหั่นฆ่าฟันกัน โดยไม่เห็นความเป็นมนุษย์ของกันและกัน ดังความในฉันทบทที่ว่า

“ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 10 ปี จักมีสัตว์ตนตรกัป(มิดัสญู) ลึ้น 7 วัน มนุษย์เหล่านั้นจักกลับได้ความสำคัญกันเองว่าเป็นเนื้อ ศัสตราทั้งหลายอันคมจักปรากฏมีในมือของพวกเขา พวกเขาจะฆ่ากันเองด้วยศัสตราอันคมนั้นโดยสำคัญว่า นี่เนื้อ”³¹

นัยของความตอมนี่ก็คือ การชี้ให้เห็นถึงสภาวะมิดัสญูในลักษณะที่เป็นการใช้ความรุนแรงร่วมกันของคนในสังคมจนก่อให้เกิดเหตุการณ์นองเลือดครั้งใหญ่ขึ้นท่ามกลางสภาวะอนาธิปัตย์อย่างสมบูรณ์แบบ ผลของเหตุการณ์ดังกล่าวนอกจากจะทำให้มีผู้คนล้มตายเป็นเบือแล้ว ก็ยังทำให้รัฐ สังคม การปกครอง ผู้ปกครอง ตลอดจนการจัดระเบียบทางสังคมภายใต้โครงสร้างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปต่าง ๆ ต้องสูญสลายไปด้วย ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญต่อการละเมิดแบบแผนการประพฤติปฏิบัติต่อกันของมนุษย์ในเชิงศีลธรรมในฐานะที่เป็นเหตุปัจจัยที่ก่อกวนทางให้กับสภาวะมิดัสญูได้อุบัติขึ้นในมนุษย์สังคม

อย่างไรก็ดี ในที่นี้มีข้อน่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งก็คือ แม้สภาวะมิดัสญูจะเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างซูดรากถอนโคจนจนทำให้ทุกคนกลับมายืนบนพื้นราบเดียวกันอีกครั้งหนึ่งแต่ก็มีความแตกต่างจากสภาวะธรรมชาติอย่างเด่นชัดตรงที่ ในสภาวะธรรมชาติถึงจะมีความขัดแย้งในหมู่มนุษย์ดำรงอยู่บ้าง แต่ก็ไม่รุนแรงถึงขั้นเป็นสงครามฆ่าล้างทำลายชีวิตที่ทุกคนกระทำต่อทุกคนอย่างไร้มนุษยธรรม ดังนั้นสภาวะมิดัสญูจึงเป็นสภาวะที่เลวร้ายเสียยิ่งกว่าสภาวะธรรมชาติมากมายนัก

ประการที่สอง การคลี่คลายตัวภายหลังสภาวะมิดัสญูยุติลง เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นและดำเนินไปโดยวางอยู่บนพื้นฐานของความเจริญงอกงามทางศีลธรรมเป็นด้านหลัก เงื่อนไขดังกล่าวไม่เพียงแต่ทำให้สถานการณ์ต่าง ๆ คลี่คลายไปในทิศทางที่ดีขึ้นกระทั่งกลับคืนสู่สภาวะปกติเท่านั้น แต่ยังทำให้มนุษยชาติก้าวข้ามไปสู่สภาวะในอุดมคติที่สูงส่งกว่าเดิม นั่นคือยุคสมัยของพระศรีอารียอีกด้วย

³¹ เรื่องเดียวกัน.

ในการกล่าวถึงการคลี่คลายตัวภายหลังสภาวะมิดัสญูญี่นั้น จักกวัตติสูตรในพระไตรปิฎกได้เริ่มต้นจากการกล่าวว่ เมื่อสภาวะมิดัสญูญี่ยุติลง จะมีมนุษย์จำนวนหนึ่งที่ไม่มิจิตคิดฆ่าผู้อื่นรอดชีวิต เพราะในช่วงเวลาระหว่าง 7 วันที่เกิดสภาวะมิดัสญูญี่ขึ้นนั้น ได้หนีไปหลบซ่อนอยู่ตามป่าเขา และเกาะแก่งต่าง ๆ แล้วอาศัยรากไม้ ผลไม้ประทังชีวิต ครั้นเมื่อพ้น 7 วันไปแล้วก็ออกมาจากที่ซ่อน แล้วสวมกอดซึ่งกันและกันด้วยความดีใจ

ถึงจุดนี้สภาพการณ์ต่าง ๆ ก็เริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ กล่าวคือ มนุษย์เริ่มสำนึกผิดในการกระทำของตนเอง จากการคิดใคร่ครวญเห็นโทษภัยของอกุศลธรรมในอดีต เมื่อคิดได้ดังนี้จึงพากันหันกลับมาสมาทานกุศลธรรมประพฤติกุศลธรรมโดยลำดับ โดยเริ่มต้นจากการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าก่อน นั่นคือ เว้นจากการฆ่าทำลายชีวิตเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นใจแก่กันและกันว่าจะไม่เกิดเหตุการณ์ฆ่าหมู่มันและกันจนนองเลือดขึ้นอีก จากนั้นจึงค่อย ๆ เขยิบขึ้นไปสู่การประพฤติกุศลกรรมบถ 10 ในเรื่องอื่น ๆ เช่น เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดินในกาม เว้นจากการพูดส่อเสียด ฯลฯ กระทั่งไปถึงสิ้นสุดลงที่การละอกุศลกรรม 3 ประการอันได้แก่ อธรรมราคะ วิสมโลภและมิจฉาธรรม

เมื่อเป็นดังนี้แบบแผนการประพฤติปฏิบัติต่อกันของมนุษย์ในเชิงศีลธรรมก็เกิดขึ้น ความสัมพันธ์ต่อกันตามสถานภาพและบทบาททางสังคมก็เกิดขึ้น ดังปรากฏว่ามีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อบิดา มารดา และสมณพราหมณ์ ตลอดจนมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลด้วย อายุขัยของมนุษย์จึงค่อย ๆ เพิ่มขึ้น จนกลับคืนสู่สภาพเดิมคือ 80,000 ปี

ในสมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 80,000 ปีนั้น เด็กหญิงมีอายุ 500 ปีจึงมีสามีได้ มนุษย์มีโรคเพียงสามอย่างคือ ความอยากกิน ความไม่อยากกิน และความแก่ ชมพูทวีปจะมั่งคั่งรุ่งเรือง มีนิคมราชธานีชั้วไก๋บึงถึงที่แอ้อัดยัดเยียดไปด้วยผู้คน กรุงพาราณสีจะเป็นราชธานีนามว่า เกตุมดีอันมั่งคั่ง มีคนมาก อาหารหาง่าย และจะกลับมีพระเจ้าจักรพรรดิขึ้นอีกวาระหนึ่ง มีพระนามว่าพระเจ้าสังขะ ทรงเป็นผู้ปกครองโดยธรรม มีชัยชนะจด 4 ทิศ ปกครองชนบทถาวรสมบูรณ์ด้วยรัตนะทั้ง 7 ในยุคนั้นจะมีพระผู้มีพระภาคเจ้านามเมตไตรย์อุบัติขึ้นในโลก ทรงเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ พระเจ้าสังขะจะทรงลดระชาสมบัติบำเพ็ญทาน แล้วเสด็จออกผนวชในสำนักพระเมตไตรย์พุทธเจ้า และสำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

จากจุดนี้หากโยงกลับไปสู่ประเด็นเรื่องกระบวนการอันนำไปสู่มิดส์ตัญญี ก็จะได้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การคลี่คลายตัวภายหลังสภาวะมิดส์ตัญญีนั้น ดำเนินไปในทิศทางที่ตรงข้ามกับกระบวนการอันนำไปสู่มิดส์ตัญญี กล่าวคือ ในขณะที่กระบวนการอันนำไปสู่มิดส์ตัญญีมีการลำดับเรื่องราวของความเสื่อมถอยของมนุษย์สังคมโดยเริ่มจากความผิดพลาดของผู้ปกครอง ความยากจนขัดสน และความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมในฐานะที่เป็นเหตุผลฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดมิดส์ตัญญี จากนั้นจึงฉายภาพของความเสื่อมทรามในลักษณะต่าง ๆ ที่ทยอยเกิดขึ้นแก่มนุษย์สังคมโดยลำดับกระทั่งนำไปสู่สภาวะมิดส์ตัญญี แต่การคลี่คลายตัวภายหลังมิดส์ตัญญีกลับเป็นการสะท้อนภาพของความเจริญรุ่งเรืองโดยเริ่มเรื่องจากการกลับตัวกลับใจหันกลับมาสมาทานและประพฤติในกุศลธรรมของมนุษย์โดยทั่วไปก่อน โดยมองว่าความเจริญอกงามทางศีลธรรมที่เกิดขึ้นจากมนุษย์เหล่านี้เป็นเงื่อนไขตั้งต้นที่สำคัญของการฟื้นฟูความดีงามของมนุษย์สังคมตลอดจนเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลให้เกิดความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และผู้ปกครองที่ดี กระทั่งนำไปสู่สภาวะใหม่ที่สูงส่งขึ้นกว่าเดิมหรือยุคสมัยของพระศรีอาริย์อีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากจุดเริ่มต้นจนถึงจุดสุดท้ายแล้ว พบว่าเรื่องราวของมิดส์ตัญญีนั้นสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ว่าคำอธิบายเกี่ยวกับความเป็นมาและเป็นไปของมนุษย์สังคมนั้นเกี่ยวโยงกับความรู้สึกผิดชอบชั่วดี หรือปัญหาทางจริยธรรมที่เป็นมาตรฐานในการตัดสินถูกผิดชั่วทางพุทธศาสนาตลอด การเมืองการปกครองจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมของการตัดสินดีชั่ว และย่อมหมดความหมายเมื่อถึงยุคที่มนุษย์ไม่มีการบัญญัติว่าจะไรดี อะไรเลวอีกต่อไป³² ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจแต่ประการใด ที่มีการกล่าวถึงสภาวะมิดส์ตัญญีและการคลี่คลายตัวในลักษณะที่กำหนดตายตัวบนพื้นฐานของศีลธรรม (Moral Determinism) ค่อนข้างสูง³³ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความคิดที่ว่าประวัติศาสตร์และอนาคตของมนุษย์แปรเปลี่ยนไปตามแบบแผนการประพฤติปฏิบัติต่อกันของมนุษย์ในเชิงศีลธรรม³⁴ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนับแต่ประเด็นเรื่องสภาวะธรรมชาติ และธรรมชาติมนุษย์ ประเด็นเรื่องรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครอง และประเด็นเรื่องกระบวนการอันนำไปสู่มิดส์ตัญญีนั่นเอง

³² วีระ สมบูรณ์, รัฐธรรมนูญในอดีต, หน้า 33-34.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

³⁴ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนั้นแล้ว การตอกย้ำถึงความคิดดังกล่าวข้างต้น ยังได้ก่อให้เกิดผลพวงที่สำคัญประการหนึ่งตามมา นั่นคือการแสดงให้เห็นถึงความเป็นอนิจจังของสังคมาที่เป็นสังขาร ความจริงควบคู่กับโลกมนุษย์มาช้านาน

สังวัฏฏกัณฑ์ที่ 15 และจุลลสังวัฏฏกัณฑ์ที่ 11 ในโลกบัญญัติ เป็นการเขียนที่ยึดแบบแผนตามจารีตเดิมของพระไตรปิฎก โดยมีการกล่าวถึงมิจฉสัญญาครอบคลุมนิสัยประเด็นหลักเช่นกัน นั่นคือ ประเด็นว่าด้วยสภาวะธรรมชาติและธรรมชาติมนุษย์ ประเด็นว่าด้วยรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครอง เฉพาะแต่ในแง่มุมของการกำเนิด ประเด็นว่าด้วยกระบวนการอันนำไปสู่มิจฉสัญญา และประเด็นสุดท้ายว่าด้วยสภาวะมิจฉสัญญาและการคลี่คลายตัว แต่มิได้มีการกล่าวถึงลักษณะของรัฐ สังคม การปกครองและผู้ปกครองที่ดีเหมือนอย่างในพระไตรปิฎก

เป็นที่น่าสังเกตว่าโลกบัญญัติมีจุดเริ่มต้น และการดำเนินเรื่องที่คล้ายคลึงกับพระไตรปิฎกเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับคัมภีร์อื่น ๆ ผิดกันตรงที่โลกบัญญัติมีจุดเน้นบางอย่างและการให้รายละเอียดที่มากกว่า โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยกำเนิดโลก มนุษย์ ความเปลี่ยนแปลงของโลกมนุษย์ และเทวโลกรวมทั้งกระบวนการอันนำไปสู่มิจฉสัญญาในช่วงตอนท้ายๆ

สำหรับในส่วนที่ว่าด้วยกำเนิดโลก มนุษย์ ความเปลี่ยนแปลงของโลกมนุษย์ และเทวโลกนั้น คัมภีร์โลกบัญญัติซึ่งมีลักษณะเป็นคัมภีร์ในหมวดโลกศาสตร์ได้มีการทำวาทกรรมอย่างละเอียดละเอียดตั้งแต่ครั้งที่โลกมนุษย์และเทวโลกกำลังสลายด้วยไฟ จวบจนกระทั่งถึงโลกกลับวิวัฒนาการขึ้น และมีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นอีกครั้งทำให้เห็นความเป็นมาของมนุษย์ หรือวิวัฒนาการของโลกและมนุษย์อย่างชัดเจนกว่าในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงที่มาของมนุษย์เอาไว้อย่างสั้น ๆ เพียงว่า มนุษย์มาจากอภัสสรพรหม

ส่วนกระบวนการอันนำไปสู่มิจฉสัญญานั้น แม้ว่าโลกบัญญัติออกจะดูกระโดดอยู่บ้างในแง่ของการให้เหตุผล เพราะมิได้มีการลำดับเรื่องราวอย่างเป็นขั้นเป็นตอนโดยเชื่อมโยงกระบวนการอันนำไปสู่มิจฉสัญญาเข้ากับเหตุผลที่มีน้ำหนักอย่างความผิดพลาดของผู้ปกครอง และปัญหาทางเศรษฐกิจเหมือนอย่างในพระไตรปิฎก แต่ก็มีบรรยายถึงภาพพัฒนาการของความขัดแย้งภายในมนุษย์สังคมาอันเป็นผลมาจากความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมเอาไว้อย่างชัดเจน โดยเรียง

ลำดับตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในครอบครัว สงครามระหว่างพระราชานิกิตต่าง ๆ ไปจนกระทั่งถึงสงครามระหว่างตระกูลที่ทำให้บ้านเมืองรกร้าง ผู้คนล้มตายลงเป็นจำนวนมาก

ดังนั้นความแตกต่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ โลกบัญญัติไม่ได้มีการให้น้ำหนักกับตัวผู้ปกครองในฐานะตัวกระทำที่นำพามนุษย์สังคมไปสู่ความเสื่อมถอย กระทั่งต้องประสบกับความหายนะในสภาวะมิดัสสัญญาเหมือนอย่างในพระไตรปิฎก แต่กลับให้น้ำหนักไปที่มนุษย์ส่วนใหญ่และปัญหาความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมแทน

ยิ่งกว่านั้นการกล่าวถึงจุดจบของการคลี่คลายตัวของสภาวะมิดัสสัญญานั้น ก็ปิดฉากลงอย่างห้วน ๆ ตรงที่มนุษย์มีอายุยืนยาวจนเท่ากับในสมัยที่เป็นยุคทองของมนุษย์ในอดีต โดยไม่ได้มีการเอ่ยถึงเรื่องราวของพระศรีอารีย์แต่ประการใด

กัณฑ์ที่ 1 ในพระอนาคตวงศ์ ได้ยึดเอาจารีตของพระไตรปิฎกเป็นแม่แบบในการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับมิดัสสัญญาเช่นกัน โดยผ่านทางประเด็นเรื่องสภาวะมิดัสสัญญา และการคลี่คลายตัวแต่เพียงประเด็นเดียวเท่านั้น แต่ไม่ได้มีการดำเนินเรื่องราวอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ด้วยการปูพื้นให้เห็นถึงที่มาของสภาวะมิดัสสัญญาอย่างชัดเจนเหมือนอย่างในพระไตรปิฎกที่มีการนำเสนอเรื่องราวตั้งแต่สภาวะธรรมชาติ และธรรมชาติมนุษย์, รัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครองตลอดจนกระบวนการอันนำไปสู่มิดัสสัญญา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจุดประสงค์หลักของผู้แต่งคัมภีร์มู่งที่จะนำเสนอภาพของอนาคตพุทธะ 10 พระองค์เป็นหลัก ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจแต่อย่างใดที่พระอนาคตวงศ์จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับจุดจบของการคลี่คลายตัวของสภาวะมิดัสสัญญา หรือก็คือการมาถึงของพระศรีอารีย์ และยุคสมัยอันรุ่งโรจน์ (ตามนัยแห่งพระอนาคตวงศ์) เอาไว้อย่างละเอียดละออมากกว่าพระไตรปิฎก

อย่างไรก็ดี เงื่อนไขของการเกิดสภาวะมิดัสสัญญาก็ยังคงอยู่ที่การประพฤติผิดทำนองคลองธรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่โดยไม่มี การแบ่งแยกว่าเป็นผู้ปกครอง หรือผู้ใต้ปกครองเหมือนดังเช่นโลกบัญญัติอยู่นั่นเอง ดังนั้นในแง่หนึ่งจึงต่างออกไปจากพระไตรปิฎกที่เน้นการให้น้ำหนักของสาเหตุที่ก่อให้เกิดมิดัสสัญญาไปที่ความผิดพลาดของผู้ปกครอง ปัญหาทางเศรษฐกิจ และความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม

ทศราชวงศ์กรุงศรีอยุธยาในสังคีตยวงค์ เป็นการเขียนตามจารีตเดิมของพระไตรปิฎก เช่นเดียวกัน โดยมีการบรรยายถึงมโหรีผ่านทางสามประเด็นหลักคือ ประเด็นเรื่องรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครอง เฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยลักษณะของรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครองที่ดี ประเด็นเรื่องกระบวนการอันนำไปสู่มโหรี และประเด็นเรื่องสภาวะมโหรี และการคลี่คลายตัว แต่กลับไม่มีการทำวาทกรรมถึงสภาวะธรรมชาติ และธรรมชาติมนุษย์ ตลอดจนกำเนิดของรัฐ สังคม การปกครอง และผู้ปกครองแต่ประการใด

การปกครองและผู้ปกครองที่ดีตามนัยของทศราชวงศ์กรุงศรีอยุธยาในคัมภีร์สังคีตยวงค์มีลักษณะบางอย่างบางประการที่ต่างไปจากจักรกวัตติสูตรในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยมีใจความหลักก็สอดคล้องกัน

ในแง่ที่สอดคล้องกันนั้น ตัวบทในคัมภีร์สังคีตยวงค์มีขอบเขตในการกล่าวถึงประเด็นเรื่องการปกครอง และผู้ปกครองที่ดีแต่เพียงในกรอบของระบอบราชาธิปไตยซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่เน้นหลักการปกครองโดยคน ๆ เดียวเช่นเดียวกับในพระไตรปิฎก ดังนั้น คุณสมบัติของการเป็นผู้ปกครองที่ดีตามความหมายนี้จึงต้องเป็นทั้งผู้ที่สามารถปกครองแผ่นดินโดยธรรม ยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจนเกิดความชื่นชมยินดี และผู้ที่มีความประพฤติส่วนตัวที่งดงาม ยึดมั่นในศีลในธรรมไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ดังที่เราเห็นแล้วว่าพระเจ้าจักรพรรดิต้องรักษาศีลแปดหรืออุบาสกศีล และทำการปกครองโดยยึดหลักจักรกวัตติสูตรอันประเสริฐตามแนวทางการปกครองที่ปฏิบัติสืบต่อมาจากพระราชบิดาของพระองค์ ส่วนพระเจ้ามหากาลก็ต้องมีหิริโอตตปปะ ตั้งมั่นในศีลในธรรม และทำการปกครองด้วยพระราชจริยวัตรอันงามตามโบราณราชประเพณีของบรรพบุรุษของพระองค์เช่นกัน แน่นนอนที่สุดความนัยแห่งความหมายข้างต้นนี้ย่อมเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า การปกครองจะเป็นการปกครองที่ดีหรือเลวนั้นก็ขึ้นอยู่กับตัวผู้ปกครองเป็นสำคัญ หากผู้ปกครองเป็นคนดีก็จำเป็นหลักประกันได้ว่าจะก่อให้เกิดการปกครองที่ดี อันมีเป้าหมายคือ ประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้งได้โดยไม่มากนัก ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การมีธรรมหรือไม่มีธรรมของผู้ปกครอง (ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน) มีผลโดยตรงต่อความเป็นไปของสังคม รวมตลอดถึงประชาชนผู้เป็นสมาชิกของสังคม และสังคมการเมืองด้วย

สำหรับส่วนที่ต่างกันอย่างเห็นได้ชัดก็คือ ในขณะที่หลักการปกครองที่ดีที่เรียกว่า จักกวัตติสูตรในจักรกวัตติสูตรกำหนดให้พระเจ้าจักรพรรดิปรึกษาสอบถามการดีชั่ว ข้อควรและไม่ควร

ปฏิบัติ กับสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบอยู่เสมอ พร้อมทั้งปฏิบัติตามคำแนะนำของท่านเหล่านั้น แต่พระราชจริยาวัตรอันดีงามของพระเจ้ามหากาลในสังคีตยวงค์กลับไม่มีการระบุถึงหลักการปกครองข้อนี้เอาไว้เลย กลับไปกล่าวถึงเพียงลักษณะของการเป็นผู้ปกครองโดยธรรมที่ต้องบำเพ็ญศีล ทาน และบำรุงรักษาประชาชนให้อยู่ในความสงบสุข การเป็นพุทธมามกะและการเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่อยู่ภายในขอบข่ายของจັกกวัตติสูตร อันประเสริฐทั้งสิ้น แต่ลำพังเพียงแค่นี้หลักฐานจากตัวบทคงไม่มีความชัดเจนเพียงพอที่จะยืนยันถึงคำกล่าวเช่นนี้ได้ จึงควรพิจารณาถึงกรณีของพระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นจอมจักรพรรดิแห่งอินเดียประกอบกัน ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าพระองค์ทรงเป็นทั้งผู้ปกครองที่ทรงธรรม เป็นพุทธมามกะ และในขณะเดียวกันก็ทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภกด้วย

จุดหักเหสำคัญอยู่ที่ประเด็นเรื่องกระบวนการอันนำไปสู่มิคสัญญี รวมทั้งสภาวะมิคสัญญีและการคลี่คลายตัวนั้น มีการบรรยายถึงสภาพกลางจนถึงขั้นมิคสัญญี ซึ่งเป็นสภาพการณ์ภายหลังกรุงศรีอยุธยาแตกเอาไว้อย่างชัดเจน โดยโยงเข้ากับการประพาศติผิดธรรม และความไร้ปริชาสามารถของพระเจ้าเอกทัศกษัตริย์พระองค์สุดท้ายของราชวงศ์บ้านพลูหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่ามีการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องมิคสัญญีเพื่อประโยชน์ทางการเมือง ความข้อนี้ได้รับการยืนยันหนักแน่นยิ่งขึ้นเมื่อพิจารณาถึงตัวผู้แต่งและจุดประสงค์ของการแต่งประกอบกัน กล่าวคือ ผู้แต่งคัมภีร์นี้คือ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นบุคคลร่วมสมัยในเหตุการณ์กรุงศรีอยุธยาแตก และมีความสนิทชิดเชื้อกับรัชกาลที่ 1 มากเป็นพิเศษ ตามหลักฐานที่ระบุไว้ในคัมภีร์จุดประสงค์ในการแต่งคัมภีร์เล่มนี้ก็คือเพื่อยกย่องสรรเสริญรัชกาลที่ 1 ในโอกาสสมโภชการสังคายนาพระไตรปิฎก ดังนั้นงานเขียนชิ้นนี้จึงมีลักษณะเป็นงานประวัติศาสตร์ประจำราชสำนักที่มุ่งทำลายความชอบธรรมของราชวงศ์บ้านพลูหลวงโดยใช้มาตรฐานการตัดสินทางศีลธรรมของพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ ดังจะเห็นได้จากการยกเอาเหตุการณ์ความวุ่นวายครั้งเสียกรุงครั้งที่ 2 ขึ้นเทียบเคียงกับสภาวะมิคสัญญี (ซึ่งเป็นคติความเชื่อของพุทธศาสนิกายเถรวาทที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทยในขณะนั้น) เพื่อบรรยายถึงความเดือดร้อน ทุกข์ยากอย่างแสนสาหัสของราษฎร ตลอดจนพระสงฆ์ในสภาวะมิคสัญญี อันเป็นผลมาจากความเหลวแหลกของกษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลูหลวง การกระทำเช่นนี้ย่อมส่งผลสะท้อนกลับให้สถานะและความชอบธรรมของรัชกาลที่ 1 สูงส่งขึ้นในฐานะกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ผู้พิทักษ์รักษาพระศาสนา มิใช่ผู้มีที่มาอย่างไม่ชอบธรรมจากการปราบดาภิเษก

ดังนั้นสำหรับกรณีของสังคีตยวงศ์จึงกล่าวได้ว่าการหักเหสำคัญที่ต่างคัมภีร์อื่นๆ ข้างต้นตรงที่มีการนำเอาเหตุการณ์จริงในประวัติศาสตร์มาอธิบายมิลล์สัญญาตามแบบเดิมแทนที่จะเป็นการเลียนกันเหมือนอย่างในกรณีของคัมภีร์โลกบัญญัติ และคัมภีร์พระอนาคตวงศ์ ในแง่ นี้จึงส่งผลให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นจริงได้ง่ายและชัดเจนกว่า ยิ่งเป็นคนร่วมสมัยก็ยิ่งไม่มีทางค้านได้เลย การนำเอาเหตุการณ์จริงมาเป็นตัวบทของสังคีตยวงศ์นี้จึงน่าจะถือได้ว่าเป็นทั้งการประยุกต์มิลล์สัญญาเป็นครั้งแรก และการพัฒนาขั้นสุดท้ายของมิลล์สัญญาซึ่งเป็นแม่แบบของการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องมิลล์สัญญาในระยะเวลาต่อมา ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไปในส่วนของคำอธิบายเกี่ยวกับการนำไปใช้ประโยชน์ทางการเมืองของแนวคิดเรื่องมิลล์สัญญา

โดยสรุปแล้ว มิลล์สัญญาในตัวบทของคัมภีร์ต่าง ๆ ข้างต้นมีความหมายร่วมกันทั้ง ๆ ที่บริบททางการเมืองต่างกัน นั่นคือ มิลล์สัญญาเป็นแนวคิดที่ด้วยความเสื่อมถอยของมนุษย์ และสังคมอันมีสาเหตุมาจากการประพฤติผิดทำนองคลองธรรมของตัวมนุษย์เอง โดยมีลักษณะของการแสดงออกด้วยการฆ่าหมู่มุซึ่งกันและกัน โดยไม่เห็นแก่ความเป็นมนุษย์ภายใต้สภาวะอนาธิปัตย์อย่างสมบูรณ์แบบจนมีผู้คนล้มตายเป็นเบือ

4.2 ความหมายของ “การเมือง” ในบริบทที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิลล์สัญญา

คำว่า “การเมือง” นี้ยังมีปัญหาอยู่มากในการนิยามความหมายเพราะธรรมชาติของ “การเมือง” นั้นมีลักษณะสัมพัทธ์มิใช่สัมบูรณ์ มีพลวัตมิใช่หยุดนิ่ง ดังนั้นการพยายามให้คำนิยามแก่คำว่า “การเมือง” ในแง่หนึ่งแล้วก็เปรียบเสมือนความพยายามของมนุษย์ที่จะตอกหมุดตรึงตาข่ายโยงใยแห่งความหมายเพื่อจับการเมืองให้อยู่นิ่ง จนพอที่จะทำการศึกษามันได้บนฐานคติของตนเอง (มนุษย์แต่ละคน) เมื่อเป็นดังนี้จึงทำให้การให้คำนิยามและการศึกษาการเมืองมีข้อจำกัด ไม่ครอบคลุมและเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ทั้งนี้เนื่องด้วยข้อจำกัด 2 ประการคือ ข้อจำกัดเกี่ยวกับตัวการเมืองเอง (ธรรมชาติของการเมือง) และข้อจำกัดของความเป็นมนุษย์

อย่างไรก็ตาม จากความพยายามของมนุษย์ตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา (เท่าที่พอจะแกะรอยได้) ก็เห็นว่าจะเริ่มตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ) จวบจนถึงปัจจุบันก็ได้ทำให้มีความหมายของคำ “การเมือง” เกิดขึ้นมากมาย เช่น การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ การเมืองเป็นเรื่องของผล

ประโยชน์ การเมืองเป็นเรื่องของการแสวงหาเป้าหมายในการมีชีวิตที่ดีร่วมกัน ฯลฯ ความหมายที่มีมากมายเหล่านี้สามารถจำแนกอย่างหยาบ ๆ ได้เป็น 2 จำพวกหลัก ๆ คือ ความหมายในเชิงอุดมคติ ความไม่ฝืน กับความหมายที่พยายามสะท้อนความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในสังคมการเมืองแต่ละยุคสมัย แต่ละสถานที่ (space and time) แต่ก็มิได้อยู่บ่อยครั้งที่พบว่ามีความหมายบางความหมายที่มีลักษณะทั้งสองประการร่วมกัน ซึ่งนั่นพอจะเป็นเครื่องยืนยันถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นกลจักรสำคัญในกิจกรรมทางการเมืองว่ามีทั้งด้านบวกและด้านลบ มีความไม่ฝืนแต่ก็คำนึงถึงความเป็นจริง มีความเห็นแก่ตัว แต่ก็มีความเสียสละ ฉันทกัฉันทนั้น การเมืองซึ่งไม่มีความหมายในตัวของมันเอง ไม่ได้เกิดขึ้นบนความว่างเปล่า แต่อิงอาศัยมนุษย์ ก็ย่อมมีทั้งด้านบวกและลบเช่นกัน ดังที่จะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนใคร่ขอยกความหมายของ "การเมือง" ในทัศนะของนักวิชาการร่วมสมัยมาเป็นตัวอย่างดังนี้คือ

Leo Strauss กล่าวว่า "กิจกรรมทางการเมืองทุกประเภทจะมีลักษณะเด่น 2 ประการคือ ความต้องการที่จะธำรงรักษาสภาพการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ หรือไม่ก็เปลี่ยนแปลงสภาพการณ์นั้น ๆ ในกรณีที่ต้องการธำรงรักษาสถานภาพเดิมไว้ มนุษย์เราจะพยายามป้องกันการเปลี่ยนแปลงอย่างน้อยก็ไม่ให้เลวไปกว่าสภาพเดิม ในกรณีที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง เราจะปรารถนาที่จะก่อให้เกิดสิ่งที่ดีกว่าสภาพที่เป็นอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ กิจกรรมทางการเมืองทุกประเภทจึงเกี่ยวข้องหรือถูกชักนำด้วยความคิดบางอย่างในการตัดสินเชิงคุณค่าว่าจะไรดีกว่า หรือเลวกว่าเสมอ แต่ความคิดว่าจะไรดีกว่าหรือเลวกว่านั้นย่อมจะต้องมาจากความคิดที่ว่าอะไรคือสิ่งที่เรียกกันว่า ดี (the good) เสมอ ซึ่งย่อมเป็นการชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมทางการเมืองทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะที่มุ่งเข้าหาความรู้ว่า สิ่งที่ดีนั้นคืออะไร (knowledge of the good) เช่น ชีวิตที่ดี (the good life) สังคมที่ดี (the good society) เป็นต้น"³⁵

³⁵ สมบัติ จันทร์วงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย, หน้า 1-2.

David Easton กล่าวว่า "กิจกรรมที่อยู่ในเขตแดนของระบบการเมืองก็คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคม โดยที่มีอำนาจบังคับให้มีการปฏิบัติตามการจัดสรรนั้น (authoritative allocation of values for a society)"³⁶

กระมล ทองธรรมชาติ ได้ให้ความหมายว่า "การเมือง หมายถึงการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ซึ่งอาจจะมีผลประโยชน์ร่วมกันหรือขัดกัน หรือมีความคิดเหมือนกัน หรือไม่เหมือนกัน ร่วมมือกันและต่อสู้กัน เพื่อสรรหาบุคคลไปทำหน้าที่ปกครองประเทศแทนเขา และ/หรือ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจที่จะทำให้พวกเขาสามารถตัดสินใจในเรื่องของส่วนรวมได้โดยชอบธรรม"³⁷

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้ให้ความหมายทางการเมืองไว้เช่นกันอย่างน้อยก็ใน 2 กาละเทศะ ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ในปี 2523 ซึ่งเพิ่งผ่านพ้นยุคเผด็จการครองเมือง การเมืองในทัศนะของชัยอนันต์ หมายถึง "กิจกรรมซึ่งผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ซึ่งรวมอยู่ในหน่วยการปกครองหนึ่งๆ ได้รับการประสานประโยชน์โดยได้รับโอกาสที่จะร่วมมืออำนาจตามสัดส่วนของความสำคัญของกลุ่ม ทั้งนี้เป็นไปเพื่อสวัสดิภาพและการคงอยู่ของสังคมโดยส่วนรวม"³⁸ แต่ต่อมาไม่นานนักราวปี 2527 การเมืองในความหมายของชัยอนันต์ ได้ถูกแยกออกเป็น 2 แนวทาง คือ แนวทางแรกเห็นว่า "การเมืองเป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง และมีขอบเขตจำกัด" โดยอิงกับสถาบันทางการเมือง และแนวทางที่สอง เห็นว่า "การเมืองเป็นอันตริทวิทางสังคม (Interaction) ดังนั้นจึงมีขอบเขตที่กว้างไกล..."³⁹

สุชาย ตีรรัตน์ ก็ได้ให้นิยามการเมืองไว้เช่นกัน ใน 2 ความหมายซึ่งมีเนื้อหาสาระใกล้เคียงกัน โดยความหมายแรกนั้นได้ให้ไว้ในจุลสารสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ว่า "การเมืองก็

³⁶ พงุทธิสาน ชุมพล, ระบบการเมือง: ความรู้เบื้องต้น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 32.

³⁷ กระมล ทองธรรมชาติ, การเมืองและประชาธิปไตยของไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2519), หน้า 17.

³⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 15.

³⁹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, "การเมืองแบบทางการกับการเมืองแบบธรรมชาติ,"

คือปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ-สังคมที่แสดงออกถึงการร่วมมือกันของแต่ละฝ่ายในความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์และอำนาจทางการเมือง เพื่อแสวงหาหรือรักษาผลประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายของแต่ละฝ่าย อำนาจทางการเมืองจะถูกใช้เป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งเพื่อแสวงหา หรือรักษาผลประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดใน 2 อย่างคือ ผลประโยชน์ส่วนรวม หรือผลประโยชน์ส่วนตัว⁴⁰ ส่วนความหมายที่สองนั้น ได้ให้ไว้ในหนังสือพัฒนาการเมืองการปกครอง โดยยึดเอานิยามของเจ. อี. โกลด์ทรอพเป็นแม่แบบ "การเมืองเป็นเรื่องการสร้าง นำ หรือการเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแข่งขัน การชงชิง และการใช้กลยุทธ์บางอย่างระหว่างปัจเจกชน หรือกลุ่มบุคคลเพื่อเข้าควบคุมอำนาจผลประโยชน์และทรัพยากรต่าง ๆ... โดยเฉพาะเรื่องอำนาจถือเป็นเรื่องสำคัญที่สุด และสถาบันที่มีอำนาจมากที่สุดในสังคมก็คือ "รัฐ" ดังนั้นการเมืองในความหมายที่แคบเข้ามา แต่มีลักษณะชัดเจนขึ้นก็คือ เรื่องราวที่เกี่ยวกับปัญหาว่าใครควบคุม ใช้ หรือชงชิง "อำนาจรัฐ" และมีจุดมุ่งหมายอันใด"⁴¹ จากความหมายที่สองนี้เองที่ทำให้พอจะอนุมานได้ว่า สุขายได้รับอิทธิพลจากแนวคิดในการมองการเมืองจากโกลด์ทรอพ ค่อนข้างมาก

จากความหมายของ "การเมือง" ที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีลักษณะสัมพัทธ์อัตวิสัย เพราะขึ้นอยู่กับผู้ให้นิยามและช่วงเวลาที่ให้นิยาม มากกว่าที่จะมีลักษณะเป็นภาวะวิสัย นิยามจึงแปรผันตรงกับตัวผู้ให้ซึ่งมี Background ก็คือบริบท และ passion ของตัวผู้ให้นิยามในขณะนั้น ๆ ผลก็คือ นิยามมีลักษณะไม่ครอบคลุม ซ้ำยังแฝงฝังไว้ด้วยอคติส่วนตัวค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามเนื่องจากประเด็นหลักที่จะนำมาถกเถียงถึงในที่นี้ก็คือ ความหมายของ "การเมือง" ในบริบทที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิดัสยูนิ ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นอยู่เองที่จะต้องค้นหานิยามความหมายของ "การเมือง" ภายใต้ง่อนไขที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิดัสยูนิจากประเด็นเรื่องสภาวะธรรมชาติ และธรรมชาติมนุษย์ สังคม รัฐ การปกครอง และผู้ปกครอง รวมทั้งสภาวะมิดัสยูนิและการคลี่คลายตัว ซึ่งเมื่อทำการพิจารณาแล้วพบว่า ความหมายของ "การเมือง" ของ Leo Strauss มีความครอบคลุม และสอดคล้องกับ "การเมือง" ในมิดัสยูนิมากที่สุด สามารถอธิบายความเป็นไปของ "การเมือง" ในมิดัสยูนิ ได้ครบถ้วนทุกตัวบทในแต่ละคัมภีร์ รองลงมาก็คือ ความหมายของ "การเมือง" ที่ David Easton ได้ให้ไว้ที่สามารถอธิบายความเป็นไปของ "การเมือง" ในมิดัสยูนิได้

⁴⁰ สุขาย ตริรัตน์, "การเมืองกับผลประโยชน์", จุลสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2, 2 (กันยายน-ธันวาคม 2521): 25.

⁴¹ สุขาย ตริรัตน์, "การเมืองในประเทศกำลังพัฒนา", ใน พัฒนาการเมืองการปกครอง (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 118-119..

ในบางช่วงตอนของตัวบทในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์สังคีตยวงศ์ โดยสรุปก็คือ ความหมายของ "การเมือง" ในบริบทที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิลลัสัญญีนั้นมี 2 ความหมายด้วยกัน คือ

1) กิจกรรมที่สะท้อนถึงความต้องการที่จะธำรงรักษาสภาพการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ หรือไม่ก็เปลี่ยนแปลงสภาพการณ์นั้น ๆ ในกรณีที่ต้องการธำรงรักษาสภาพเดิมไว้นั้นก็เพื่อที่จะพยายามป้องกันการเปลี่ยนแปลงอย่างน้อยก็ไม่ให้เลวไปกว่าสภาพเดิม ส่วนในกรณีที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ก็เพราะปรารถนาที่จะก่อให้เกิดสิ่งที่ดีกว่าสภาพที่เป็นอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ กิจกรรมทางการเมืองทุกประเภทจึงเกี่ยวข้องหรือถูกชักนำด้วยความคิดบางอย่างในการตัดสินใจ คุณค่าว่าจะไรดีกว่า หรือเลวกว่า เสมอ แต่ความคิดว่าจะไรดีกว่าหรือเลวกว่านั้นย่อมจะต้องมาจากความคิดที่ว่าอะไรคือสิ่งที่เรียกกันว่าดี (the good) เสมอ

ตัวบทในคัมภีร์ทั้ง 4 ได้กล่าวถึงมิลลัสัญญีในลักษณะที่เป็นความเสื่อมถอยของมนุษย์และสังคม อันมีสาเหตุมาจากการประพฤติผิดจากทำนองคลองธรรมของตัวมนุษย์เองโดยมีลักษณะของการแสดงออกด้วยการฆ่าหมู่อันหนึ่งและกันโดยไม่เห็นแก่ความเป็นมนุษย์ภายใต้สภาวะอนาธิปัตย์จนมีผู้คนล้มตายเป็นเบือ ทั้งนี้โดยเริ่มเรื่องด้วยสภาพอุดมคติในอดีตที่มนุษย์มีความสุขสมบูรณ์ภายใต้เงื่อนไขของสภาวะธรรมชาติดั้งเดิม และภาวะของการมีรัฐธรรมนูญที่ปกครองโดยผู้ปกครองที่ดีในกรณีของพระไตรปิฎกและโลกบัญญัติ ส่วนในกรณีของตัวบทในสังคีตยวงศ์นั้นเริ่มเรื่องโดยกล่าวถึงภาวะที่มีผู้ปกครองที่ดีเลยในทันที จากนั้นตัวบทในคัมภีร์ทั้ง 4 ก็เดินเรื่องด้วยการหักมุมกล่าวถึงความเสื่อมในลักษณะต่าง ๆ ที่ทยอยเกิดขึ้นแก่มนุษย์และสังคม เพราะมนุษย์เริ่มเกิดความอยากหรือกิเลสตัณหา และกระทำการสนองกิเลสตัณหาของตนด้วยการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นเรื่อย ๆ หรือก็คือมีการประพฤติอกุศลธรรมที่คนรุ่นก่อนไม่เคยประพฤตินั่นเอง ผลก็คือ อายุและสุขภาพของมนุษย์เสื่อมลงเรื่อย ๆ สังคมเกิดความร้าวฉาน ไร้สาระสลาย กฎระเบียบต่าง ๆ ในสังคมไม่มีผลบังคับใช้กระทั่งเมื่อความเลวร้ายถึงขีดสุด มนุษย์ส่วนใหญ่ไม่รู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี ความเสื่อมอย่างที่สุดหรือมิลลัสัญญีก็เกิดขึ้นแก่มนุษย์และสังคม จนเป็นผลให้รัฐและสังคมล่มสลาย เผ่าพันธุ์มนุษย์เกือบสูญสิ้น แต่เมื่อมนุษย์สำนึกผิดหันกลับมากระทำความดีอีกครั้ง ทุกสิ่งก็กลับกลายเป็นดีขึ้นตามลำดับ จนถึงตอนจบที่มีสภาพดูจะเดียวกับต้นเรื่องซึ่งเป็นสภาพในอุดมคติที่มนุษย์มีความสุขสมบูรณ์ อายุยืนยาว และมีสุขภาพดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน

เมื่อพิจารณาจากจุดเริ่มต้นจนถึงจุดสุดท้ายแล้ว พบว่าเรื่องราวของมิลล์ญูนั้น สัมพันธ์กับการตัดสินเชิงคุณค่าว่าจะไรดีหรือเลวอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ว่าคำอธิบายเกี่ยวกับความเป็นมาและเป็นไปของมนุษย์สังคมนั้นเกี่ยวโยงกับความรู้สึกลึกซึ้งของชีวิต หรือปัญหาทางจริยธรรมที่เป็นมาตรฐานในการตัดสินถูกผิดชั่วดีทางพุทธศาสนาตลอด การเมืองการปกครอง จึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมของการตัดสินดีชั่ว และย่อมหมดความหมายเมื่อถึงยุคที่มนุษย์ไม่มีการบัญญัติว่าจะไรดี อะไรเลวอีกต่อไป⁴² ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจแต่ประการใด ที่มีการกล่าวถึงสภาวะมิลล์ญูและการคลี่คลายตัวในลักษณะที่กำหนดตายตัวบนพื้นฐานของศีลธรรม (Moral Determinism) ค่อนข้างสูง⁴³ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความคิดที่ว่าประวัติศาสตร์และอนาคตของมนุษย์แปรเปลี่ยนไปตามแบบแผนการประพฤติปฏิบัติต่อกันของมนุษย์ในเชิงศีลธรรมอีกนั่นเอง⁴⁴

นอกจากนั้นแล้ว การตอกย้ำถึงความคิดดังกล่าวข้างต้น ยังได้ก่อให้เกิดผลพวงที่สำคัญประการหนึ่งตามมา นั่นคือการแสดงให้เห็นถึงความเป็นอนิจจังของสังคมที่เป็นสังขาร ความจริงควบคู่กับโลกมนุษย์มาช้านาน

ดังนั้น ความหมายของ "การเมือง" ในบริบทที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิลล์ญูจึงมีความสอดคล้องต้องกับนิยาม "การเมือง" ที่ Strauss ได้ให้ไว้อย่างไม่ต้องสงสัย

2) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคมโดยที่มีอำนาจบังคับให้มีการปฏิบัติตามการจัดสรรนั้น

ตามนัยแห่งจกักวัดติสูตรในพระไตรปิฎก และทศราชวงศ์กรุงศรีอยุธยาในสังคีตยวงศ์แล้ว ผู้ปกครองที่ดีนั้นจะต้องทำหน้าที่สำคัญประการหนึ่งเพื่อรักษาสมดุลภายในสังคม นั่นคือการสงเคราะห์ทำทานแก่ผู้ไม่มีทรัพย์ หน้าที่ดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของหลักการปกครองที่เรียกว่าจกักวัดติวัตรอันประเสริฐในกรณีของจกักวัดติสูตรในพระไตรปิฎก และพระราชจริยวัตรอันงดงามในกรณีของทศราชวงศ์กรุงศรีอยุธยาในสังคีตยวงศ์ ซึ่งหากพิจารณาดูแล้วก็จะพบว่า หน้า

⁴² วีระ สมบูรณ์, รัฐธรรมนูญในอดีต, หน้า 33-34.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน.

ที่ในการสงเคราะห์ทำทานแก่ผู้ไม่มีทรัพย์ของผู้ปกครองดังกล่าว ก็คือหน้าที่ของรัฐบาลในการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคมในสมัยนี้นั่นเอง ทั้งนี้ก็เพราะทรัพย์ถือเป็นคุณค่าทางด้านสวัสดิการที่ช่วยให้มนุษย์ได้ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข ซึ่งเป็นหนึ่งในสามประเภทของคุณค่าทางสังคมที่ประกอบด้วย คุณค่าทางด้านสวัสดิการ คุณค่าทางด้านอำนาจและคุณค่าทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และ "การให้" และ/หรือ "การสงเคราะห์" ก็ถือเป็นการจัดสรรในรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการใช้อำนาจบังคับให้มีการปฏิบัติของผู้ปกครองหรือรัฐบาล

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคมโดยผู้ปกครองหรือรัฐบาล ซึ่งก็คือรูปแบบหนึ่งของการเมืองในความหมายของ Easton ที่กล่าวถึงนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความอยู่รอดของสังคม ผู้ปกครองและรัฐบาล กล่าวคือ ถ้าหากการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคมเป็นไปด้วยความเหมาะสม และยุติธรรม (หมายถึงการพูดความจริง คั้นและให้ในสิ่งที่คนๆ นั้นควรจะได้รับ) สมดุลก็จะเกิดขึ้นในสังคม ผลก็คือ มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสมานฉันท์และให้ความสนับสนุนต่อระบบการเมืองอย่างต่อเนื่องในปริมาณและคุณภาพที่ค่อนข้างสูง สังคม ผู้ปกครอง และรัฐบาลจึงดำรงอยู่ได้ต่อไป แต่เมื่อใดก็ตามที่การจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคมโดยผู้ปกครองหรือรัฐบาลเป็นไปอย่างไม่เหมาะสม และยุติธรรม ซึ่งถือเป็นการทรมานทำลายความคาดหวังของประชาชน เมื่อนั้นจะเกิดภาวะการเสียสมดุลขึ้นในสังคมอันเป็นผลมาจากภาวะวิกฤติศรัทธาต่อผู้ปกครองและรัฐบาลที่ทำให้การสนับสนุนต่อระบบการเมืองลดน้อยลง ในขณะเดียวกันก็มีการละเมิดระเบียบทางสังคมเพิ่มมากขึ้น สภาพเช่นนี้จะเป็นสัญญาณเตือนให้ระบบรัฐถึงภาวะตึงเครียด และกระตุ้นให้ผู้รับผิดชอบอันได้แก่ ผู้ปกครอง และรัฐบาลหาทางแก้ไขหรือลดภาวะตึงเครียดดังกล่าว อย่างไรก็ตาม หากยังปล่อยให้สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งการยอมรับระเบียบทางสังคมและการสนับสนุนลดต่ำกว่าความสามารถที่ระบบการเมืองจะทนอยู่ได้ จะก่อให้เกิดอันตรายอย่างรุนแรงต่อระบบในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งจะนำไปสู่การสูญเสียส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบไป เช่น รัฐบาล ผู้ปกครอง และระบอบการปกครอง สังคมหรือประชาชน เป็นต้น

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดในกรณีนี้ปรากฏในคัมภีร์ของพระไตรปิฎก และสังคีตียวงศ์ที่มีการกล่าวถึงความผิดพลาดของผู้ปกครองในการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคม อันนำไปสู่ความปั่นป่วนวุ่นวายในภายหลัง กล่าวคือ สำหรับจักรกวัตติสูตรในพระไตรปิฎกนั้น ความผิดพลาดเริ่มต้นขึ้นเมื่อพระราชองค์ที่ 8 ทรงปกครองตามมติของพระองค์เอง ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนไม่มีทรัพย์จนเกิดความยากจนขัดสนไปทั่ว การลักทรัพย์จึงเกิดขึ้นตามมา เมื่อปัญหา

การลัทธภิวัตน์เกิดขึ้นในชั้นแรกพระราชทานทรัพย์ให้แก่คนผู้หนึ่งแต่เพียงผู้เดียว ไม่ได้แจกกระจายโภคทรัพย์ให้แก่คนยากจนโดยทั่วถึง ซึ่งนับได้ว่าเป็นการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคมที่ไม่เหมาะสมและอยุติธรรม ดังนั้นเมื่อคนอื่น ๆ ในสังคมเห็นว่าผู้ที่ลัทธภิวัตน์ไม่ถูกต้องโทษ ชำยังกลับได้รับพระราชทานทรัพย์จึงพากันกระทำการเปลี่ยนแปลงคนผู้หนึ่งบ้าง ผลก็คือการลัทธภิวัตน์เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นปัญหาสังคม เมื่อมาถึงขั้นนี้พระราชาก็ตัดสินพระทัยใช้มาตรการลงโทษที่เด็ดขาด ด้วยการตัดศีรษะคนลัทธภิวัตน์ผู้หนึ่งเพื่อยุติปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น แต่เหตุการณ์กลับไม่ยุติลงง่าย ๆ อย่างที่พระองค์คิด เพราะมาตรการลงโทษดังกล่าวนอกจากจะไม่สามารถป้องปรามเหล่าผู้ลัทธภิวัตน์ได้แล้ว ยังทำให้คนเหล่านี้เกิดความหวาดกลัวโทษทัณฑ์ที่รุนแรง ซึ่งเมื่อผนวกเข้ากับปัญหาความยากจนที่ยังไม่ได้รับการเยียวยาแก้ไขและเป็นสิ่งที่ต้องเผชิญอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน จึงทำให้คนเหล่านี้ตอบโต้การกดขี่ข่มเหงของพระราชากับการประพฤติตนเป็นโจรร้าย ถืออาวุธเข้าปล้นสะดมและฆ่าเจ้าทรัพย์เพื่อปิดปากอย่างแพร่หลาย เมื่อเป็นดังนี้การเผชิญหน้าระหว่างรัฐกับสังคม และสมาชิกในสังคมกับสมาชิกในสังคมก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนนำไปสู่ความระส่ำระสาย และการเสียระบบทางสังคม (Social Disorganization) ในที่สุด สภาวะมิดิสัญญะจึงอุบัติขึ้นต่อมาได้โดยไม่ยากเท่าใดนัก

ส่วนทศราชวงศ์กรุงศรีอยุธยาในสังคมที่ตีวงศัณฐานกล่าวถึงเรื่องราวทำนองนี้ไว้ว่า เมื่อพระเจ้าเอกทัศขึ้นครองราชย์ เนื่องจากทรงเป็นกษัตริย์ที่ไร้ปรีชาสามารถ ไม่มีวิจารณ์ในราชกิจทั้งหลาย ทั้งยังไม่ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของพระราชจริยวัตรอันงดงามของบรรพบุรุษกษัตริย์ เช่น การยึดมั่นในศีลและทำทาน การมีหิริโหดตปปะ ฯลฯ จึงทำให้เหล่าข้าราชการและบรรดาพสกนิกรทั้งหลายพากันตั้งอยู่ในอสังขธรรม เป็นคนทวิจิต และเบียดเบียนซึ่งกันและกัน จนเกิดความคับแค้นต่อกันด้วยเหตุต่าง ๆ ขึ้น ครั้นนั้นคนทั้งหลายต่างก็มีความยากลำบากในการดำรงชีวิต มีโรคภัยเบียดเบียนมากจนทำให้มีอายุสั้น แต่ความยากลำบากต่าง ๆ ก็ยังไม่สิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ เพราะเมื่อผู้ปกครองและบรรดาอาณาประชาราษฎร์ไม่ตั้งมั่นอยู่ในธรรม พากันประพฤติเบียดเบียนซึ่งกันและกันโดยปราศจากความสมานฉันท์ ก็ส่งผลให้สภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแปรปรวน ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล การเพาะปลูกไม่ได้ผล คนทั้งหลายจึงมีความยากไร้และดำรงชีวิตด้วยความทุกข์ยากอย่างแสนสาหัสเพียงลำพัง โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากพระมหากษัตริย์ที่ต้องทำหน้าที่ในการรักษาสมดุลของสังคมด้วยการสงเคราะห์ และทำทานแก่ประชาชนผู้ไม่มีทรัพย์เลยแม้แต่น้อย เมื่อเป็นดังนี้สภาพสังคมและรัฐในขณะนั้นจึงค่อนข้างอ่อนแอ มีการแตกแยกออกไปเป็นก๊กเป็นเหล่ามากมายจนอาจกล่าวได้ว่ากรุงศรีอยุธยาได้ล่มสลายไปแล้ว

ตั้งแต่ก่อนที่พม่าจะยกทัพเข้ามากรุงรัตน และ การยึดกรุงฯ ของพม่า ก็เป็นเพียงการตอกย้ำให้เห็นถึงความจริงที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะรัฐและผู้ปกครองที่ไม่สามารถทำหน้าที่จัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคมได้อีกต่อไป ก็ย่อมมีสภาพไม่ต่างอะไรไปจากมนุษย์ที่หมดลมหายใจไปแล้ว

อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่ง นั่นคือ การเมืองในความหมายตามนัยที่สอง แท้จริงแล้วก็มีอาจหลีกเลี่ยงการตัดสินใจเชิงคุณค่าว่า การจัดสรรที่ดีคืออะไร การจัดสรรที่เลวคืออะไร หรือแม้แต่ตัวคุณค่าที่ถูกนำมาจัดสรรเองก็ดี ย่อมหนีไม่พ้นที่จะถูกประเมินคุณค่า "ดี" "เลว" เช่นกัน ดังนั้นในแง่นี้ความหมายของการเมืองตามนัยที่สองนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของคำนิยามการเมืองตามนัยแรกของ Struass ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

4.3 คำอธิบายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทางการเมืองของแนวคิดเรื่องมิดส์ัญญี

มิดส์ัญญีเป็นแนวคิดทางการเมืองไทยอันหนึ่งที่อาศัยศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเป็นรากฐานสำคัญ และส่งผลกระทบต่อการเมืองการปกครองไทยไม่น้อยนับแต่อดีตกาล ดังปรากฏว่ามีการนำแนวคิดนี้มาใช้ประโยชน์ทางการเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรม และเรียกร้องการยอมรับสนับสนุนจากมวลชนในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองการปกครองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอยู่เสมอ เช่น กรณีกบฏญาณพิเชียร พ.ศ.2124 กบฏธรรมเถียร พ.ศ.2237 และกบฏบุญกว้าง พ.ศ.2241 ซึ่งเป็นกบฏไพร่ 3 ครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งปฏิริยาใต้กลับของราษฎรต่อการกบฏทั้ง 3 ครั้ง⁴⁵ กรณีกบฏสาเกียดโง้ง พ.ศ.2363 กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน พ.ศ.2444-2445 กบฏหนองหมากแก้ว พ.ศ.2467 กบฏหมอลำน้อยชาติดา พ.ศ.2479 และกบฏนายตึลา วงศ์สิน พ.ศ.2502 ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ รวมทั้งปฏิริยาใต้กลับของราษฎรต่อการกบฏดังกล่าว⁴⁶ และกรณีล้อมฆ่านักศึกษาประชาชนในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519⁴⁷ และพฤษภาทมิฬ เป็นต้น จากกรณีตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นได้นำมาสู่ข้อสังเกตบางประการ ดังนี้

⁴⁵ ผู้สนใจโปรดอ่าน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "กบฏไพร่สมัยอยุธยา กับแนวความคิดผู้มีบุญ-พระศรีอารีย์-พระมาลัย," วารสารธรรมศาสตร์ 9,1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 53-86.

⁴⁶ ผู้สนใจโปรดอ่าน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 81-135.

⁴⁷ ผู้สนใจโปรดอ่าน เบนedik แอนเดอร์สัน, "บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม". ใน 14 ถึง 6 ตุลาคม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

ประการแรก แนวคิดเรื่องมิดส์ญูไม่ได้ขึ้นอยู่กับการมองเวลาว่าเป็นแบบใด ในแง่นี้หมายความว่า ไม่ว่ามนุษย์จะมีมุมมองเกี่ยวกับเรื่องเวลา การเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของโลกและสรรพสิ่งเป็นแบบใดก็ตาม เช่น แบบเส้นตรง แบบวงกลม แบบขดลวดสปริง หรือแบบกันหอย ล้วนแล้วไม่มีผลต่อมิดส์ญูทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพราะ แนวคิดเรื่องมิดส์ญูเป็นแนวคิดที่มุ่งกระทำและหวังผลต่อมวลชนคนส่วนใหญ่ โดยนำเสนอภาพของความน่าสะพรึงกลัวที่ยิ่งกว่าภายใต้ความตายของผู้คนจำนวนมากในสภาวะอนาธิปไตยที่อาจเกิดขึ้นได้กับทุกคนในสังคมทุกสังคม ในยุคสมัยทุกยุคสมัย จนมีน้ำหนักพอที่จะข่มขู่ให้คนกลัว และยอมรับสนับสนุน/ปฏิเสธกิจกรรมทางการเมืองการปกครองในเรื่องนั้น ๆ ได้โดยไม่ยากนัก ลักษณะเช่นนี้หากจะโยงถึงตัวบทและการตีความก็คือ การที่ตัวบท (มิดส์ญูจากแหล่งต่าง ๆ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก โลกบัญญัติ พระอนาคตวงศ์ และสังคีตยวงส์ ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น) มีอิทธิพลเหนือตัวผู้รับสารนั่นเอง ซึ่งก็สอดคล้องกับความคิดของ Heidegger ในเรื่องประสบการณ์กับภาษาที่ว่า ภาษายึดจับ ควบคุม และเล่นเกมส์กับมนุษย์ด้วยถ้อยคำต่าง ๆ การมีประสบการณ์กับภาษาไม่ใช่การพูดภาษา แต่เป็นการฟัง ในการฟังมนุษย์จะเปิดรับและอ่อนไหวต่อภาษา ซึ่งจะไม่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มองดู หรือกระทำการทดลองใด ๆ เมื่อได้ฟัง ผู้ฟังก็จะตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสิ่งที่พูดออกมานั้นเอง

ประการที่สอง แนวคิดเรื่องมิดส์ญูเป็นแนวคิดที่มีลักษณะกำกวม เปิดช่องให้มีการนิยามและตีความใหม่ได้อยู่เสมอ จึงลื่นไหลเป็นได้ทั้งแนวคิดในเชิงยอมรับอำนาจ และแนวคิดในเชิงต่อต้านอำนาจรัฐ ผู้ปกครองหรือสังคม ด้วยลักษณะเฉพาะเช่นนี้เองจึงก่อให้เกิดผลตามมาสองประการคือ

ก) แนวคิดเรื่องมิดส์ญูมีความโน้มเอียงเข้าสู่การเป็นแนวคิดที่ทำหน้าที่ในการสร้าง/รักษาความสมดุล (balance หรือ equilibrium) ของสังคม

แนวคิดเรื่องมิดส์ญูแม้จะดูประหนึ่งว่าเป็นแนวคิดกระแสทวนแบบวัฒนธรรมราษฎร ซึ่งรับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนานิกายเถรวาท⁴⁸ อันเป็นชนวนที่ก่อให้เกิดเหตุสับสนวุ่น

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 97-162 และธงชัย วินิจจะกูล, "ความทรงจำกับประวัติศาสตร์: กรณีการปราบปรามองเลียด 6 ตุลา 19, รัฐศาสตร์สาร 19,3 (2539) :15-49.

⁴⁸ วิทยา สุจริตธนาวิรักษ์, "ลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของไทย: ข้อสังเกตเบื้องต้น", รัฐศาสตร์สาร 12, ฉบับพิเศษ (เมษายน 2530): 221-224.

วายเป็นในสังคมไทย แต่เขาเข้าจริงแล้วกลับเป็นแนวคิดที่มีส่วนช่วยสร้าง/รักษาความสมดุลของสังคมไทยในบริบทที่ประชาชนคนส่วนใหญ่ยังคงมีวัฒนธรรมความคิดแบบดั้งเดิม คือการอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ เพิกเฉยต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง และนิยมยกย่องผู้ปกครองที่มีอำนาจเด็ดขาดซึ่งมีคุณธรรม (Benevolent Dictator)⁴⁹ ด้วย ทั้งนี้ก็เพราะโดยปกติแล้วประชาชนคนส่วนใหญ่ที่มีวัฒนธรรมความคิดเช่นนี้มักจะมีลักษณะอนุรักษนิยม ไม่นิยมการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดินเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ครั้นเมื่อถูกข่มขู่ทำให้กลัวด้วยมโนภาพของความน่าสะพรึงกลัวที่ยิ่งกว่า ภายใต้การบาดเจ็บล้มตายของผู้คนจำนวนมากในสภาวะมีคดียุติธรรมที่อยู่บนพื้นฐานของการไร้ผู้ปกครอง พร้อม ๆ กับการปลดปล่อยด้วยอุดมการณ์ชาติ-ศาสน์-กษัตริย์ โดยอ้างความมั่นคงร่วมเย็นเป็นสำคัญ ก็ยิ่งทำให้ประชาชนเกลียดกลัวการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นเป็นเท่าทวี และยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ด้วยใจสมัคร แม้ว่าผู้ปกครองจะเหลวแหลกสักปานใดก็ตามที่ ในแง่นี้ก็เท่ากับเป็นการยอมรับว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นสิ่งที่ขัดต่อความเป็นอยู่ที่ดีของบ้านเมือง เนื่องจากความเป็นอยู่ที่ดีของบ้านเมืองก็คือสิ่งเดียวกันกับเสถียรภาพทางอำนาจของผู้ปกครองนั่นเอง ความยุ่งยากซับซ้อนวุ่นวาย ความไร้ระเบียบ วิกฤติการณ์และความผันผวนทางการเมืองอันเป็นธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงจึงกลายเป็นความเสื่อมถอยและความวิปริตทางสังคมที่ไม่พึงปรารถนา น่ารังเกียจ⁵⁰ และชอบธรรมยิ่งที่จะขจัดให้หมดไปโดยเร็ว ดังเช่นกรณีของการปราบกบฏต่าง ๆ และการล้อมปราบนักศึกษา ประชาชน ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 , 6 ตุลาคม 2519 และพฤษภาทมิฬ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี นอกจากแนวคิดเรื่องมีคดียุติธรรมจะเข้าข่ายในการทำหน้าที่สร้าง/รักษาความสมดุลของสังคมด้วยการพยายามรักษาสถานภาพแต่เดิมเอาไว้ให้ดำรงอยู่แล้ว ในบางกรณีแนวคิดดังกล่าวก็อาจแปรสภาพเป็นกลไกผ่อนปรนแรงกดดัน และ/หรือความตึงเครียดในสังคม⁵¹ เพื่อสร้าง/รักษาความสมดุลของสังคมได้เช่นกัน ในกรณีเช่นนี้แนวคิดเรื่องมีคดียุติธรรมจะมีสถานะเป็นแนวคิดในเชิงต่อต้านอำนาจรัฐ ผู้ปกครอง และสังคม หรือแนวคิดแบบวัฒนธรรมราชรัฐที่

⁴⁹ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย*, หน้า 23-24.

⁵⁰ วิทยา สุจริตธนาวิรักษ์, "ลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของไทย: ข้อสังเกตเบื้องต้น", *รัฐศาสตร์สาร* 12, ฉบับพิเศษ (เมษายน 2530): 220-221.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 221-223.

เป็นช่องทางให้ผู้มีความเห็นค้านหรือแย้งกับผู้ที่อยู่ในตำแหน่งได้ใช้ระบายออก⁵² ทั้งในลักษณะของข้อเขียน หรือวัตถุทางสังคมที่มุ่งแสดงความเห็นคัดค้าน เสนอแนะความคิดเพื่อแก้ไขสถานการณ์ไปจนกระทั่งถึงวิพากษ์วิจารณ์ทำลายความชอบธรรมของผู้ปกครองที่อยู่ในตำแหน่ง เช่น เพลงยาวพยานกรณีกองศรีอยุธยา ตำนานเมืองทรายฟอง หนังสือคำทำนายลายแทงของขบถผู้มีบุญภาคอีสาน (ซึ่งมีอยู่ด้วยกันสี่ฉบับคือ หนังสือผู้มีบุญ หนังสือทำวพระยาธรรมิกราช หนังสือพระยาอินทร์ และตำนานพื้นเมืองกรุง) และประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 เป็นต้น และในลักษณะของการปลุกระดมมวลชนขึ้นเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อกดดันเรียกร้องหรือต่อสู้อำนาจรัฐบาลเช่น กบฏไพร่สมัยอยุธยา และขบถผู้มีบุญภาคอีสานที่พบว่าบรรดาหัวหน้ากบฏมุ่งโจมตีความชอบธรรมของผู้ปกครองที่กุมอำนาจ ด้วยการใช้สภาพความเป็นจริงอันเลวร้ายที่เป็นผลมาจากสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่มีปัญหาอยู่ในขณะนั้น ผสมกับเรื่องราวที่กล่าวถึงมิดัสยูนิ และกิลิยาตที่ทั้งตนและประชาชนทั่วๆ ไปคุ้นเคยเป็นอย่างดีจากเรื่องของพระศรีอารียะพระมาลัย⁵³ และคำทำนายลายแทงของขบถผู้มีบุญภาคอีสาน⁵⁴ เพื่อบรรยายให้ประชาชนเห็นถึงสภาพอันเลวร้ายที่แวดล้อมอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระทั่งสามารถเรียกร้องความสนับสนุนได้ไม่ยากนัก

ข) แนวคิดเรื่องมิดัสยูนิเป็นแนวคิดที่มีการนำไปใช้ประโยชน์ในเวทีการปะทะต่อรองทางอำนาจในบริบทของการเมืองการปกครองไทยในขอบเขตที่กว้างขวาง เพราะไม่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดสามารถผูกขาดการใช้ได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด จึงปรากฏว่ามีคน/กลุ่มคนที่นำแนวคิดนี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์กับตน และ/หรือพวกพ้องในทางการเมืองค่อนข้างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นผู้นำการกบฏ ขนชั้นนำชายขอบ ผู้ปกครองที่สูญเสียอำนาจ ผู้ที่ไม่พึงพอใจผลการทำงานของผู้ปกครอง/รัฐบาล ซึ่งในที่นี้จะเรียกรวม ๆ กันว่า "ฝ่ายต่อต้านรัฐบาล" และขนชั้นนำที่กุมอำนาจใจกลาง ผู้ปกครอง ผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง หรือขนชั้นปกครอง ซึ่งรวม ๆ แล้วพอเรียกได้ว่า "ฝ่ายรัฐบาล" ดังนั้น จึงพอสรุปในขั้นนี้ได้ว่าแนวคิดเรื่องมิดัสยูนิเป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์กับทั้งฝ่าย

⁵² เรื่องเดียวกัน.

⁵³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "กบฏไพร่สมัยอยุธยากับแนวความคิดผู้มีบุญ-พระศรีอารียะพระมาลัย", *วารสารธรรมศาสตร์* 9,1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 78, 81.

⁵⁴ นงลักษณ์ ลิ้มศิริ, "ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ.2325-2445" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), หน้า 76-79, 127-135.

รัฐบาล และฝ่ายต่อต้านรัฐบาล ในแง่นี้ หากโยงถึงผลในข้อ ก) ที่กล่าวไว้ข้างต้นก็จะเห็นได้ชัดว่าแนวคิดนี้ค่อนข้างอำนวยความสะดวกให้กับฝ่ายรัฐบาลสูงสุดในยามปกติ แต่ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นอันตรายได้ด้วยในกรณีที่มีผู้อ้างสิทธิความชอบธรรมในแนวเดียวกันท่ามกลางภาวะที่อำนาจใจกลางอ่อนยวบลงอันเป็นผลมาจากวิกฤติการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และ/หรือสังคมในขณะนั้น ๆ

- ยุทธศาสตร์ของฝ่ายรัฐบาล

ยุทธศาสตร์ของฝ่ายรัฐบาลโดยหลักแล้วก็คือ การดำเนินความพยายามในทุกวิถีทางเพื่อรักษาเสถียรภาพและความเป็นระเบียบทางการเมืองเอาไว้ให้ได้⁵⁵ ซึ่งมักมีการแสดงออกด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1) การพยายามรักษาสถานภาพเดิมอันเป็นสภาพที่มีความสมดุลระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมเอาไว้ ด้วยการกระจายผลประโยชน์ ความสมบรูณ์พูนสุขให้กับประชาชนส่วนใหญ่ทางสังคมให้มากที่สุด พร้อมทั้งจัดการป้องกันมิให้กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดตัดดวงผลประโยชน์มากกว่ากลุ่มอื่นในสิ่งเปรียบเทียบ และจัดระบบสวัสดิการสังคมสงเคราะห์ให้กับประชาชนผู้ยากไร้ เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้เสียเปรียบในสังคมเหล่านี้ได้มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ตลอดจนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองภายใต้กรอบของระเบียบทางสังคมได้ ในขณะเดียวกันก็ต้องใช้มาตรการลงโทษผู้กระทำผิดอย่างคงเส้นคงวาและเป็นธรรมอีกด้วย⁵⁶ เมื่อมีการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ความเป็นธรรมในสังคมก็จะเกิดขึ้น ผลก็คือประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในความสงบ ฝ่ายต่อต้านไม่อาจปลุกกระดมมวลชนหรือกระทำการใด ๆ อันเป็นการบ่อนทำลายฝ่ายรัฐบาลได้เป็นผลสำเร็จ

2) การครองความเป็นเจ้า (hegemony) ด้วยการใช้อำนาจการปราบปรามควบคู่กับกลไกครอบงำทั้งในยามปกติที่มีเสถียรภาพ และในสภาวะที่เกิดวิกฤติการณ์ขึ้นทั่วไป โดยปรับใช้

⁵⁵ เท็ด โรเบิร์ต เกอร์ร, จิตวิทยาการเมืองกับการปฏิบัติ, แปลโดย กนลา สุขพานิช-ขันธปราบ (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2526), หน้า 445.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 445-446.

ในสัดส่วนที่เหมาะสมกับสถานการณ์⁵⁷ กลไกครอบงำนี้ทำงานอยู่ตามทุกหน่วยสังคมในประชาสังคม ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน วัด หรือครอบครัว บรรดาความเชื่อที่ได้รับการจัดระบบจนเป็นหลักการที่ดีเยี่ยม โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องมิดัสยูนิ และความเชื่อที่มีลักษณะอนุรักษนิยมเป็นพื้นฐานที่ให้ความสำคัญกับเสถียรภาพของสถาบันหลักทางสังคมอย่างสูงสุด จะถูกนำมาอบรมกล่อมเกลายอยู่ในชีวิตประจำวันผ่านทางตัวแทนสังคมประจำสถาบันย่อย ๆ เช่น ครู พระ พ่อ แม่ เป็นต้น⁵⁸ บรรดาความเชื่อต่าง ๆ ที่เดิมเคยมีลักษณะง่าย ๆ ผิดเพี้ยนก็จะตกตะกอนมาเป็นหลักการทั่วไป และสามัญสำนึกของสามัญชนซึ่งจะกลายเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติต่อกันตามสถานภาพและบทบาททางสังคมที่มีลักษณะอนุรักษนิยมในที่สุด

ส่วนการใช้อำนาจการปราบปรามนั้น เดิมทีในอดีตก่อนปี พ.ศ. 2531 จะมีลักษณะเปิดเผย ตรงไปตรงมา และมุ่งกระทำต่อเป้าหมายอย่างไม่สลับซับซ้อนเท่าใดนัก ในปัจจุบันแม้ว่ารูปโฉมของการปราบปรามได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ยังคงเหลือร่องรอยเดิมอยู่ไม่น้อย โดยแบ่งประเภทของการปราบปรามฝ่ายต่อต้านตามระดับของความรุนแรงทางกายภาพได้เป็น 6 ประเภท ดังนี้⁵⁹

- 2.1) การสังหารผู้นำหรือการกระทำที่นำมาสู่การสูญเสียชีวิตของผู้ร่วมขบวนการ
- 2.2) การปราบปรามด้วยกำลังอาวุธโดยกำลังเจ้าหน้าที่ และ/หรือมือปืน นักเลงหัวไม้ ฯลฯ จนทำให้เกิดความบาดเจ็บทางร่างกาย
- 2.3) การข่มขู่คุกคามด้วยกำลังอาวุธโดยกองกำลัง และ/หรือมือปืน นักเลงหัวไม้ เพื่อก่อให้เกิดความหวั่นเกรง ความหนักใจแก่ผู้นำ และผู้เข้าร่วมขบวนการที่จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ
- 2.4) การจัดตั้งกองกำลังเจ้าหน้าที่ และอาวุธเผชิญหน้ากับขบวนการประชาชน เพื่อสกัดกั้น หรือรักษาการ

⁵⁷ กาญจนา แก้วเทพ, "ลัทธิมาร์กซ์ของกริมซี," วารสารธรรมศาสตร์ 12.2 (มิถุนายน 2526): 111.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁹ นฤมล ทับจุมพล, ภาสกร ปันตบแต่ง และสมชาย ปรีชาศิลป์กุล, "การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนในชนบทกับการปราบปรามของรัฐ (ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516-ปัจจุบัน)," รัฐศาสตร์สาร 19, 3(2539): 77-79.

2.5) การจับกุมผู้นำชาวบ้าน NGOs เพื่อกักขังหน่วงเหนี่ยวไม่ให้เข้าร่วมเคลื่อนไหวหรือดำเนินกิจกรรมทางการเมือง

2.6) การจัดตั้งมือบชนมือบ หมายถึงกรณีที่ฝ่ายรัฐและผู้ดำเนินการโครงการระดมผู้ร่วมคัดค้านการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชน ซึ่งมีลักษณะของขบวนการต่อต้านขบวนการชาวบ้าน (counter movement)

- ยุทธศาสตร์ของฝ่ายต่อต้านรัฐบาล

ยุทธศาสตร์ของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลนั้นมีเป้าประสงค์เพื่อผลักดันข้อเรียกร้องต้องการของตนให้สัมฤทธิ์ผล คัดค้านนโยบายของฝ่ายรัฐบาลในเรื่องต่าง ๆ และ/หรือทำลายความมีระเบียบทางสังคมดั้งเดิมลง ซึ่งมีรายละเอียดในการดำเนินยุทธศาสตร์ดังต่อไปนี้

1) โจมตี ทำลายความชอบธรรมของฝ่ายรัฐบาล โดยโน้มน้ำหนักจึงให้เชื่อว่ารัฐบาลเป็นผู้สร้างความไม่พึงพอใจให้เกิดขึ้น และจะต้องรับผิดชอบ และทำให้ประชาชนเชื่อด้วยว่ารัฐบาลไม่เต็มใจ ไร้ความสามารถที่จะแก้ไขปัญหา และไร้ประสิทธิภาพในการคุ้มครองประชาชนของตน ตลอดจนมีนโยบายที่กดขี่ทารุณ⁶⁰ การโจมตีจะมีน้ำหนักน่าเชื่อถือขึ้นหากมีการใช้สภาพความเป็นจริงผสมกับเรื่องราวที่กล่าวถึงมิดัสตุญญีและกลีดยุคเพื่อบรรยายให้ประชาชนเห็นถึงสภาพอันเลวร้ายที่แวดล้อมอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถจะเรียกร้องความสนับสนุนได้โดยไม่ยากนัก เพราะประชาชนมีความเชื่อร่วมกันในเรื่องนี้อันเป็นอิทธิพลมาจากพุทธศาสนานิกายเถรวาทอยู่แล้ว⁶¹

2) นำเสนออุดมการณ์ใหม่ขึ้นเป็นทางเลือกให้กับประชาชน รวมทั้งชี้แนะถึงวิธีการที่จะบรรลุความใฝ่ฝันเอาไว้⁶² เพื่อสร้างความคาดหวังของประชาชนให้สูงขึ้น กระทั่งนำไปสู่การ

⁶⁰ เท็ด โรเบิร์ต เกอร์รี่, จิตวิทยาการเมืองกับการปฏิวัติ, แปลโดย กนลา สุขพานิช-ชั้นธปราบ, หน้า 448-449.

⁶¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "กบฏไพร่สมัยอยุธยากับแนวความคิดผู้มีบุญ-พระศรีอารียะ-พระมาลัย", วารสารธรรมศาสตร์ 9,1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 78, 81.

⁶² เท็ด โรเบิร์ต เกอร์รี่, จิตวิทยาการเมืองกับการปฏิวัติ, แปลโดย กนลา สุขพานิช-ชั้นธปราบ, หน้า 447.

ปลุกระดมมวลชนได้สำเร็จในที่สุด โดยอุดมการณ์ใหม่ที่กล่าวถึงนี้จะต้องมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมผสมผสาน (integrated culture) ที่เริ่มต้นขึ้นพื้นฐานที่สุด ตั้งแต่เริ่มสงสัย ระวังเกี่ยวกับทฤษฎี ค่านิยม และคุณค่าที่มีอยู่เดิม พร้อม ๆ กับการลูกเสือทางความคิด และการลูกเสือทางด้าน การกระทำซึ่งมีรูปแบบและเนื้อหาที่สอดคล้องกับสถานการณ์เพื่อหักสลายสายสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับอุดมการณ์เดิม⁶³

3) จัดตั้งองค์กรฝ่ายต่อต้านรัฐบาลขึ้น เพื่อให้การเคลื่อนไหวเป็นไปอย่างมีระบบระเบียบ ตรงตามเจตนารมณ์ โดยองค์กรนี้จะต้องปรับตัวได้ มีขอบข่ายที่กว้างขวางพอ เพื่อจะสามารถรอดพ้นจากการปราบปรามของฝ่ายรัฐบาล และสามารถระดมมวลชนเข้าร่วมด้วย⁶⁴

4) กระตุ้นให้ฝ่ายรัฐบาลใช้กำลังเข้าปราบปรามฝ่ายของตนอย่างรุนแรง เพราะถ้าการปราบปรามเป็นไปอย่างไม่คงเส้นคงวา และขาดหลักเกณฑ์ ก็อาจทำให้ประชาชนที่เคยสนับสนุนฝ่ายรัฐบาลเปลี่ยนข้างได้⁶⁵ แต่วิธีนี้ออกจะดูสุ่มเสี่ยงเกินไปสักหน่อยสำหรับองค์กรฝ่ายต่อต้านที่ไม่เข้มแข็ง เพราะอาจนำไปสู่การล่มสลายขององค์กรได้ในกรณีที่รัฐบาลสามารถใช้กลไกในการปราบปรามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5) หลีกเลี่ยงการต่อสู้ด้วยการปะทะโดยตรงในกรณีที่รัฐบาลเข้มแข็ง แต่เมื่อใดก็ตามที่ฝ่ายรัฐบาลเริ่มอ่อนแอลง การใช้กำลังความรุนแรงดูจะเป็นวิธีการขั้นแรก ๆ ที่ควรพิจารณา ส่วนในกรณีที่รัฐบาลเป็นรัฐบาลที่อ่อนแอ ก็ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องใช้กำลังความรุนแรงเข้าจัดการ⁶⁶

เพื่อให้คำอธิบายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทางการเมืองของแนวคิดเรื่องมิดัลญูญีมีความกระจ่างชัดยิ่งขึ้น ผู้เขียนขอยกกรณีศึกษาที่มีการนำแนวคิดเรื่องมิดัลญูญีไปประยุกต์ใช้

⁶³ กาญจนา แก้วเทพ, "ลัทธิมาร์กซ์ของกรมชี่", วารสารธรรมศาสตร์ 12.2 (มิถุนายน 2526): 113.

⁶⁴ เท็ด โรเบิร์ต เกอร์ร, จิตวิทยาการเมืองกับการปฏิวัติ. แปลโดย กนลา สุขพานิช-ชันธปราบ, หน้า 448.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 449.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

ประโยชน์ในบริบทของการเมืองการปกครองไทย 3 กรณี ที่มีระดับต่างกันขึ้นประกอบการอธิบาย โดยเพลงยาวพยากกรณกรุงศรีอยุธยาที่มีระดับเป็นวัตถุประสงค์ทางสังคมจะเป็นกรณีศึกษาแรก ส่วนกรณีศึกษาที่สองจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชนบดผู้มีบุญภาคอีสาน ซึ่งมีระดับเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมในรูปลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่มีส่วนคาบเกี่ยวกับหนังสือคำทำนายตามลายแทงที่มีระดับเป็นวัตถุประสงค์ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ทั้งหมด และท้ายที่สุดพระบรมราชวินิจฉัยของ ร.7 ได้ตอบหลัก 6 ประการของอ.ปรีดี พนมยงค์ ในเรื่องว่าด้วยการศึกษาจะเป็นกรณีศึกษาสุดท้าย ความละเอียดปรากฏมีดังต่อไปนี้

เพลงยาวพยากกรณกรุงศรีอยุธยา⁶⁷

วรรณคดีสำคัญชิ้นหนึ่งที่มีความหมายทางการเมือง ได้แก่ เพลงยาวพยากกรณกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าอาจจะเขียนขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ในพงศาวดารหลายฉบับ เช่น คำให้การชาวกรุงเก่า และคำให้การขุนหลวงหาวัด เป็นต้น ได้บันทึกไว้ว่า พระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งของกรุงศรีอยุธยาได้เคยทรงพยากกรณอนาคตของกรุงศรีอยุธยาไว้ คำพยากกรณนี้ได้รับอิทธิพลจากพุทธทำนายที่ว่า พุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองอยู่เป็นหลักของบ้านเมืองเพียง 2,500 ปีเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อถึงกึ่งพุทธกาลไปแล้ว ธรรมจะไม่ได้รับการยอมรับนับถือในฐานะที่เป็นแนวทางที่นำสังคมต่อไป และเป็นผลให้เกิดกบฏหรือมิดิสัญญ์ขึ้นแทน เพราะการละเว้นจากธรรม

เมื่อผู้ปกครองสูญเสียธรรมแล้ว สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้น คือ-

1. ความผิดปกติของสภาวะธรรมชาติ

"คือ	เดือนดาวดินฟ้าจะอาเพศ	อุบัติเหตุเกิดทั่วทุกทิศาน
	มหาเมฆจะลุกเป็นเพลิงกาล	เกิดนิมิตพิศดานทุกบ้านเมือง
	พระคงคาจะแดงเดือดดั่งเลือดนก	อกแผ่นดินเป็นบ้าฟ้าจะเหลือง
	ผีป่าก็จะวิ่งเข้าสิงเมือง	ผีเมืองนั้นจะออกไปอยู่ไพร
	พระเสื้อเมืองจะเอาตัวหนี	พระกาลกลีจะเข้ามาเป็นไส้
	พระธรรมนี้จะตกอกให้	อกพระกาลจะไหม้อยู่เกรียมกรม
	ในลักษณะทำนายไว้บ่อหอนผิด	เมื่อวินาศพิศดูก็เห็นสม

⁶⁷ สมบัติ จันทวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย, หน้า 82-85.

มิใช่เทศกาลร้อนก็ร้อนระงม	มิใช่เทศกาลลมลมก็พัด
มิใช่เทศกาลหนาวก็หนาวพัน	มิใช่เทศกาลฝนฝนก็อุบัติ
ทุกต้นไม้หย่อมหญ้าสารพัด	เกิดวิบัตินานาทั่วสากล

2. ความวิปริตทางบทบาทและพฤติกรรมของคนในสังคม ตามที่พยากรณ์ไว้ว่า:-

เทวดาซึ่งรักษาพระศาสนา	จะรักษาแต่คนฝ่ายอกุศล
สปรุษย์จะแพ้แก่พระชน	มิศตจะฆ่าซึ่งความรัก
ภรรยาจะฆ่าซึ่งคุณผิว	คนชั่วจะฆ่าผู้มีศักดิ์
ลูกสิทธิ์จะสู้ครูพัก	จะหานักผู้ใหญ่ให้เป็นน้อย
ผู้มีศีลจะเสียซึ่งอำนาจ	นักปราชญ์จะตกต่ำต้อย
กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย	น้ำเต้าอันลอยนั้นจะถอยจม
ผู้มีตระกูลจะสูญเผ่า	เพราะจันทานมันเข้ามาเสพสม
ผู้มีศีลนั้นจะเสียซึ่งอารมณ์	เพราะสมครสมาคมด้วยมารยา
พระมหากษัตริย์จะเสื่อมสิงหนาท	ประเทศราชจะเสื่อมซึ่งยศถา
อาสาจะเลื่องฤาชา	พระธรรมาจะตกถูกลับ
ผู้กล้าจะเสื่อมใจหान	จะสาบสูญวิชาการทั้งปวงสรรพ
ผู้มีสินจะถอยจากทรัพย์	สปรุษย์จะอับซึ่งน้ำใจ
ทั้งยศมจะถอยเคลื่อนจากเดือนปี	ประเพณีจะแปรปรวนตามวิไล
ทั้งพืชแผ่นดินจะผ่นไป	ผลหมากรากไม้จะถอยรศ
ทั้งเพศพรพว่นยากก็อาเพศ	เคยเป็นคุณวิเศษก็เสื่อมหมด
จวงจันทร์พรไม่อันหอมรศ	จะถอยถดไปตามประเพณี
ทั้งข้าวจะยากหมากจะแพง	สารพันจะแห้งแล้งเป็นถ้วนถี่
จะบังเกิดทรพิศมิมิคสัญญา	ฝูงผีจะวิ่งเข้าปลอมคน
กรุงประเทศราชธานี	จะเกิดการกุลีทุกแห่งหน
จะอ้างว้างตกใจทั้งไพร่พล	จะสาละวนทั่วโลกหญิงชาย
จะร้อนอกสมณาประชาราช	จะเกิดเข็ญเป็นอุบาทว์นั้นมากหลาย
จะรบราฆ่าฟันกันวุ่นวาย	ฝูงคนจะล้มตายเป็นเบือ
ทางน้ำก็จะแห้งเป็นทางบก	เวียงวังก็จะรกรเป็นป่าเสื่อม
แต่สิ่งสัตว์ระสัตว์เนื้อเอื้อ	นั้นจะหลงเหลือเหนือในแผ่นดิน
ทั้งผู้คนสารพัดสัตว์ทั้งหลาย	จะสายสูญล้มตายจนหมดสิ้น

ด้วยพระกาลจะมาลาญแผ่นดิน จะสูญสิ้นการระงสงคราม
 กรุงศรีอยุธยาจะสูญแล้ว จะลั้บรัดสมี่แก้วเจ้าทั้งสาม
 ไปจนคำรบปีเดือนคนยาม จนสิ้นนามศักราชห้าพัน
 กรุงศรีอยุธยาเขมมสุข แสนสนุกยิ่งล้ำเมืองสวรรค
 จะเป็นเมืองแพศยาอาทัน นับวันจะเสื่อมสูญเออยฯ”

คำพยากรณ์นี้ถือได้ว่าเป็นผลผลิตของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ณ ช่วงเวลาหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยผู้เขียนสันนิษฐานว่า ความขัดแย้งอันนี้น่าจะเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชนชั้นศักดินาเอง เพราะในสมัยอยุธยาคนที่รู้หนังสือจะเป็นเพียงคนกลุ่มน้อยในราชสำนักกลุ่มหนึ่งเท่านั้น อีกทั้งคำพยากรณ์นี้มีลักษณะเป็นเพลงยาว มีสัมผัสคล้องจอง ถูกต้องตามหลักของฉันทลักษณ์ และอิงกับเนื้อหาของพระไตรปิฎก นั้นย่อมแสดงว่า ผู้แต่งควรจะเป็นคนในชนชั้นศักดินาผู้ซึ่งสูญเสียผลประโยชน์บางอย่าง จึงได้แต่งเพลงยาวพยากรณ์นี้ขึ้นเพื่อทำทนายและทำลายความชอบธรรมของกษัตริย์ผู้ปกครองในสมัยนั้น (เพลงยาวเป็นลักษณะของชุมชนอยุธยาภาคกลาง มิใช่หัวเมือง)

เพลงยาวพยากรณ์แสดงถึงความไม่พอใจอย่างรุนแรงต่อการปกครองของกษัตริย์อยุธยาในสมัยนั้น ซึ่งเป็นเสียดสี เสียดหลักในอาณาจักร แต่ในเบื้องต้นผู้แต่งคงจะยังไม่สามารถกระทำการโค่นล้มได้ จึงได้แต่งเพลงยาวพยากรณ์นี้ขึ้นเพื่อระบายความอัดอั้นตันใจ โดยมีเป้าประสงค์ทางการเมืองแอบแฝงอยู่ดังจะเห็นได้จากการใช้ถ้อยคำที่รุนแรงอิงหลักความเชื่อทางศาสนา และลัทธิถือผี ซึ่งเป็นหลักความเชื่อที่ฝังอยู่ในจิตใต้สำนึกของคนในสังคมอยุธยาที่ดำรงชีวิตอยู่โดยเศรษฐกิจแบบยังชีพ ยังมีความล้าหลังอยู่มากในหลาย ๆ ด้าน จึงต้องอาศัยหลักความเชื่อเหล่านี้เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวที่จะทำให้มีกำลังใจกำลังกายมากขึ้นมาบ้าง ที่ต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่มีแต่การกดขี่ขูดรีดโดยระบบไพร่และระบบศักดินา ดังนั้นการปรากฏตัวขึ้นของเพลงยาวพยากรณ์จึงเป็นการสั่นคลอนอำนาจของกษัตริย์ผู้ปกครองอย่างรุนแรง เพราะคำพยากรณ์นี้ได้ไปเข้าจิตใจกระตุ้นชาวบ้านถึงจิตใต้สำนึก ซึ่งในสมัยนั้นถือว่าคนเป็นทรพยากรที่สำคัญที่สุด ผู้ใดคุมกำลังคนไว้ได้มาก ผู้นั้นย่อมมีอำนาจ ดังนั้นจึงเป็นอันตรายอย่างร้ายแรงต่อเสถียรภาพความมั่นคงของราชบัลลังก์

เนื้อหาของเพลงยาวพยากรณ์นั้นเริ่มจุดประเด็นของสาเหตุแห่งความแปรปรวนทั้งหลายทั้งปวงที่กษัตริย์ผู้ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม อันเป็นการโจมตีไปที่กษัตริย์ผู้ปกครองและ

บริวารที่ห้อมล้อมทั้งในแง่ของความผิดปกติของสภาวะธรรมชาติและความวิปริตทางบทบาทและพฤติกรรมของคนในสังคมอันจะเกิดขึ้นในภายภาคหน้าอันใกล้

หน้าที่หลักของผู้ปกครองสมัยนั้นคือ การให้ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต และการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในสังคม และการป้องกันศัตรูจากภายนอก เพื่อเป็นการตอบแทนแก่ประชาชนผู้ยอมเสียสละทรัพย์สินและแรงงานในสังคม เมื่อเป็นดังนี้ความชอบธรรมของผู้ปกครองยังจะอยู่กับความดีของผู้อยู่ใต้ปกครอง ซึ่งในสมัยนั้นประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองดำรงชีพด้วยการทำการเกษตรกรรมตามธรรมชาติ ต้องอาศัยธรรมชาติช่วยเหลือต่อการผลิต ดังนั้นผู้ปกครองจึงต้องรับผิดชอบต่อสภาวะธรรมชาติ และความเป็นอยู่ของประชากรด้วย หากเกิดเหตุการณ์วิปริตขึ้น อันยังผลให้ผู้อยู่ใต้ปกครองต้องเดือดร้อน นั้นย่อมหมายความว่า ผู้ปกครองผู้นั้นหมดความชอบธรรมที่จะทำการปกครองต่อไป คำพยากรณ์นี้ได้กล่าวถึงความบกพร่องในการทำหน้าที่พื้นฐานของผู้ปกครอง รวมทั้งธรรมชาติของดินฟ้าอากาศและความเป็นอยู่ของประชากรที่ย่ำแย่ลง และผู้ปกครองไม่อาจรับผิดชอบได้เช่น

"มิใช่เทศกาลร้อนก็ร้อนระงม มิใช่เทศกาลลมลมก็พัด

มิใช่เทศกาลหนาวก็หนาวพัน มิใช่เทศกาลฝนฝนก็อุบติ"

"ทั้งข้าวจะยากมากจะแพง สารพันจะแห้งแล้งเป็นถั่วถั่วถั่ว

จะบังเกิดทรพิศมิมิคส์ญญี่ ผู่ผีจะวิ่งเข้าปหลอมคน"

"จะร้อนนอกสมณาประชาราช จะเกิดเข็ญเป็นอุบาทว์นั้นมากหลาย

จะรบราฆ่าฟันกันวุ่นวาย ผู่คนจะล้มตายเป็นเบือ"⁶⁸ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า เพลงยาวพยากรณ์นี้ได้ทำลายความชอบธรรมของกษัตริย์ผู้ปกครองจนหมดสิ้น ในแง่หนึ่งก็เป็นการปลุกระดมมวลชนผู้มีความหวาดกลัวเป็นเจ้าของให้เข้าร่วม หรือทำการโค่นล้มกษัตริย์ผู้ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมลงไป เพื่อกลุ่มของตนเองจะได้ขึ้นมาปกครองแทน

ดังนั้น เนื้อหาในเพลงยาวพยากรณ์จึงเป็นข้ออ้างหรือเงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งที่จะกระทำการโค่นล้มกษัตริย์ผู้ถูกกล่าวหาว่าไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม เพื่อจะป้องกันไม่ให้เกิด

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84-85.

มิกซ์ยูนิ และเพื่อธำรงรักษาสังคมเอาไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะเห็นได้ว่าเพลงยาวพยากรณ์อันมีเนื้อหาว่าด้วยเหตุการณ์มิกซ์ยูนิอันเกิดจากกษัตริย์ผู้ไม่ตั้งอยู่ในหลักทศพิธราชธรรม เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ทางการเมืองที่ถูกผู้มีอำนาจด้อยกว่ากษัตริย์ในทางทฤษฎีหยิบยกขึ้นมาเป็นข้ออ้างในการทำลายความชอบธรรมของผู้ปกครอง

ในกรณีนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงแนวปะทะต่อรองทางอำนาจ ซึ่งแฝงอยู่ในวรรณคดีชิ้นนี้ว่าอยู่ระหว่างชนชั้นศักดินาเอง (ปรากฏว่าช่วงปลายสมัยอยุธยามีการโค่นล้มกษัตริย์ผู้ปกครองบ่อยครั้ง) ดังนั้นเพื่อให้ข้อมูลมีความรอบด้านมากขึ้น ผู้เขียนจึงยกตัวอย่างของปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งสะท้อนถึงความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับกษัตริย์ผู้ปกครองหรือภาคเมืองกับภาคชนบท ในตัวอย่างที่ 2 เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของมิกซ์ยูนิในฐานะยุทธศาสตร์ทางการเมือง ที่ถูกกลุ่มผู้อยู่ใต้อำนาจหยิบยกมาใช้

ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน⁶⁹

ขบถผู้มีบุญภาคอีสานเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญยิ่ง เพราะสะท้อนถึงความขัดแย้งระหว่างชนบทกับเมือง ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง เป็นการประท้วงของขบวนการชาวบ้านชนบท ผู้ปรารถนาจะหลุดพ้นจากอำนาจรัฐ โดยอาศัยความเชื่อทางศาสนาในการก่อร่างขบวนการ และใช้ความเชื่อทางศาสนานี้เป็นยุทธศาสตร์ในการเรียกร้อง ปะทะต่อรองกับรัฐ เป็นความพยายามในการแบ่งแยกระหว่าง "พวกเรา" กับ "ความเป็นอื่น" (รัฐ) เพื่อประโยชน์ในการยื่นหยัดต่อสู้

ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหานั้นต้องขออธิบายลักษณะของอำนาจในสมัยนั้นก่อนว่า มีลักษณะคล้ายกับแสงเทียนที่แผ่ขยายวงไปได้อย่างจำกัด พื้นที่ที่อำนาจเข้าไปไม่ถึงบางครั้งอาจจะเรียกว่าเมืองหลายฝ่ายฟ้า ซึ่งอยู่ในลักษณะยอมขึ้นต่อ แต่มีอิสระในการดำเนินกิจการของตนเอง ดังนั้นเมื่อศูนย์กลางอำนาจในยุคใดที่พยายามจะกระทำการอันหนึ่งอันใด ที่เป็นการบังคับกดขี่ข่มเหง ใช้อำนาจเข้าครอบงำมากจนเกินไป ก็ย่อมมีการประท้วงต่อต้านเป็นธรรมดา แต่บังเอิญว่าการประท้วงนั้นไม่ประสบความสำเร็จจึงถูกตราหน้าว่าเป็น "พวกขบถ"

⁶⁹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม, หน้า 105-126.

หากจะว่ากันตามความจริงแล้ว สังคมอีสานนั้นนับแต่อดีตมาเป็นที่อยู่ของคนเชื้อสายลาว เป็นส่วนใหญ่ มีสภาพความเป็นอยู่ เอกลักษณะ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเอง ดังนั้นในสายตาของชุมชนอีสานแล้ว รัฐก็คือ ความเป็นอื่น ที่พวกเรา คือชุมชนหมู่บ้านในอีสาน "ลาว" จะต้องพยายามต่อรอง เรียกร่อง ตลอดจนต่อสู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองตนเอง ดูแลตัวเอง แต่คนในพื้นที่แถบนี้กลับถูกขูดรีดเก็บภาษี ตั้งแต่สมัยอยุธยา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน พร้อมกันนั้นเขาก็คือ ความเป็นอื่นในสายตาของรัฐไทย ดังนั้นจึงไม่ได้รับการปกป้องคุ้มครองตลอดจนการให้บริการจากรัฐเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่ต้องเสียภาษี ความขัดแย้งนี้เห็นชัดยิ่งขึ้นในสมัยของรัชกาลที่ 5 เมื่อสยามถูกบีบบังคับจากชาวต่างชาติให้ทำการปักปันเขตแดน โดยไม่ได้คำนึงถึงหน่วยพื้นฐานทางสังคม ร่องรอยของความขัดแย้งจึงมีมากยิ่งขึ้น เมื่อรัฐเรียกร่องภาษีจากหมู่บ้านอีสาน ซึ่งมีความล้าหลังกว่าพื้นที่แถบอื่น ๆ ด้วยอัตราที่เท่ากัน ซ้ำยังเป็นการตัดผลประโยชน์ของบรรดาเจ้าเมือง ผู้นำชุมชนที่มีอยู่ จึงทำให้เกิดขบถผู้มีบุญขึ้นมาอีก และเกิดติดต่อกันมาอีกหลายหน หากจะจัดลำดับเหตุการณ์ขบถผู้มีบุญภาคอีสานตามลำดับเวลาแล้ว สามารถจัดได้ดังนี้คือ⁷⁰

1. ขบถบุญกวาง	พ.ศ.2242
2. ขบถเชียงแก้ว	พ.ศ.2334
3. ขบถสาเกียดโง้ง	พ.ศ.2363
4. คีกสามโบก	ประมาณ พ.ศ.2418
5. ขบถผู้มีบุญ	พ.ศ.2444-2445
6. ขบถหนองหมากแก้ว	พ.ศ.2467
7. ขบถหมอลำน้อยซาคา	พ.ศ.2479
8. ขบถนายศิลา วงศ์สิน	พ.ศ.2502

ขบถผู้มีบุญอีสานทุกครั้งมีเป้าหมายที่จะหลุดพ้นจากอำนาจของรัฐ ขบถบุญกวางเป็นความปรารถนาของคนลาวที่จะเป็นอิสระจากอำนาจรัฐไทย ที่เพิ่งจะแผ่ขยายไปถึงภาคอีสาน และได้ฉวยโอกาสในขณะที่อยุธยาเกิดความยุ่งยากในการผลิตแผ่นดินก่อการขึ้น ขบถเชียงแก้วและสาเกียดโง้งเป็นขบถของพวกข้าที่ต่อต้านการถูกกวาดต้อนถูกไล่จับเอาตัวลงเป็นทาส คีกสามโบก ขบถผู้มีบุญ พ.ศ.2444-2445 และขบถหนองหมากแก้ว เป็นการต่อต้านการเก็บภาษีรายหัวของรัฐเป็นตัวเงินที่เพิ่งจะแพร่ไปถึงภาคอีสาน และในกรณีสามโบก หมู่บ้านสะอาดตั้งมั่นเป็น

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105-106.

หมู่บ้านอิสระจากอำนาจรัฐถึง 3 ปี ขบถหมอล้านน้อยชาดามีส่วนแสดงถึงปฏิกริยาไม่พอใจต่อ ภาษีส่วย ขบถนายศิลา วงศ์สิน แสดงถึงความปรารถนาของชาวบ้านจะจัดตั้งสังคมหมู่บ้านของตนที่อิสระ⁷¹

อุดมการณ์ขบถผู้มีบุญอิสานมีลักษณะร่วมกัน 3 ประการคือ⁷²

1. ปฏิเสธรัฐ มีเป้าหมายก่อตั้งระบบใหม่เป็นระบบสังคมนิยม หมู่บ้านอิสระจากอำนาจรัฐ
2. เชื่อว่ามิคสัญญีจะมาถึงในเวลาใกล้มากนี้ และหลังจากนั้นระบบใหม่ที่มีแต่ความสมบูรณ์พูนสุขทางวัตถุ (ยุคพระศรีอาริย์) จะตามมา
3. วิธีการที่จะได้มาซึ่งระบบใหม่ คือ

3.1 การรวมใจชาวบ้านก่อนการแข็งข้อโดยอาศัยจิตสำนึก ประวัติศาสตร์ ศาสนา และประวัติศาสตร์ชนชาติ

3.2 ให้สังคมชาวบ้านนั้นประพฤติธรรมรักษาศีลภาวนาสมาธิโดยเคร่งครัด ทำให้พระศรีอาริย์เมตไตรย หรือผู้มีบุญจุติมาช่วยเหลือ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า มิคสัญญีเป็นตัวเปิดเกมนำไปสู่อุดมการณ์ศรีอาริย์ โดยในแง่หนึ่งก็ได้ทำลายความชอบธรรมของรัฐไปพร้อม ๆ กับขวัญของผู้อยู่ใต้ปกครอง แต่ในอีกแง่หนึ่งก็เป็น การปลุกปลอบชาวบ้านผู้อยู่ใต้ปกครองให้มีความหวังกับสังคมใหม่ที่จะเกิดขึ้น

ขบถผู้มีบุญทุกครั้ง จะต้องมียุ้มนำ ซึ่งเป็นผู้นำที่อยู่ในสถานะพิเศษ คืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นผู้นำปฏิวัติ โดยตัวผู้นำนี้จะมีลักษณะพิเศษบางอย่างที่สามารถดึงดูดผู้คนให้มารวมกันได้ด้วยความศรัทธา จากนั้นก็สามารถที่จะปลุกความต้องการที่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐที่อยู่ภายในจิตใต้สำนึกของชาวบ้านขึ้นมาได้ ดังนั้นตัวผู้นำก็จะเป็นผู้กำหนดยุทธศาสตร์ในการต่อสู้เรียกร้องที่จะตามมาในภายหลังด้วย

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็ควรจะดูตัวผู้นำปฏิวัติซึ่งเป็นตัวละครหลักในเวทีปะทะต่อรองอำนาจด้วย เพื่อที่จะรู้ถึงสถานภาพของมิคสัญญีในเกมการต่อสู้ได้ดีขึ้น

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

ตามทฤษฎีของผู้นำปฏิวัติตามสถานการณ์นั้นผู้นำปฏิวัติจะต้องเสนอหลัก 3 ประการ แก่มวลชนให้ได้ จึงจะสามารถกระทำสำเร็จ⁷³

1. Alternative Vision of Society คือมีวิสัยทัศน์ซึ่งเป็นทางเลือกใหม่ของสังคม
2. Programme for Action มีโครงการที่จะเคลื่อนไหวอย่างไร แล้วจะอย่างไรมันจึงจะดีขึ้น
3. Organization องค์การ การจัดตั้งพยายามที่จะให้การเคลื่อนไหวมีเจตนาธรรม และมีการจัดระเบียบให้กับการเคลื่อนไหวนี้ พร้อมกันนั้นก็มีความกว้างให้กับคนทุกกลุ่ม ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างทั่วถึง

หากจะนำเอากรอบทฤษฎีนี้มาพบกับกรณีของขบวนการผู้มืบุญในสังคมบ้านเรา ก็จะได้เป็นตารางดังนี้

หลัก 3 ประการ	กรอบขบวนการผู้มืบุญ
1. Alternative Vision of Society (ปรับให้เข้ากับหมู่บ้านแถบอีสาน/ชาวบ้านเข้าใจ)	● ยุคพระศรีอาริย์ มีแต่ความสมบูรณ์พูนสุขทางวัตถุ คนมีศีลธรรม
2. Programme for Action	● การรวมใจชาวบ้าน ก่อการแข็งข้อโดยอาศัยจิตสำนึกประวัติศาสตร์ ศาสนา และประวัติศาสตร์ชนชาติ ● ให้สังคมชาวบ้านนั้นประพฤติปฏิบัติธรรม รักษาศีลภาวนาสมาธิโดยเคร่งครัด
3. Organization	—

ดังนั้น ความผิดพลาดที่ทำให้ขบวนการผู้มืบุญแพ้จึงน่าจะมาจากข้อบกพร่องของหลักการและผู้นำการปฏิวัติ โดยเฉพาะในข้อ 2 และข้อ 3 ประกอบกับความเข้มแข็งของอำนาจใจกลาง

⁷³ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, "ผู้นำปฏิวัติ" คำบรรยายวิชา ร.429 สัมมนาเรื่องผู้นำทางการเมือง, 2539.

"รัฐ" ที่นับวันก็มีแต่จะเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น การต่อสู้ของชาวบ้านจึงเปลี่ยนจากประเด็นทางการเมือง ไปเป็นประเด็นทางวัฒนธรรมแทน

จากการวิเคราะห์ผู้นำขบวนการผู้มีบุญ ซึ่งมักจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้นำที่มีบารมี และมักจะอ้างตนเองว่าเป็นผู้มีบุญ หรือพระศรีอารีย์ในภายหลัง คนกลุ่มนี้จะก่อการอยู่บนพื้นฐานความเชื่อ และความเดือดร้อนจากอำนาจรัฐของชาวบ้าน ซึ่งถูกรัฐเพิกเฉย การขบถที่เกิดขึ้นถูกมองว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านถูกหลอกโดยง่าย ดังนั้นชาวบ้านจึงใจเฝ้าแต่ตุ่น อีกทั้งพวกเขายังไม่ใช่คนไทย และประการสำคัญก็คือ รัฐจำเป็นต้องกำจัดบรรดาผู้มีบุญเหล่านี้เพราะผู้มีบุญทำหน้าที่ซึ่งเป็นของรัฐแทนรัฐ

โดยผู้มีบุญจะเริ่มก่อการโดยปล่อยข่าวหรือกล่าวคำทำนายว่าจะเกิดมิดัสญูขึ้น เช่น หมูและกระบือเขาตุ้จะกลายเป็นยักษ์ และลมจะพัดพาผู้คนปลิวหายไป จะมีมิด 7 วัน 7 คืน เฉพาะผู้ที่เชื่อผู้มีบุญ คัดลอกคำทำนาย (ลายแทง) ต่อ ๆ กันจะรอดพ้นจากอันตราย⁷⁴ ลายแทงนี้ส่งผลทางจิตวิทยาต่อชาวบ้านในสมัย พ.ศ.2444-2445 เป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดความกลัวในสังคมที่ล้าหลังดำรงชีพด้วยการกสิกรรมแบบพื้นบ้านอย่างหมู่บ้านแถบอีสานเป็นอย่างยิ่ง

จากนั้นจึงประกาศหลักการทั้ง 3 ข้อที่จะทำการปฏิวัติ เพื่อที่จะเป็นทางเลือก อันทำให้สามารถดึงเอาชาวบ้านเข้าร่วมขบวนการได้เป็นอย่างมาก ดังนั้นจะเห็นได้ว่า มิดัสญูสามารถใช้เป็นยุทธศาสตร์ในทางการเมืองได้เป็นอย่างดี โดยตัวของมันเองก็ยึดโยงอยู่กับอุดมการณ์ศรีอารีย์กันอย่างแยกไม่ออก และเป็นหลักศาสนาที่อยู่คนละด้านกับหลักทศพิธราชธรรมที่เป็นของผู้ปกครอง โดยผู้มีบุญมักจะอ้างว่าตนเองมีความชอบธรรมมากกว่าด้วยหลักการอันนี้

พระบรมราชวินิจฉัยของร.7 ได้ตอบหลัก 6 ประการของอ.ปรีดี พนมยงค์ ในเรื่องว่าด้วยการศึกษา⁷⁵

ตัวอย่างนี้ได้แสดงให้เห็นว่าเวทีของการปะทะขัดแย้งทางอำนาจได้เปลี่ยนจากเวทีระหว่างชนชั้นศักดินาด้วยกันเอง และจากผู้ปกครองกับชาวบ้าน มาเป็นเวทีการปะทะต่อรอง

⁷⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม, หน้า 118.

⁷⁵ ฟิสดีเอ พี, โลกพระศรีอารีย์, แปลจาก ด้อยพัฒนาและพระศรีอารีย์ในแผ่นดินสยาม, โดยไมตรี เต็นอุดม (กรุงเทพฯ: กราฟิการ์ต, 2516), หน้า 293-297.

ระหว่างกษัตริย์กับชนชั้นกลาง แต่ในกรณีนี้ผู้ที่อ้างถึงมิดัสญูญี คือใช้เป็นยุทธศาสตร์ทางการเมือง กลับกลายเป็นกษัตริย์ผู้สูญเสียอำนาจให้แก่กลุ่มอำนาจใหม่ จะสังเกตเห็นได้ว่า มีกระแสธารของความขัดแย้งในสังคมมนุษย์อยู่ตลอดเวลา และมีความเชื่อมั่วร้ายกันอยู่เสมอ โดยเวทีของการปะทะขัดแย้งจะเปลี่ยนไปเรื่อยตามเงื่อนไขของสถานการณ์ กาลเวลาและยุคสมัยตลอดจนตำแหน่งแห่งที่

บทที่ 6: การศึกษา

ราษฎรจะมีการศึกษาอย่างเต็มที่ เมื่อราษฎรได้รับความสุขสมมบูรณ์ โดยรัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรก็ย่อมจะได้รับการศึกษา แทนที่จะคอยพะวงถึงทรัพย์สินของตนว่าจะเป็นอันตรายสูญหายและรัฐบาลยังอาจที่จะบังคับให้ราษฎรที่เป็นข้าราชการจำต้องเล่าเรียน แม้ราษฎรผู้นั้นจะเป็นผู้ใหญ่อายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปจนถึง 55 ปีก็ตาม เมื่อเป็นข้าราชการแล้วก็จำต้องเรียน โดยวิธีที่เอกชนต่างคนต่างทำนั้น การบังคับผู้ใหญ่เรียนย่อมเป็นการยาก

ก็เมื่อการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ เป็นการที่ทำให้วัตถุประสงค์ทั้ง 6 ประการของคณะราษฎรได้สำเร็จไปตามที่ได้ประกาศแก่ราษฎรไว้แล้ว สิ่งที่ราษฎรทุกคนพึงปรารถนา คือ ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า ศรีอาริยะ ก็จะมีบังเกิดแก่ราษฎรโดยทั่วหน้า โฉนเล่าพวกเราที่ได้พร้อมกันไขประตูเปิดช่องทางให้แก่ราษฎรแล้ว จะรีรอทำไมไม่นำราษฎรต่อไปให้ถึงต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งราษฎรจะได้เก็บผลจากต้นไม้นั้น คือผลแห่งความสุขความเจริญดังที่ได้มีพุทธทำนายกล่าวไว้ในเรื่องพระศรีอาริยะ ในเรื่องนี้ผู้ถือศาสนาทุกคน ในการทำบุญปรารถนาจะประสบศาสนาพระอาริยะ แม้ในการสาบานในโรงศาลก็ดี ในการพิธีใด ๆ ก็ดี ก็อ้างกันแต่ว่า เมื่อซื้อสัตย์หรือให้การไปตามความจริงแล้ว ก็ให้ประสบพบศาสนาพระศรีอาริยะ ก็เมื่อบัดนี้เราจะดำเนินวิธีไปสู่อาริยะสมัย แต่ก็ยังมีบุคคลที่ถอยหลังเข้าคลอง ซึ่งถอยหนัก ๆ เข้าก็จะกลับไปสู่อาริยะสมัยก่อนพุทธกาล คือเมื่อ 2475 ปีที่ล่วงมาแล้ว

พระบรมราชวินิจฉัย

การที่จะจัดให้ราษฎรได้รับการศึกษานี้ ไม่จำเป็นที่จะเป็นของที่ทำได้ ต่อเมื่อรัฐบาลได้ทำการเศรษฐกิจแล้วเท่านั้น จะทำเมื่อใดก็คงได้ หรือจะทำความควบกับโครงการเศรษฐกิจชนิดอื่นก็ได้ การบังคับให้เรียนหรือการบังคับต่าง ๆ นี้ทำไมผู้เขียนจึงชอบนัก ก็จะใช้การชักชวนกันมิได้หรือ

ถ้าจะจัดการศึกษาควรจะต้องชักชวนให้ราษฎรรักการศึกษา และให้ความสะดวกในการศึกษา
ทำไมจะต้องใช้แต่บังคับตลอดไป

ผู้เขียนกล่าวว่า ถ้ารัฐบาลได้ใช้วิธีโครงการเศรษฐกิจแบบนี้แล้ว ราษฎรจะได้รับสิ่งที่
ราษฎรพึงปรารถนาทุกคนหมด กล่าวมาแล้วจะได้พบพระศรีอารีย์ทั่วกันหมดนั้น ข้าพเจ้าอยากจะ
ขอคำแนะนำหน่อยว่า ในศาสนาพระศรีอารีย์ซึ่งผู้ทำนายไว้ นั้น คนไม่ต้องทำอะไรเลย นอนเฉย ๆ ก็
มีสิ่งของพร้อม การบังคับกดขี่ทั้งปวงก็ไม่มี เสรีภาพก็เต็มที่ เสมอภาคก็มี แต่ตามที่ได้กล่าวมา
แล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ถ้าดำเนินตามโครงการเศรษฐกิจอันนี้แล้ว การมันตรงกันข้ามหมด การ
บังคับกดขี่ก็มี งานก็ต้องทำกันอย่างหนัก ซึ่งนี้ก็ ๓ ๓ ดูแล้ว รูปร่างมันใกล้ไปทางอเวจีของพระศรีอา
รีย์มากกว่าสวรรค์ของพระศรีอารีย์ดังผู้เขียนกล่าว

นอกจากนี้มีผู้กล่าวกันอยู่เนือง ๆ ว่า พระสงฆ์นั้นเป็นไซเชยลลิสต์ แต่อย่าลืมว่าการ
อยู่กินของพระสงฆ์นั้นต่างกันเป็นอันมากกับคนธรรมดา เพราะว่าพระสงฆ์นั้นมีเครื่องยึดเหนี่ยว
น้ำใจอันเป็นธรรมชั้นสูงอยู่เสมอว่า ถ้าดำเนินการตามโครงการเศรษฐกิจอันนี้แล้ว การมันตรงกันข้าม
หมด การบังคับกดขี่ก็มี งานก็ต้องทำประการหนึ่ง การอยู่กินก็อย่างที่เรียกว่าอยู่รุกขมูลและ
บิณฑบาตร จนแม้แต่ยาที่ใช้รักษาโรคก็ใช้มูลใช้บุตร ไม่ได้มุ่งหาความสุขดังมนุษย์ทั่วไป และนอก
จากนั้นพระสงฆ์นั้นไม่ได้ค้าขายเอง คือไม่มีทั้งการอาชีพอิสระ หรือการที่คณะสงฆ์จะต้องทำ พระ
สงฆ์ไม่มีโครงการเศรษฐกิจที่จะบังคับเพื่อนด้วยกันให้เป็นทาส พระสงฆ์มีความเสมอภาคจริง
โดยมีวินัยที่จะต้องปฏิบัติอย่างเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็เจ้า มนุษย์ธรรมดา ภายนอกวัดทั้งสิ้น พระ
สงฆ์ไม่ต้องคิดถึงบุตรหลาน เมื่อสิ้นชีพแล้วเข้าของก็เป็นของวัดไม่ต้องให้ลูกหลานเพราะไม่มีบุตร
หลาน ส่วนคนธรรมดานั้นทำอะไรยอมจะเอาของนั้นเป็นของตัวเองเพื่อจะมอบไว้ให้บุตรหลานต่อไป
บุตรหลานจะได้มีหน้ามีตากว่าคนอื่น ไม่มีใครจะทำอะไรโดยไม่นึกถึงตัวเลย โดยเหตุนี้พระสงฆ์
กับคนธรรมดาจึงต่างกัน และพระสงฆ์จึงสามารถควบคุมคณะไปในทางแบบไซเชยลลิสต์ได้

ตามคำที่มีผู้ทำนายไว้ว่า ศาสนาพระศรีอารีย์จะมาในโลกในปี พ.ศ.5000 นั้น คงจะ
เป็นความจริงแล้ว เวลานี้ซึ่งเป็นปี 2475 ก็คงยังไม่ถึงเวลาตามคำทำนาย เพราะฉะนั้นถ้ายังไม่ถึง
เวลาแล้วจะรีบด่วนไปทำไม คนเราจะเชื่อคำทำนายอันศักดิ์สิทธิ์นี้ หรือจะเชื่อคนรัสเซียซึ่งยอม
ปล่อยให้พวกฟองกินเนี่ยมมนุษย์ด้วยกันเอง ก็ควรจะตั้งชื่อฟังคำทำนายอันศักดิ์สิทธิ์นี้มากกว่า
คำทำนายๆ ว่ายังไม่ถึงจนกว่าจะบรรจบ 5,000 ปีแล้ว ถึงแม้บุคคลเหล่านั้นจะว่า ๆ มาถึง
แล้ว จะไปเชื่อเขาทำไม อย่างชิงสุกก่อนห่ามไปเลย ถ้ามั่วรีบจะเก็บต้นกล้วยสุกเสียแต่เวลาที่ยัง

ไม่สู้หรือไม่โตพอเราจะหาดอกหาผลไม่ได้เลย อาจจะมีแต่หนามแต่กิ่งที่เปราะจะหักพากันไปตกเหวตายหมด ก็เมื่อยังไม่ถึงเวลาที่ได้ทำนายไว้แล้วนี้ ก็เราลองทิ้งไม่คิดถึงมันเสียพักหนึ่งจะมีดีกว่าหรือ และคอยตั้งใจจะฟังแต่คำสั่งสอนของสมเด็จพระสมณโคดม ผู้เป็นพระพุทธรเจ้าของเรา นั้น ท่านสอนให้เชื่อเหตุเชื่อผล ฟังเหตุฟังผล ไม่ใช่บังคับให้เป็นทาสแบบอเวจีพระศรีอารีย์ คอยชิงสุกก่อนห่าม ดังที่โครงการเศรษฐกิจกำหนด

จากนโยบายของอ.ปรีดี และพระบรมราชวินิจฉัยได้สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างบุคคลทั้งสอง แนวของการปะทะต่อรองทางอำนาจปรากฏชัดในตัวอักษรของทั้งสองฝ่าย โดยทางพระบรมราชวินิจฉัยนั้นไม่เห็นด้วยกับการศึกษาภาคบังคับและพัฒนาประเทศตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎรเลย ดังจะแยกแยะให้ดูต่อไปในโอกาสหน้า

แต่จุดที่น่าสังเกตคือ การตีความอุดมการณ์ศรีอารีย์ให้เข้ากับยุคสมัยของทั้งสองฝ่ายนั้นต่างกัน ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็กล่าวอ้างถึงอุดมการณ์ศรีอารีย์ เพื่อให้ข้อเสนอของตนเองมีน้ำหนักมากขึ้น แต่เนื่องจากเค้าโครงทั้ง 6 ของหลัก 6 ประการนั้นได้เขียนขึ้นก่อนโดยอ.ปรีดี พนมยงค์ (ผู้เขียนสันนิษฐานว่า อ.ปรีดี เข้าใจถึงสภาพสังคมไทยเป็นอย่างดี จึงได้ยกเอาแนวคิดตะวันตกมาผสมผสานกับอุดมการณ์ศรีอารีย์ ซึ่งสถิตอยู่ในกรอบของสังคมไทยมานาน เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นภาพ ได้เข้าใจถึงเป้าหมายหลัก 6 ประการได้ง่ายและเร็วขึ้น) แต่พระบรมราชวินิจฉัยนั้นได้เขียนขึ้นภายหลัง โดยสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีความไม่พอใจกับอ.ปรีดีเป็นการส่วนตัวมาก่อน ดังนั้นแนวพระบรมราชวินิจฉัยจึงออกมาในลักษณะของการโต้แย้งข้อเสนอของอ.ปรีดี โดยใช้อารมณ์มากกว่าที่จะใช้เหตุผลวิพากษ์วิจารณ์ด้วยใจที่เป็นธรรม กล่าวคือ ในเมื่ออาจารย์ปรีดีอ้างถึงอุดมการณ์ศรีอารีย์ในแง่บวก ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อรัฐบาลปฏิบัติตามหลัก 6 ประการได้สำเร็จ ดังความว่า "ก็เมื่อการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ เป็นการที่ทำให้วัตถุประสงค์ทั้ง 6 ประการของคณะราษฎรได้สำเร็จไปตามที่ประกาศแก่ราษฎรไว้แล้ว สิ่งที่ราษฎรพึงปรารถนา คือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า ศรีอารยะก็จะพึงบังเกิดแก่ราษฎรโดยทั่วหน้า ไฉนพวกเราได้พร้อมกันไขประตูเปิดช่องทางให้แก่ราษฎร แล้วจะรี ๆ รอ ๆ ไม่นำราษฎรต่อไปถึงต้นกัลพฤกษ์... คือผลแห่งความสุขความเจริญดังที่ได้มีพุทธทำนายกล่าวไว้ในเรื่องพระศรีอารีย์"⁷⁶ ข้ออ้างในเชิงบวกนี้จะให้ความชอบธรรมในการบริหารปกครองประเทศของคณะราษฎร

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 293-294.

ฉะนั้นพระบรมราชาวินิจฉัยซึ่งเป็นปฏิกริยาได้กลับต่อข้อเสนอเรื่องการศึกษาของอ.ปรีดี จึงเป็นการตีความ อุดมการณ์ศรีอารีย์แบบย้อนกลับหรือในเชิงลบเพื่อมุ่งทำลายความน่าเชื่อถือ รวมทั้งตัว อ.ปรีดี โดยผ่านคำ "อเวจีพระศรีอารีย์"⁷⁷ ซึ่งผู้เขียนตีความว่าน่าจะหมายถึง มิคสัญญี หรือกลีศุค ทั้งนี้โดยพิจารณาจากข้อความที่ว่า "ก็เมื่อยังไม่ถึงเวลาที่ได้นำมาไว้แล้วนี้ ก็เราลองทิ้งไม่คิดถึงมันเสียพักหนึ่งจะมีดีกว่าหรือ และจะคอยตั้งใจจะฟังแต่คำสั่งสอนของสมเด็จพระสมณโคดม ผู้เป็นพระพุทธเจ้าของเรานั้น ท่านสอนให้เชื่อเหตุเชื่อผล ฟังเหตุฟังผลไม่ใช่บังคับให้เป็นทาสแบบอเวจีพระศรีอารีย์คอยซิงสุกก่อนห้ามดังที่โครงการเศรษฐกิจกำหนด" และ "ตามคำที่มีผู้ทำนายไว้ว่า พระศาสนาพระศรีอารีย์จะมาในโลกในปี พ.ศ.5000 นั้นคงจะเป็นความจริงแล้ว เวลานี้ซึ่งเป็นปี 2475 ก็คงจะยังไม่ถึงเวลาตามคำทำนาย เพราะฉะนั้นถ้ายังไม่ถึงเวลาแล้วจะรีบด่วนไปทำไม คนเราจะเชื่อคำทำนายอันศักดิ์สิทธิ์นี้ หรือจะเชื่อคนรัสเซีย ซึ่งยอมปล่อยให้พวกฟองกินเนื้อมนุษย์ด้วยกันเอง... อย่าซิงสุกก่อนห้ามไปเลย ถ้ามีรีบจะเก็บต้นกล้วยพฤษ์เสียแต่เวลาที่ยังไม่สุกหรือไม่โตพอ... อาจจะมีแต่หนามแต่กิ่งที่เปราะจะหักพากันไปตกเหวตายหมด..."⁷⁸ ที่ได้มีการกล่าวถึงความหายนะของมนุษย์อันเนื่องมาจากการไม่ยอมเชื่อฟังและปฏิบัติตามพุทธทำนายซึ่งในที่นี้มีฐานะเทียบเท่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยในทัศนะของร.7

นอกจากนี้ ข้อความดังกล่าวก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความไม่พอใจอย่างมากต่อข้อเสนอของอาจารย์ปรีดี โดย ร.7 ได้เลือกที่จะเชื่อตามพุทธทำนายเฉพาะเรื่องของระยะเวลาก่อนที่ยุคสมัยของพระศรีอารีย์จะมาถึงอย่างตายตัวเท่านั้น (เพื่อใช้เป็นข้ออ้างในการฟื้นฟูความชอบธรรมและสถานภาพเดิมของตนเอง พร้อมกับการทำลายศัตรูทางการเมืองคนสำคัญ (อ.ปรีดี) ไปด้วยในตัว) แล้วทำการละเลยสาระสำคัญของพุทธทำนายที่ไม่เป็นผลดีกับตนเองไป โดยเฉพาะประเด็นที่ว่า มนุษย์จะเสื่อมทรามลงเรื่อย ๆ เพราะไม่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม จนกระทั่งต้องพบกับความหายนะในช่วงกลีศุคซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านก่อนที่จะเข้าสู่ยุคพระศรีอารีย์ ขณะเดียวกันก็ได้พยายามบิดเบือนทำให้พุทธทำนายให้กลายเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วย (เพื่อทำให้ข้อกล่าวหาต่อ อ.ปรีดีมีน้ำหนักมากขึ้น) และว่า อ.ปรีดีว่าซิงสุกก่อนห้าม ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จะพาประเทศไปสู่ความวิบัติหายนะ และเลือกที่จะมองข้ามความจริงที่ว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิภายใต้อำนาจการปกครองของพระองค์ และพระญาติเองก็บังคับขู่เข็ญกับประชาชนเช่น

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 295-297.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 296-297.

กัน นั้นย่อมหมายถึงพระองค์ทรงมองด้านเดียวและเลือกที่จะไม่มองอีกด้านหนึ่ง และย่อมแสดงว่าพระองค์ทรง "เล่น" การเมืองเป็น เพราะหลังจากที่มีพระบรมราชวินิจฉัยไม่นาน อ.ปรีดีก็ต้องเดินทางออกนอกประเทศเพราะสถานการณ์บีบบังคับ และแรงกดดันทางการเมืองของพวกเขา จนุรักษ์นิยมซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระบรมราชวินิจฉัยของ ร. 7 ไม่น้อย

จะเห็นได้ว่า แนวพระบรมราชวินิจฉัยนี้ได้ทำลายความชอบธรรมของคณะราษฎรลงอย่างมาก โดยผ่านแนวคิดเรื่องมิดิสัญญาที่ยึดโยงอยู่กับอุดมการณ์ศรัทธาารีย์เช่นกัน

ดังนั้น มิดิสัญญาจึงเป็นแนวคิดที่ผู้อยู่ใต้อำนาจ หรือผู้มีอำนาจด้อยกว่ามักจะหยิบยกขึ้นมาปะทะทำทนาย เรียกร้อง ตลอดจนทำลายความชอบธรรมของผู้มีอำนาจ หรือผู้ยึดกุมอำนาจ แต่ในกรณีของพระบรมราชวินิจฉัยนี้มีคัสัญญาถูกทำให้อยู่ทั้งในด้านตรงข้าม และด้านเดียวกับอุดมการณ์ศรัทธาารีย์ (ข้อเสนอของอ.ปรีดี อ้างแต่เพียงอุดมการณ์ศรัทธาารีย์เท่านั้น ส่วนพระบรมราชวินิจฉัยของ ร. 7 นั้น อ้างทั้งมิดิสัญญาและอุดมการณ์ศรัทธาารีย์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทั้งสองฝ่ายต่างก็พยายามที่จะช่วงชิงการนิยามอุดมการณ์ศรัทธาารีย์ ที่เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายในตัวของมันเอง โดยทางฝ่ายอ.ปรีดีนั้นเห็นว่า ยุคพระศรัทธาารีย์สามารถสร้างขึ้นได้โดยใช้วิธีการอภิวัตน์พัฒนาทรพยากรมนุษย์ ส่วน ร.7 นั้นเห็นแย้งว่า ยุคพระศรัทธาารีย์นั้นไม่สามารถสร้างขึ้นได้ ฉะนั้นจึงต้องรองกว่ายุคพระศรัทธาารีย์จะมาถึง) ผิดกับใน 2 กรณีแรกที่มีคัสัญญาถูกนำมาใช้ร่วมกับอุดมการณ์ศรัทธาารีย์ในฐานะตัวเปิดเกมส้ไปสู่อุดมการณ์ศรัทธาารีย์เท่านั้น